

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๘

เรื่องจดหมายเหตุของคณะ

บาดหลวงฝรั่งเศส

ซึ่งเข้ามาตั้งครั่งกรุงศรีอยุธยา

ตอนแผ่นดินพระเจ้าบรมโกษ

ภาค ๕

หม่อมเจ้าธำรงศิริ

พิมพ์ในงานปลงศพ

คุณหญิงทรงสุรเดช (ปรีก บุนนาค)

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ จันทราคาร ถนนบำรุงเมือง

เลขที่ ๒๕๖๘

เชิงสะพานข้างโรงตี พระนคร

WR

DS

575.5.F8

พ4ป

2469

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๙
เรื่องจดหมายเหตุของคณะ
บาดหลวงฝรั่งเศส

ซึ่งเข้ามาตั้งกรุงศรีอยุธยา
ตอนแผ่นดินพระเจ้าบรมโกษา

ภาค ๕

หม่อมเจ้าธำรงศิริ

พิมพ์ในารปลงศพ

คุณหญิงทรงสุรเดช (ปรีก บุนนาค)

เมื่อบริษัท พ.ศ. ๒๔๖๘

คำนำ

หนังสือ จดหมาย เหตุของ คณะ บาด หลวง ฝรั่ง เค็ด ซึ่ง เข้า มา ตั้ง
ครั้ง กรุง ศรีอยุธยา ที่ พิมพ ใน สมุด เถมนี่ เป็น หนังสือ เรื่อง ใหม่ บาด
หลวง โดเน รวบรวม พิมพ เมื่อ ค.ศ. ๑๘๕๐ (พ.ศ. ๒๔๖๓) นาย อรุณ
อมาศยกุล เป็นผู้ แปล คำสั่ง ตราจารย์ ยอช เซเต้ อ่าน ตรวจ รับ รอง ว่า
ถูกต้อง กรรมการ จึง จัด ไว้ ใน พจนานุกรม หนังสือ ตำรongs พิมพ ได้ อนุญาต ให้
พิมพ มา แล้ว โดย ตำดับ กรมพระ ตำรง ราชานุภาพ ได้ ทรง แต่ง คำอธิบาย
เหตุ ที่ คณะ บาดหลวง ฝรั่ง เค็ด เข้า มา ตั้ง ใน กรุง สยาม ไว้ ใน ภาค ต้น แล้ว
ภาค นี้ เป็น ภาค ที่ ๕ หม่อม เจ้า ช่าง ศรี พิมพ ใน งาม ศพ คุณหญิง ทรง
สุเรศ (ปริก บุนนาค)

ราชบัณฑิตยสถาน

วันที่ ๓๑ มกราคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๘

พินธุวณิช

อุปนายก

พวก เข้าวัด ถูก เกณฑ์ ไป ยิง บน โขง	หน้า ๑๘
พวก ชื่อนันดา ดำรงภาพนิค	๒๐
พวก เข้าวัด ได้ พระราชทานรางวัล	๒๐
จดหมาย มองซิเออร์ เดอเพร์ เรื่องไทย ทว่า	
พวกบาดหลวง วัด พระราชโองการ	๒๓
จดหมาย มองซิเออร์ดาแซร์ เรื่อง พวก ญวน เข้าวัด	
เมืองจันทบุรี ถูก จับ	๒๒
จดหมาย มองซิเออร์ เดอ โดดีแยร์	๒๓
พระเจ้า กรุงสยาม ส่ง เรือ พระที่นั่งไปรับ	๒๓
เรื่องการ รับ พระราชดำذن	๒๖
ว่า ด้วย เครื่อง ราชบรรณาการ แด ของฝาก	๒๗
จดหมาย มองซิเออร์ อาเมอ โดดี เรื่อง คดี ดำเนา พระราชดำذن	๒๘
ดำเนา พระราช ดำذن พระ เจ้า หลุย ที่ ๑๕	๒๘
จดหมาย มองซิเออร์ดาแซร์เรื่องตั้งฆราวาสไปหาเจ้าพระยาพระคลัง	๓๐
จดหมาย มองซิเออร์ ดาแซร์	๓๓
ว่า ด้วย เสด็จใหม่ พระ ราชวงศ์	๓๓
ตั้งฆราวาสถวาย ของ	๓๓
ตั้งฆราวาสได้ พระราชทาน ของตอบแทน	๓๔
จดหมาย มองซิเออร์ เดอ โดดีแยร์ เรื่อง อังกฤษ	
กับ ฝรั่งเศสถูกจับ	๓๖
จดหมาย มองซิเออร์ เดอ โดดีแยร์ เรื่อง ของ พระราช	
ทาน ไทย คน อังกฤษ แด ฝรั่งเศส	๓๗

จดหมาย มองซิเออร์ เดอ โดดีแยร์ เรื่อง ถวาย ทบ	
เพลง แดกรุงพระหัตถ์	หน้า ๓๗
จดหมาย มองซิเออร์ เมแยร์ เรื่อง จัก บาดหลวง	
ส่งไป เมืองทวาย	๓๗
จดหมาย มองซิเออร์คูบัว เรื่องไทย ห้ามไม่ให้ ส่ง	
บาดหลวงไป เมืองทวาย	๔๓
ว่า ด้วย ความ ต่างๆ	๔๒
ว่า ด้วยไทย วิวาท กับ พวกเข้าวัด	๔๒
เจ้าพระยาพระคลังให้ จับ พวก เข้าวัด เขียน	๔๔
ตั้งฆราวาส ช่วย อ่อนน้อมให้ พวก เข้าวัดพ้นโทษ	๔๔
นวกเข้าวัด ถูกจับ เขียน แด ถูก จำคุก	๔๕
ท่าน ตั้งฆราวาส คัด จัก การ ช่วย เหยื่อ พวก เข้าวัด	๔๗
พวก เข้าวัด ถูก ปรบ	๕๒
จดหมาย มองซิเออร์ดาแซร์ เรื่อง พวก เข้าวัด ถูก หา ความ	๕๕
จดหมาย มองซิเออร์เดอ โดดีแยร์	๕๗
เรื่อง พบ บ่อ ทองคำ ที่ เมือง กุย	๕๗
พวก เข้าวัดไม่ ยอม เข้า กระบวน แห้ พระ พุทธบาท	๕๘
ความ เดือด ร้อน ของ พวก เข้าวัด	๖๐
ท่าน ตั้งฆราวาส ถูก ชัก	๖๒
เจ้า พระยา พระคลัง ดำแดง วิชาคมให้ พวก เข้าวัด ตู	๖๗
พวก เข้าวัดได้ มา รับ ความ ยก เว้นไม่ ต้อง เข้า กระบวน แห้	๖๘

ว่าด้วยห้ามมิให้คนเข้าวัด	หน้า ๗๐
พวกเข้าวัดถูกดงโทษ	๗๑
ว่าด้วยกระบวนแก้พระพุทธรูป	๗๔
ว่าด้วยตั้งฆราวาสถูกซักถามอีก	๗๕
พวกเข้าวัดถูกปรับ	๗๗
จดหมายมองเซนต์เดอโลดีแยร์ เรื่องจะถวายของต่อพระเจ้าแผ่นดิน	๗๘
ว่าด้วยไทยซ่อมศาลาจารึกสำหรับประชาชน	๗๙
จดหมายมองซิเออร์คูบัวว่าด้วยความลำบากของพวกเข้าวัด	๘๐
จดหมายมองเซนต์เดอโลดีแยร์ เรื่องไทยเรียรายเงินแต่ให้ตั้งพวกเข้าวัดถวายตัว	๘๗
จดหมายมองซิเออร์เดอโลดีแยร์ เรื่องมองซิเออร์เคอโคนา วิวาทกับเจ้าเมืองมริด	๙๐
จดหมายมองซิเออร์บรีโกต์	๙๒
เรื่องเจ้าเมืองมริดจับบิดามารดาเด็กได้คุก	๙๒
เรื่องปักศาลาจารึกสำหรับประชาชน	๙๓
เรื่องมองซิเออร์บรีโกต์ คัดค้านศาลาจารึก	๙๔
เรื่องพวกมิชชันนารี คัดค้านแต่ชักชวนการปักศาลาจารึก	๙๕
เจ้าพนักงานเอาศาลาจารึกปักจนได้	๙๖
พวกมิชชันนารี คัดค้านศาลาจารึก	๙๖
จดหมายมองซิเออร์บรีโกต์ เรื่องขอถนอมเมือง	๙๗
จดหมายมองซิเออร์คูบัว	๙๗

เรื่องความเห็นแต่คัดค้านศาลาจารึก	หน้า ๙๐๗
เรื่อง การคัดค้านไม่เป็นประโยชน์แต่การที่ขาดดวง	
ทำเป็น การ ถูก	๙๓๐
จดหมายมองเซนต์เดอโลดีแยร์ ข้อวิพากษ์เรื่องโรงเรียน	
มหาพรหมณ์	๙๓๓

จดหมายเหตุ

คณะบาดหลวงฝรั่งเศส

ซึ่งเข้ามาตั้ง ครึ่งกรุงศรีอยุธยา

ตอนแผ่นดินพระเจ้าบรมโกษา

ต่อจากภาคที่ ๔

ความลำบาก ของ การปอดติก เรื่องห้ามไม่ให้มีการแห่
จดหมาย มอญซีเออร์ เดอแบร์ ถึงผู้อำมว การ คณะต่าง ประเทศ
วันที่ ๒๗ เดือน พฤษภาคม ค.ศ. ๑๗๓๓ (พ.ศ. ๒๒๗๖)
ในวันที่พระเจ้ากรุงสยาม ซึ่งเสด็จสวรรคตแล้ว ได้ ออก
ประกาศ พระราชโองการ ขัดขวาง ในการ ดำรงนา ของ เรานี้ ในวันที่
ที่ ออกประกาศ นั้นเอง ได้ทรง พระประชวร เปน กษัตริย์ พระยอด จนที่
พระโอรส ได้ทรง พระประชวร อยู่เกือบ ปีหนึ่ง จึงได้เสด็จสวรรคต
เมื่อต้นเดือน กุมภาพันธ์ ปีนี้ (พ.ศ. ๒๒๗๖) การที่ ทรง พระประชวร
อยู่นาน เช่นนี้ ได้ทำให้สมเด็จพระอนุชา ซึ่งในเวลานี้ เรียกกันว่า
พระมหาอุปราช และพระราชโอรสของพระเจ้าแผ่นดินที่สวรรคต ได้มี

รอดเตรียมการที่จะคิดชิงราชสมบัติกัน ฝ่ายพระมหาอุปราชซึ่ง
 ตามอุทัยจะปกครองบ้านเมืองได้ดีกว่า แต่พวกราษฎรพลเมืองเกลียด
 เพราะทรงศรัทธาในนั้น เรียกคนมาระดมเก็บไม่ได้ ๕,๐๐๐ คน
 ส่วนข้างพระราชโอรสที่คิดจะชิงราชสมบัตินั้น ได้ไปยึดพระราชวัง
 ไว้แล้ว ทั้งขุนนางข้าราชการผู้ใหญ่ ตลอดจนเจ้าพระยาพระคลัง
 ก็เข้าด้วยข้างพระราชโอรสซึ่งได้รวมคนไว้ถึง ๒ หมื่นหรือ ๓ หมื่นคน

ถ้าพวกของเจ้าพระยาพระคลังได้คิดการสำเร็จ พวกเรา
 ก็คงจะไม่มีเหลือเลยเป็นแน่ เพราะเจ้าพระยาพระคลังได้เอาคนไปจับ
 ไว้ในป่ารอบบ้านพวกเรา ๒๐๐ คน และได้สั่งไว้ว่าพอได้ข่าวว่า
 พวกของพระมหาอุปราชพ่ายแพ้แล้ว ก็ให้คน ๒๐๐ ที่จับได้นั้น
 เข้าไปเผาบ้านและฆ่าพวกเราให้หมด แต่พระเป็นเจ้าหายอม
 ให้เป็นเช่นนั้นไม่ กลับใช้พระมหาอุปราชดูเป็นเครื่องมือของ
 พระเป็นเจ้าสำหรับลงโทษเจ้าพระยาพระคลัง โดยพระเป็นเจ้า
 ได้ให้ไชยชนะแก่พระมหาอุปราช และภายหลังพระเป็นเจ้าจึง
 จะลงโทษพระมหาอุปราช เพราะท่านองค์นี้ก็ได้หมิ่นประมาทและ
 คำพระเป็นเจ้าเท่ากับพระเชษฐาเหมือนกัน เวลานี้มีเสียงเด่าต้อ
 กันว่าทรงประชวรพระโรคคล้ายกับพระเชษฐาอยู่แล้ว ก็เป็น
 พระยอดขุนที่พระศอ และรู้พระองค์ว่าจะต้องสวรรคตด้วยพระโรคนี้
 ในเร็ววันแล้ว

เมื่อพระมหาอุปราชได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้ว พวกเรา
 ก็ต้องนำของไปถวายพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่ และเอาของไป

ให้เจ้าพระยาพระคลังคนใหม่ด้วย เจ้าพระยาคลังคนนี้ก็เกลียด
 พวกเราเท่ากับพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นนายเหมือนกัน ซึ่งเป็น การที่
 แดเห็นได้ง่าย เพราะเมื่อเวลาพวกเราเอาของไปถวายนั้น เราก็ได้
 ถวายเรื่องราวด้วยฉบับหนึ่ง ขอให้ทรงประกาศพระราชโองการ
 ที่แปลการขัดขวางต่ออำนาจของเรา เจ้าพระยาพระคลังได้กราบทูล
 แนะนำให้ทรงนิ่งเสีย อย่าได้ทรงตอบเรื่องราวของพวกเราเลย เท่านั้น
 ยังไม่พอใจ เจ้าพระยาพระคลังกลับให้ย้ายศิลาจารึกใบคังไว้ใน
 ที่เปิดเผยยิ่งกว่าเดิมอีก และได้ให้ตั้งถ้ำถวายเป็นเพิ่มเติมขึ้น เพื่อ
 ให้ปรากฏชัดเจนกว่าเดิม ราษฎรพลเมืองจะได้มีความนับชอบ
 มากขึ้น

ในการที่ไทยกำลังวังแก่เราอยู่ดังนี้ ซึ่งเช่นการให้ร้ายต่อ
 อำนาจของเรา และให้ร้ายต่อประเทศฝรั่งเช่นนี้ พระเจ้าแผ่นดิน
 ก็ทรงพระวิตกอยู่ว่า การที่ทรงทำเช่นนี้ จะทำให้เป็นการบาดหมาง
 กับฝรั่งเสีย จึงได้รับสั่งให้เจ้าพนักงานมาถามพวกเราเมื่อเร็ว ๆ
 นี้เอง ว่าเหตุใดเราจึงไม่ได้มีการแก้เหมือนแต่ก่อน และการ
 ที่เราไม่ทำการแก้เช่นนี้ เราประสงค์จะทำให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเสีย
 เกลียดพระองค์หรืออย่างไร เราจึงได้ตอบไปว่า อำนาจคริสเตียน
 ไม่ได้ตั้งอยู่ได้เพราะทำพิธีภายนอกอย่างเดียว และเราก็ไม่ได้ประสงค์
 จะทำให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเสียเกลียดพระองค์ เพราะเราก็ยังคงทำ
 การแก้อยู่เสมอ แต่ได้แก้เพียงในโบสถ์เท่านั้น เจ้าพนักงานผู้รับ
 รับสั่งให้มาถามเรานั้น ไม่ยอมจกคำตอบซ้ำแรกเพราะกลัวพระเจ้า

แผ่นดิน จะกริ้ว อดไป แต่ คำ คอบ คอบ ปลาย เท่านั้น เราได้เห็น แล้ว ว่า การ ที่ ทำ เช่นนี้ ก็ เปน แต่ อบาย ของ ไทย เท่านั้น และ การ ที่ เรา ได้ คอบ ไป เช่นนี้ ก็ จะ ยึด ได้ เช่น พยาน เท่านั้น เพราะ เหตุ ว่า ถ้า ประเทศ ฝรั่งเศส จะ รัค เคือง ใน การ ที่ ไทย ได้ ห้าม ไม่ ให้ สอน ศาสนา แล้ว พระเจ้า กรุงสยาม ก็ จะ ปฏิเสธ ว่า เปน การ ไม่ จริง และ คง จะ เอา คำ คอบ ของ เรา ให้ ดู เปน พยาน ว่า พวก เรา ก็ คง ได้ ทำ การ ใน หน้า ที่ ของ ศาสนา อยู่ เสมอ ไทย เห็น จะ เข้าใจ ว่า หน้า ที่ ของ การ ศาสนา เปน แต่ เพียง มี การ แห่ ก็ พอ แล้ว แต่ การ สอน ศาสนา ให้ แก่ เด็ก ที่ เปน การ สำคัญ นั้น ไทย ก็ ห้าม ขาด เสีย ด้วย ถ้า ชื่น สอน ไป ก็ จะ ต้อง รับ โทษ ถึง ตาย

ความลำบาก และ ต้อง เปน ความ

จดหมาย เหตุ ของ มอญ ซิเออร์ โอมอง

ก. ค. ๑๗๓๒ (พ. ค. ๒๒๗๕)

วันที่ ๒ เดือน กุมภาพันธ์ เปนวันนักขัตฤกษ์ ปุริฬกาธิของ ข้าพเจ้า ได้ ให้ คอญ เทียน ซึ้ง เท่า จำนวน คน ที่ เข้า รัค เพื่อ จะได้ แจก ให้ แก่ คน เข้า รัค ตาม ขรมนิยม ของ วัดนี้ ข้าพเจ้า ได้ มอบ เทียน เหล่านี้ แก่ ผู้ช่วย ให้ ไป ด้ย ชัน โกลด์ กับ ที่ บูชาพระ และ ให้ เตรียม ด้ว ให้ พร้อม ทุก อย่าง ส่วน ตัว ข้าพเจ้า ก็ ออก ไป ยิง ห้องใหญ่ เพื่อ ไป ด้ย บาป ของ พวก เข้า รัค ใน ระหว่าง นั้น มี ทาส ของ บุคร์ เจ้า เมือง (มริค) ๒ คน ได้ เข้า ไป ใน โยสถ์ และ จะ ต้อง การ เขา เทียน บ้าง การ ที่ ทาส ๒ คน นี้

เข้า มา ใน โยสถ์ คัง นี้ จะ เปน ด้ว นายใช้ ให้ มา เพื่อ มา พาด หา เหตุ หรือ จะ มา เอง ก็ ไม่ ทราบ แต่ ทาส ทั้ง สอง คน นี้ ถือ ด้ว ว่า นาย ด้วใจ จึง ได้ มา ทำ การ บัง อาจ และ ทำ กิริยา เยอ หึง มาก ฝ่าย พวก เด็ก นักเรียน ซึ่ง อยู่ ใน ที่ นั้น เห็น ว่า ทาส ของ บุคร์ เจ้า เมือง จะ หยิบ เขา เทียน ไป ก็ ห้าม ด้ว แล้ว ด้ว คน ทั้ง สอง นั้น ให้ ออก จาก วัด และ ทาส ของ พวก บาด หลวง ที่ กรุง ศรี ออยุธยา คน หนึ่ง ซึ่ง ต้อง ถูก จำคุก เมื่อ ครั้ง เกิด เหตุ เรื่อง ท่าน ด้ย ขราช และได้ หนี จากคุก มา อาศรัย อยู่ กับ ข้าพเจ้า นั้น ได้ เอา กำปั้น ทบ ทาส ของ บุคร์ เจ้า เมือง มริค ด้ย ตาม ที่ ใน การ ที่ เกิด ทบ ด้ว ด้ว ทัก นั้น ข้าพเจ้า ทำ ได้ ทราบ เรื่อง ไม่ ครั้น ข้าพเจ้า ได้ ด้ย บาป พวก เข้า รัค ผู้ชาย แล้ว ข้าพเจ้า ก็ ได้ เข้า ไป ใน โยสถ์ เพื่อ ด้ย บาป พวก เข้า รัค ผู้หญิง ด้ย ไป แต่ ก็ หา ได้ มี ใคร บอก ให้ ข้าพเจ้า ทราบ ถึง เรื่อง ที่ เกิด ขึ้น ไม่

ฝ่าย ทาส ของ บุคร์ เจ้า เมือง ก็ ได้ ไป พ้อง นายว่า ด้ว ด้ว ไป ด้ย การ ที่ วัด เข้า รัค ก็ ได้ ถูก พวก เข้า รัค ทบ ด้ว เขา ใน วัน ไต นั้น บุคร์ ของ เจ้า เมือง ซึ่ง ได้ ด้ย สู่รา หดาย ด้ว ด้ว และ เวลานั้น ก็ ยัง ไม่ ได้ เข้า ๒ โมง ด้ย ก็ ด้ย คาบ ด้ว ชัน หนึ่ง แกร ให้ คน หาม ไป ยิง วัด ร้อง ตะ โทณ ไป คดอด ทาง ให้ ช่วย กัน จับ พวก เข้า รัค ครั้น มา ถึง ประตู วัด ก็ ร้อง ตะ โทณ ด้ย ด้ย ด้ย และ เมื่อ พบ คน เข้า รัค ก็ ให้ คน ของ ด้ว ทบ และ เตะ ทุก คน ไม่ เว้น ด้ย ใน ขณะ นั้น มี ชาว ฝรั่งเศส คน หนึ่ง ชื่อ บี แย กับ ชาว ฝรั่งเศส อีก คน หนึ่ง ซึ่ง ได้ มี ภรรยา ที่ เมือง มริค ทั้ง สอง คน ก่า ด้ย จะ มา ใน พิธี ด้ย ด มนต์ ได้ ด้ย มา ร้อง ที่ ประตู วัด ว่า " พ่อ มา

เจ้าพนักงานได้ส่งคำฟ้องของข้าพเจ้าไปยังศาลาสำหรับชำระ
ความ เจ้าพนักงานได้พิจารณาเห็นว่า การที่บุตรเจ้าเมืองได้หมิ่น
ประมาทและทำร้ายข้าพเจ้านั้น เป็นความผิดโทษถึงประหารชีวิต
และการที่กระทำเช่นนั้น ถ้าหากว่าข้าพเจ้าได้ฆ่าบุตรเจ้าเมืองตายใน
วัดแล้วก็ไม่มีความผิดว่าข้าพเจ้าได้ การที่ศาลตัดสินเช่นนั้นทำให้ท่าน
สังฆราชตกใจ ท่านสังฆราชจึงได้ทำฎีกาถวายพระเจ้ากรุงสยาม
กราบทูลอธิบายว่า การที่ข้าพเจ้าได้มาฟ้องร้องเพื่อหาความยุติธรรมนั้น
ก็ไม่ได้มุ่งหมายอย่างอื่นนอกจากจะขอให้ห้ามปรามมิให้มาข่มเหง
เช่นนั้นต่อไปอีก การที่ศาลตัดสินเช่นนั้นจะให้โทษแก่ข้าพเจ้ามาก
กว่าให้คุณ อีกประการหนึ่ง การที่พวกบาดหลวงจะฟ้องร้องใคร
จนถึงเอาชีวิตกันนั้นเป็นการผิดแบบ บาดหลวงทำเช่นนั้นไม่ได้
ครั้งพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงรับฎีกาของท่านสังฆราชแล้ว จึงได้
ส่งคำกล่าวโทษของข้าพเจ้ากลับไปยังศาลอีก และมีกระแสรับสั่ง
ไปยังศาลว่า “พระเจ้าแผ่นดินจะไปโปรดให้ชีวิตแก่จำเลยคนนั้น
เพราะฉะนั้นจำเลยคนที่ทำการร้ายเช่นนั้นจะควรต้องรับพระราชอาญา
อย่างใด” เจ้าพนักงานศาลจึงตอบกระแสรับสั่งว่า “เมื่อพระเจ้า
แผ่นดินทรงโปรดโทษประหารชีวิตแก่จำเลยคนนั้นแล้ว ควรต้อง
ลงพระราชอาญาจำชื้อคาประจานไว้กลางตลาดในที่ประชุมชน แล้ว
ให้เอาตัวไปตระเวนรอบเมือง ให้มีฆ้องตีนำหน้า เพื่อจะได้เป็น
เยี่ยงอย่าง มิให้ผู้ใดผู้หนึ่งทำการร้ายเช่นนั้นอีกต่อไป เมื่อได้
ตระเวนรอบเมืองเสร็จแล้ว ให้ลงพระราชอาญาเขียนด้วยหวาย

๕๐ ที่ และให้ปรับเงินให้แก่มิชชันนารีเป็นเงิน ๓,๕๐๐ เหรียญ ส่วน
หลวงอัมพา (Umpa) กับออกกุนตา (Counta) ซึ่งเป็น
พรรคพวกช่วยจำเลยทำร้ายนั้น ให้ลงพระราชอาญาเขียนด้วย
หวายคนละ ๓๐ ที่ และให้ปรับเป็นทิมยี่หลวงคนละ ๕๕๐ เหรียญ
เป็นเงินใหม่ให้แก่มิชชันนารีคนละ ๕๕ เหรียญ”

จดหมายมองซิเออร์โฮมอง
ถึงมองซิเออร์เดอโตต์แย

เมืองมริด วันที่ ๑๒ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๘๓๒ (พ.ศ. ๒๓๗๕)

ได้เกิดการไทยรังแกคนเหง่บับคนร้ายแรงยิ่งกว่าคราวที่ข้าพเจ้า
ได้มีจดหมายไปยังท่าน ผ่าไปกับเรือที่จะไปมัทราส วันออกแล้ว
คือบุตรของเจ้าเมืองได้ทราบว่า ข้าพเจ้าได้มีหนังสือฟ้องเขาไป
ยังกรุงศรีอยุธยา จึงได้รับมีรายงานไปยังเจ้าพระยาพระคลังซึ่ง
เป็นศัตรูอย่างเปิดเผยของศาสนาคริสต์เดียน กล่าวหาว่าข้าพเจ้า
ได้รับราชฎีกาเข่าวัดที่เมืองมริดและเมืองตะนาวศรีเป็นอันมากและ
ได้บอกชื่อคนที่เข่าวัดผู้ชาย ๒ คน ผู้หญิง ๓๐ คน และหาความคืบ
ไปว่า ข้าพเจ้าได้ทุบตีทาสของโจทย์ ๒ คน กับได้ทำผิดข้อห้ามโดย
ข้าพเจ้าได้เลือกได้บุตรของคนที่เข่าวัดให้ลงเรือ

เจ้าพระยาพระคลังได้นำเรื่องราวฉบับนั้นมาถวายพระเจ้า
แผ่นดิน ส่วนคำกล่าวโทษของข้าพเจ้านั้นเจ้าพระยาพระคลังเอา
ไปอ่านแล้ว

ด้อมเสีย เพราะณัน พระเจ้ากรุงสยาม จึงได้ แต่ง ข้าหลวงให้ ออก
 ไปไต่สวน ที่ เมือง ตะนาวศรี และตั้ง เสีย ข้าหลวง ไป อย่าง เด็ดขาด
 ฝ่ายท่าน สังฆราชได้ ทราบ เรื่อง นี้ จึงได้ จัดให้ บุตร ของ มิเชด และ
 อันเดร ให้ ไป หา ข้าพเจ้า และให้ ไป ห้าม มิให้ ข้าพเจ้า ขึ้น ไป ยัง เมือง
 ตะนาวศรี เพราะกลัว ข้าพเจ้า จะถูก จับ แต่ ที่ ข้าพเจ้า จะไม่ ไป เมือง
 ตะนาวศรี เปนไม่ ได้ เพราะมี พระราชโองการ ของ พระเจ้าแผ่นดิน เรียก
 ให้ ข้าพเจ้า ไป ยัง เมือง นั้น เจ้าพนักงาน จึงได้ คຸມ ข้าพเจ้า ไป ยัง เมือง
 ตะนาวศรี เหมือน กับ เปน นักโทษ และได้ จัดการไต่สวน ข้าพเจ้า อย่าง
 กวดขัน ข้าพเจ้า ต้องจ่าย เงินกว่า ๑๐ ชั่ง เพื่อจะให้ ผู้พิพากษาอายุติธรรม
 ได้ เข้า กับ ข้าพเจ้า และข้าพเจ้า ต้องไป อ้อนวอน บุตร เจ้าเมือง ขอ
 อย่านำให้ บับกับ เรา นัก เพราะ ตาม ข้อหา นั้น บุตร เจ้าเมือง ก็ ทราบ อยู่
 เอง แล้ว ว่า เปน ความไม่จริง และข้าพเจ้า ก็ได้ ชี้แจง ว่า พวกเขารัด
 เหล่านี้ ได้ เขารัด มา กว่า ๑๕ ปี แล้ว แต่ ที่ ทบ ตักกัน นั้น ก็ เปน คน ของ
 บุตร เจ้าเมือง ทบ ตักคน ของ ข้าพเจ้า หาใช่ คน ของ ข้าพเจ้า ทบ ตักคน ของ
 บุตร เจ้าเมืองไม่ และการ ที่หา ว่า ข้าพเจ้า เสือกได้ เอา เด็ก ดัง เรื่อง
 ก็ไม่ได้ มี ข้อห้ามไว้ อย่างไร บุตร เจ้าเมือง จึงได้ ดำริภาพ คือ ข้าพเจ้า
 ว่า การ ที่เขาได้ ยื่น เรื่อง รวด ถ่วงโทษ ข้าพเจ้า นั้น ก็ เพื่อ จะ บ้องกัน
 คดี เพราะ เกรง ว่า ตาม ที่ ข้าพเจ้า ได้ ถ่วงโทษ เข้าไป นั้น บุตร เจ้าเมือง
 จะ ต้อง รับโทษ เจ้าพนักงาน ได้ ชำระ ข้าพเจ้า อย่าง เบ็ดเสร็จ และพิจารณา
 อยู่ ประมาณ เดือนหนึ่ง จึงได้ ปลดปล่อย ให้ ข้าพเจ้า กลับ ลงไป เมือง มริค
 ครัน ข้าพเจ้า ได้ ออก จาก เมือง ตะนาวศรี แล้ว เจ้าพนักงาน ได้ เรียก

พวก เขารัด ผู้หญิงไป ซักถาม เจ้าพนักงาน ได้ เขียน ผู้หญิง แต่ เขา ๆ
 อ้าง ว่า ต้อง เขียน ตาม พระราชโองการ แต่ ส่วน ผู้ชาย เขารัด นั้น ได้
 เขียนเต็ม แรง เพื่อจะให้ รับ ว่า ข้าพเจ้า เปน ผู้ที่ รับ เขา เขารัด
 มี ข้าหลวง ของพระมหาอุปราช คนหนึ่งซึ่ง เปน เพื่อนของข้าพเจ้า
 ได้ กลับไป ถึง กรุงศรีอยุธยา จึงได้ ไป เฝ้า พระมหาอุปราช และนา
 ของ ๆ ข้าพเจ้าไป ถวาย ข้าหลวง ผู้นั้น ได้ กราบ ทูล พระมหาอุปราช
 ถึง ข้อหา ที่ ถ่วงโทษ ข้าพเจ้า และทูล ชี้แจง ถึง ความจริง ว่า เรื่อง
 รวด ที่ เปน ความจริง นั้น คือ อย่างไร พระมหาอุปราช ได้ ทรง ทราบ
 เช่น นั้น จึงได้ รับ ตั้งให้ ไป เอา คำฟ้อง ของ ข้าพเจ้า มา เมื่อได้ ทรง อ่าน
 คดผิด แล้ว จึงได้ ทรง แต่ง ข้าหลวงให้ ออกไปไต่สวน เรื่อง นี้ ที่ เมือง
 ตะนาวศรี และได้ โปรด เอา บรรดา พวก เขารัด ที่ ยัง เปน นักโทษ อยู่ นั้น
 ออก จากคุก ทั้งหมด ฝ่าย ข้าหลวง ผู้รับ ๆ ตั้ง ของ พระมหาอุปราช
 นั้นได้ ไป ถึง เมือง ตะนาวศรี ได้ ๕ วัน ก็ ตาย เขา พูด กัน ว่า มีคน วางยา
 พิษ จึงได้ ตาย เพราะณัน เมื่อ ข้าพเจ้า ได้ ขึ้น ไป ถึง เมือง ตะนาวศรี
 จึง หาได้ พบ กับ ข้าหลวง คนนี้ไม่ เพราะตาย เสีย แล้ว คดีที่ ให้ ไต่สวน
 ใหม่ นั้น จึง ตก เปน หน้าที ของ ข้าหลวง ผู้ซึ่ง นำ คำตั้ง ฉบบ์ ก่อนมา ท่าน
 คงจะพอ พิจารณา ได้ ว่า จะควร วิตถก ถ่วงโทษ คนนี้ เพียงไร เพราะ
 ข้าหลวง คนนี้ ทำการ ทุก อย่าง สำหรับ เอา หน้า กับ บุตร เจ้าเมือง แต่
 ความจริงใน ข้อนี้ ข้าพเจ้า ก็ไม่ วิตถก เท่าไร นัก เพราะข้าพเจ้า ทราบ
 อยู่ ว่า พระมหาอุปราช ทรง คิด ช่วย ข้าพเจ้า อยู่ แล้ว ตั้ง แต่ คำตั้ง ฉบบ์
 หลั่งนี้ ได้ มา ถึง ก็ได้ ถ่วง เวลามา ได้ ๓ เดือน แล้ว แต่ การไต่สวน ก็

ยังหาสำเนาไม่ พระมหาอุปราชได้จัดข้าหลวงนำไม้ก่อกำ พักมา
ประทานข้าพเจ้าท่านหนึ่ง กับวงและเครื่องหอมสำหรับวัดด้วย
และรับสั่งว่าจงได้ส่งท้องตรา กับหมายสำหรับเป็นเครื่องหมายว่า
ข้าพเจ้าอยู่ในความปกครองของพระองค์ และจะตั้งเรตตัวเด็กมา
ประทานข้าพเจ้าด้วย

เรื่อง การได้ ส่วนได้ ข้าไป เช่นนี้ เป็นด้วยเหตุที่ เกิดการ
เปลี่ยนแปลง ขึ้นใน กรุงศรีอยุธยา เพราะพระเจ้าแผ่นดิน ทรงพระ
ประชวร มาก เป็นพระโรค เพดานพระโอษฐ์เน่า เขาพูดกันว่า หมอ
ได้ถูกประหารชีวิตกว่า ๕๐ คนแล้วเพราะรักษาพระโรคนี้ไม่หาย ภายหลัง
พระเจ้าแผ่นดินได้โปรดให้ มาขอ หมอ จากท่านสังฆราชฯ ได้ส่ง ยวง
ตาคอศดาให้ ไปถวาย พระโอสถ ยวงตาคอศดาได้ ไปรักษา พระอาการ
จนดีขึ้น ก็หาย พระประชวร แล้ว พระเจ้าแผ่นดิน ทรงรู้สึก บุญคุณ
จึงรับสั่งให้ มาบอก ท่านสังฆราช ว่า ถ้า จะต้อง การ อะไร ก็ จะทรงช่วย

จดหมาย มอญ ซีเฮอว์ โฮมอญ

ถึง มอญ ซีเฮอว์ ทราบเด

เมือง มริด วันที่ ๘ เดือน ธันวาคม ค.ศ. ๑๗๓๓ (พ.ศ. ๒๒๗๖)
เจตนา ข้าพเจ้าต้อง ถูกบีบบังคับ อย่าง ร้ายแรง อยู่ ได้มี คำสั่ง
มาจาก กรุงศรีอยุธยา บังคับให้คนเข้าวัด รวม ๓๐ คน เด็ก กว นับถือ
ศาสนา คริสต์ เคียนโดยให้เอาไม้ กางเขน มาฆ่าเหยียบเสีย พวกเข้าวัด
ถึง ๓๐ คน หา ยอมไม่ เจ้าพนักงาน จึงได้จับตัวส่งไปยัง กรุงศรีอยุธยา
เพื่อให้ศาลชำระต่อไป และยังมี คำสั่ง มาอีก ห้ามมิให้รับคนเข้าวัด

ในเมืองนี้เป็นอันขาด ในคราวเดียวกันนี้ ยังมีข้าหลวงมาอีกคน
หนึ่ง นำหมายมาให้ข้าพเจ้า ๓ เส้น ซึ่งเป็นของที่พระเจ้าแผ่นดิน พระ
ราชทานมาให้ข้าพเจ้า ตามแบบของเมืองนี้ และมีคำสั่ง มาว่าอนุญาต
ให้ข้าพเจ้า ทำการต่าง ๆ ในเมืองนี้ได้ ตามชอบใจ และห้ามมิให้
เจ้าพนักงาน คนหนึ่งคนใด มารบกวนข้าพเจ้า คำสั่งต่าง ๆ เหล่านี้ถูก
เป็นคำสั่งที่ขัดกันอยู่ แต่การที่เป็นดังนี้ไม่เป็นการน่าแปลก อย่างไร
เพราะทางราชการได้เกิดเปลี่ยนแปลง ขึ้นโดยเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินได้
เสด็จสวรรคตเสียแล้ว และสมเด็จพระอนุชาของพระองค์ ได้ขึ้นครอง
ราชสมบัติต่อไป พระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ได้ทรงช่วยเหลือข้าพเจ้า
เมื่อครั้งยังทรงดำรงตำแหน่ง เป็นพระมหาอุปราช และยังทรงโปรด
ปรานข้าพเจ้าอยู่เสมอ แต่ถึงดังนี้ก็ยังทรงขัดขวางแก่ศาสนา
คริสต์ เคียนอยู่ เพราะทรงเกลียดศาสนา นี้อย่างนัก

บุตรของเจ้าเมือง มริดซึ่งได้ มาดู ถูกข้าพเจ้าถึงในวัดเมื่อ ๕ ปี
มาแล้ว ถึงกับเงยตามจะฟันข้าพเจ้า และได้ ทบตีพวกเข้าวัด ๕ คน
คนนั้น มาบัดนี้ได้รับโทษลง พระราชอาญาเขียนใน กวางพระสมณ
และต้องจำข้อคาพร้อม กับเจ้าพนักงาน ซึ่งเป็นพรรคพวกด้วยแล้ว

จดหมายมอญซีเฮอว์โฮมอญ

ถึง มอญซีเฮอว์ เตอ บัวซา เขียว

เมือง มริด วันที่ ๒๐ เดือน พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๗๓๔ (พ.ศ. ๒๒๗๗)
ตั้งแต่เริ่มได้ ออกจากเมืองนี้เมื่อ ปี ก่อกำนั้น ข้าพเจ้าได้นำ
ของซึ่งท่านเจ้าเมือง และท่านที่ ปกฏษาการแผ่นดินเมืองปเสนต์เซร์ได้

ส่งมายังข้าพเจ้านั้น ไปถวายพระราชโอรสของพระเจ้าแผ่นดิน เพื่อให้
 จะให้เรื่องของข้าพเจ้าเสร็จไปเสียคราวหนึ่ง ของที่เอาไปถวายนั้น
 เปนเครื่องแก้วแปลกๆ งดงามอย่าง กัดทอง ดอง ๑ อัน กับผ้าแพร ดอก
 เงิน ๑ ผืน เมื่อเวลาส่งของเหล่านี้ไปถวายนั้น ข้าพเจ้าได้มีจดหมาย
 ถวายพระราชโอรสด้วยฉบับหนึ่ง ขอประทานพวกเข้าวัด ๑๒ คน
 ซึ่งไทยจะบังคับให้ตั้ง สวดนาคไว้ที่เคียน พระเจ้าแผ่นดินทรงพระ
 ราชทานของมาตอบแทน มีรูปภาพ เครื่องหอม สำหรับวัด รวม ๒ คัน
 กับเครื่องถวายความสำหรับให้ข้าพเจ้าไว้ แต่ที่ข้าพเจ้าร้องเรื่องพวก
 เข้าวัดนั้น หาได้ทรงตอบประการใดไม่ พระราชโอรสให้คนมาบอก
 แก่ท่านตั้งพระราช ว่าในเรื่องพวกเข้าวัดในเมืองมรุตนั้นไม่ควรจะเอา
 มาพูดอีกต่อไป เพราะเปนเรื่องที่สงบกันไปแล้ว ครั้นเจ้าเมือง
 มรุตได้มาถึงเมืองนี้ ข้าพเจ้าก็ได้ตาม ทันทูว่า ในเรื่องพวกเข้าวัด
 ท่านเจ้าเมืองได้รับคำสั่งมาอย่างไรบ้าง เจ้าเมืองได้ตอบว่าพระเจ้า
 กรุงสยามได้โปรด ยกโทษให้พวกเข้าวัดหมดแล้ว และในเรื่องนี้
 เปนอันสงบจะไม่ มีใครพูดถึงอีกต่อไป เจ้าเมืองได้เล่าต่อไปว่า
 พระราชโอรสได้รับสั่ง แก่เจ้าเมืองว่าดังนี้ “เมื่อท่านไปถึงเมืองมรุต
 ให้เปนพระครูเถาบาดหลวง และพวกเข้าวัด ถ้าบาดหลวงจะต้อง การ
 อะไร ก็ให้จัดหาให้ เรื่องนี้ ท่านต้องเป็นผู้รับผิดชอบ” การที่
 มาขอเพื่อเช่นนั้น หากุมกับโส หุ้ยที่ข้าพเจ้าต้องจ่ายไปไม่ เพราะ
 ข้าพเจ้าได้จ่ายเงินไปกว่า ๓๐๐ เหรียญ ซึ่งต้องชักเงินเคียนของข้าพเจ้า
 ออกจ่าย เงินเหรียญที่นี้มีราคาเพียง ๕๐ อัฐ (ของฝรั่งเศษ) เท่านั้น

เพราะฉะนั้น การจ่ายเงินเปนการยาก และบ้านของข้าพเจ้าก็ยังไม่ทำ
 ค้างอยู่ กว่า จะแล้ว ก็ยังอีกนาน

จดหมาย มอง เซน เยอร์ เทเซี่ย เตอเควา เต
 ถึง มองซีเออร์ โฮมอง

ค. ศ. ๑๗๑๕ (พ. ศ. ๒๓๗๘)

เมื่อ เจ้าเมือง ตระนาว ศรี จะออกจาก กรุง ศรี อโยธยา ข้าพเจ้า
 ได้ให้เงินแก่เขา ๓๐๐ เหรียญ เจ้าเมือง ตระนาว ศรีได้รับ รอง ว่าจะได้
 ปลดปล่อย พวกเข้าวัดของเรา ที่เมืองมรุต ทั้งหมด

จดหมาย มองซีเออร์ เดอแมร์
 ถึง ผู้ อำนวยการ คณะต่าง ประเทศ

วันที่ ๕ เดือน สิงหาคม ค. ศ. ๑๗๓๓ (พ. ศ. ๒๓๗๐)

เมื่อ ประมาณ ๓๗ เดือน ที่ล่วง มาแล้ว มองซีเออร์ โฮมอง
 ได้ส่ง เด็ก จีน จาก เมือง จีน มาให้เรา ๕ คน แต่ก็หาได้ให้เงิน ค่าเลี้ยง
 ฐาน แก่กับตัว เรือไม่ นับวันเรื่อ มีความขัดเคือง และจะคิด แก่กัน
 จึงได้ ไปเที่ยวพูด ว่าเด็ก ๕ คนนี้ ได้มี คนขาย ให้แก่ฝรั่ง และว่าผู้ที่พา
 เด็กเหล่านี้ มา คือ เปน ฮาว รอก เด็ก คน หนึ่ง ได้ เปนผู้ตัก พา เด็กมา
 จาก บิดา มารดา ฝ่าย ฮาว รอก ของ เด็ก มีความ ตกใจ ที่ถูก หา เช่นนี้
 ก็กระโจน ลง ทะเล และได้ ว่าย นำ มาจน ชน ผิง ที่ ปาก น้ำกรุง ศรี

อยุธยาได้ จึงได้เคียวมาก มา อีก สอง วัน ก็ได้ มา ถึง โรง เรียง ของ เรา
 และได้ เค้า เรื่อง ให้ เรา ฟัง โดย คดขลน ฝ่าย กับ คน เรือ ก็ ได้ พา เด็ก ๕ คน
 นั้น ไป ยัง เจ้าพระยาพระคลังของ พระเจ้าแผ่นดินองค์ด้วงรชคต เจ้าพระยา
 พระคลังคน นี้ ยืนดี อย่าง ที่ ดี ที่ จะ ได้ มี โอกาส รัง แก เรา จึง ได้ เอา
 เด็ก ๕ คน ไป ขัง ไว้ ยัง บ้าน ขุนนาง จีน ผู้หนึ่ง แล้ว ภายหลัง ได้ ให้ พา
 เด็ก ๕ คน นั้น ไป ยัง วัดจีน และ บังคับ ให้ เด็ก ๕ คน กราบ พระพุทธรู
 ใน วัด นั้น เจ้าพนักงาน ได้ มัด เด็ก ๕ คน โยงไว้ แล้ว เขียน อย่าง แฉก
 ส่วหลัง แต่ เด็ก ๕ คน ก็ ไม่ ยอม ให้อุ พระ เจ้าพนักงาน จึง ได้ เอา เด็ก
 เหล่า นั้น แยก ไว้ และ เอา ไป ฝาก ยัง บ้าน ขุนนาง จีน สอง คน เด็ก เหล่า นี้
 ถูกคุม ขัง อย่าง กวดขัน เท่า กับ คดี กุก และ พวก เรา จะ คิด อ่าน วิชา เด็ก
 เหล่า นี้ มา ไว้ ก็ ไม่ได้ จน ต่อ มา เวลา มา ได้ ปี หนึ่ง แล้ว ก็ ยัง หา ได้ จัดการ
 ดำริ ใจ ไม่ ครั้น ภายหลัง มา ได้ ประมาณ ปี หนึ่ง ก็ ได้ เกิด ระเบิด ขึ้น ใน
 เมือง ไทย จึง ได้ เป็น โอกาส ของ เรา ที่ จะ ไป ขอ เด็ก เหล่า นี้ จาก เจ้า
 พระยาพระคลังคนใหม่ เจ้าพระยาพระคลังคน นี้ เป็น คดี เหตุ ที่ พวก เรา
 ต้อง ถูก รัง แก บังคับ คั้น ต่าง ๆ แต่ ถึง ดัง นั้น ก็ ได้ ส่ง เด็ก ๕ คน นั้น มา ให้ เรา
 แต่ การ เรื่อง นี้ เป็น การ ที่ พระ เปรน เจ้าช่วย โดย แท้ เพราะ เมื่อ เรา ได้
 รับ เด็ก มา นั้น ใน วัน รุ่ง ชน ก็ พอ ได้ ชาว มา ว่า พวก มิชชันนารี
 ใน เมือง จีน ได้ ถูก ขับไล่ ออก จาก เมือง จีน หมด แล้ว ถ้า เรา เข้า ไป อีก
 วัน เดียว พอ ได้ ทราบ ข่าว เรื่อง พวก มิชชันนารี ถูก ขับไล่ ออก จาก
 เมือง จีน เราก็ คง จะ ไม่ ได้ เด็ก คั้น มา เช่น นี้

มองซิเซอร์เลอแมร์

ก. ศ. ๑๗๓๖-๑๗๔๑ (พ. ศ. ๒๓๗๙-๒๓๘๔)

เรื่องเกิดเหตุกับพวกฮอลันดา

จดหมายมองซิเซอร์เลอแมร์

ถึงผู้อำนวยการ คณะต่างประเทศ

วันที่ ๓๐ เดือน พฤษภาคม ค. ศ. ๑๗๔๑ (พ. ศ. ๒๓๘๔)

เมื่อ สอง สาม ปี มา นี้ แล้ว สังเกตดู กิริยา พวก ไทย คุเหมือนอยาก
 จะ ได้ ชาว ต่าง ประเทศ ให้ ออก จาก พระราชอาณาเขต ให้ หมด เพราะ
 ได้ รังแก พวก ฮอลันดา เหลือ เกิน จน พวก ฮอลันดา โกรธ จึง ได้ อพยพ
 ออกไป จาก เมือง ไทย ทั้งหมด ใน ปี นี้ เอง แต่ ไทย ก็ ยัง หวัง อยู่ ว่า
 พวก ฮอลันดา คง จะ กลับ เข้า มา อีก ใน ปี ถัดมา นี้ การ ที่ พวก ฮอลันดา
 ได้ อพยพ ไป นี้ ก็ ไม่ได้ ไป เงียบๆ แต่ มี การ เซะอะ กัน มาก พวก เรา
 ได้รับ คำสั่ง บ่อย ๆ ให้ ไป ยัง ห้าง ฮอลันดาบ้าง ไป ยัง ศาลาตามวัดบ้าง
 เพื่อ ไป ตักสินช้อจิวาที่ระหว่างไทย กับ ฮอลันดา แต่ ไทย กับ ฮอลันดา
 ก็ ไม่ ตก ลง ประอง คอง กัน ได้ ครั้น ได้ เห็น เปรน แม่ แล้ว ว่า ผล ที่ สุด จะ
 ต้อง แยก ราว กัน ไทย จึง ได้ เตรียม การ ค่อยๆ เพราะ เกรง ว่า ฮอลันดา

จะ ยก พวก มาดี พวก เรา ก็ ได้ รับ คำสั่ง ให้ ส่ง พวก เข้าวัด ไปช่วย ไทย
 แต่ เรา ก็ ไม่ได้ ส่ง ไป ด้วย เหตุ หลาย ประการ แต่ เพื่อ จะ บัง อัง กัน ไม่ ให้
 ไทย เคือง พวก เรา ด้วย ข้าพเจ้า จึง ได้ พา พวก เข้าวัด ประมาณ ๓๐ คน ไป
 ยิง บ้าน ข้าราชการ ผู้ ซึ่ง มี หน้า ที่ เกี่ยว ใน เรื่อง นี้ และ ข้าพเจ้า ได้ แกล้ง พูด
 ว่า อย่า ว่า แต่ พวก เข้าวัด เดย แต่ ถ้า เป็น การ จำ เป็น แล้ว ข้าพเจ้า
 ก็ จะ ยอม ออก เตอด เนื้อ ให้ สำหรับ ช่วย พระเจ้า กรุงสยาม การ ที่ ข้าพเจ้า
 ได้ พูด ดัง นี้ ก็ เพราะ เชื่อ ว่า เขา คง จะ ไม่ เอา ตาม คำ พูด ของ ข้าพเจ้า เพราะ
 เหตุ ว่า ไทย ไม่ ต้อง การ ใช้ พวก ฝรั่งเศส เดย แต่ ที่ ข้าพเจ้า ได้ กล่าว
 ว่า จาก ดั่ง นี้ ข้าราชการ ผู้ นั้น ก็ พอใจ มาก จึง ได้ นำ ความ กราบ ทูล ต่อ พระ
 เจ้า กรุงสยาม ๆ ทรง พอ พระไทย มาก และ รับ สั่ง ว่า ไม่ ต้อง ใช้ ข้าพเจ้า
 ตออีก แต่ การ ที่ ข้าพเจ้า ได้ งามักักัด เช่น นั้น เช่น ที่ พอ พระไทย มาก คง
 แต่ นั้น มา ไทย ก็ ไม่ได้ มา ขอ แรง พวก เข้าวัด อีก ต่อ ไป

การ ทั้ง ปวง ก็ ดู จะ ส่ง บเรียบ ร้อย อยู่ แล้ว พอ พวก ชอตันตา ก่อ เหตุ
 ฐน อีก ซึ่ง ทำให้ พวก ชอตันตา ต้อง เสีย เงิน เป็น อัน มาก ทั้ง ทำให้
 ตกใจ อย่าง ยิ่ง เพราะ พวก ชอตันตา มี นิสัย ขาด อย่าง ที่ สุด คือ ใน ค่ำ
 วัน หนึ่ง มี ทหาร กับ กะดาศ์ หมู หนึ่ง ไป เทียว เอะ กะ ใน ที่ ต่าง ๆ ได้
 แลย เข้า ไป ใน วัด แห่ง ๓ ซึ่ง ก่า ดั่ง มี งาร เผาศพ พวก ทหาร และ กะดาศ์
 ชอตันตา ก็ ตรง เข้า ไป ทบ ตี พวก พระสงฆ์ ที่ ก่า ดั่ง ทำ งาร เผาศพ นั้น พวก
 พระสงฆ์ ก็ ตก หนี ไป หมด ทหาร และ กะดาศ์ ชอตันตา ก็ ได้ ทบ ตี พระ
 สงฆ์ ถูก เจ็บ บ่อย หลาย องค์ อีก องค์ ๓ ถูก พ้น หู ชาติ อีก สี่ องค์
 วัน พระสงฆ์ องค์ นี้ ก็ ถึง มรณภาพ ด้วย ทน พิช บาดแผล ไม่ ไหว การ

ที่ พวก ชอตันตา มา ทำ การ ตั้ง ทัพ ทำให้ ตก ค่ำ ไป ทั้ง เมือง พระเจ้า
 กรุงสยาม จึง มี รับ สั่ง ให้ ไป บิด เม่นา เตย ห่าง จาก หัว ชอตันตา หนึ่ง ค
 และ ให้ เอา ปืนใหญ่ ไป ไว้ ใน ที่ นั้น เพื่อ บัง อัง กัน มิ ให้ พวก ชอตันตา ต้อง น้ำ
 ลง ไป ได้ เพราะ พวก ชอตันตา ตกใจ คิด จะ หนี อยู่ แล้ว พวก เรา ก็
 ได้ รับ คำสั่ง ให้ ส่ง พวก เข้าวัด ไป ช่วย และ เจ้า พนังการ ก็ ได้ จัด ให้ พวก
 เข้าวัด เป็น หน้า ที่ ยิ่ง ปืนใหญ่ (ความ จริง ใน พวก เข้าวัด เหล่า นี้ มี
 อยู่ คน เดียว เท่า นั้น ที่ เข้าใจ ยิ่ง ปืนใหญ่ นอกจาก นั้น จะ ได้ เคย เห็น ด้ บัง
 และ ยิ่ง ปืนใหญ่ จน ครั้ง เดียว ก็ ไม่มี) ปืนใหญ่ นั้น มี อยู่ ๕๐ กระบอก
 ตั้ง อยู่ บน ด้ บัง ซึ่ง ไม่ ได้ ทำ ไว้ สำหรับ ด้ บัง ชนิด นี้ เดย เจ้า พนังการ
 ได้ มอมไม้ กระทั่ง ๓ อัน กับ ไม้ อัน ๓ รูป ร้าง ค่ำ ยกับ ไม้ กรวด อย่าง ยาว
 ซึ่ง ใช้ กัน สำหรับ ด้ บัง ทั้ง นี้ สำหรับ ใช้ กับ ด้ บัง ๕๐ กระบอก กอง
 ด้ บังใหญ่ ของ พระเจ้า กรุงสยาม มี ของ เค้า นเอง การ ที่ ไทย มา ขอ
 พวก เข้าวัด เช่น นี้ เรา ก็ ไม่ได้ กล้า ปฏิเสธ แต่ ต้อง ส่ง ให้ ตาม ความ ต้องการ
 เพราะ ไทย ก่า ดั่ง โกรธ เคือง มาก ถ้า เรา ไม่ ให้ ไทย ก็ จะ มา จับ พวก
 เรา หา ว่า เป็น ขบถ แต่ ข้าพเจ้า ก็ ต้อง ส่ง เต็ม ยง อาหาร ให้ แก่ พวก
 เข้าวัด ของ เรา ซึ่ง รับ ตำแหน่ง เป็น ทหาร ด้ บังใหญ่ เพราะ ทหาร ของ
 พระเจ้า แผ่นดิน ไม่ ได้ รับ เงิน เคื้อน หรือ เต็ม ยง อาหาร อย่าง ไต ข้าพเจ้า
 ก็ได้ อุดหนุน ไป เยี่ยม เยียน พวก เข้าวัด ที่เป็น ทหาร ด้ บังใหญ่ ด้วย เพราะ
 อยาก จะ ให้ ไทย เห็น ว่า เรา มิ ได้ ด้ มรู้ ร่วม คิด กับ พวก ชอตันตา อย่าง ไต
 ทั้ง อยาก จะ ด้ ด้ นาม รบ ด้วย เพราะ ด้ นาม รบ นี้ มิ มี ทั้ง ระเมียบ และ
 ทหาร อย่าง ไต มี แต่ ผู้ คน ออก หนี ไป ซึ่ง มิ มี หน้า ใจ จะ รบ และ มิ มี

ชาวจีนเลย คอยแต่จะหนีในเวลาที่ยิ่งขึ้นใหญ่ ออก นึก แรก เท่านั้น
 เมื่อได้ เตรียม การ อย่าง นี้ ได้ สัก ๘ วัน พวก ฮอลันดา ก็ ได้รับ นึก คอ หน้า
 เรา เพราะ พวก เรา ได้ ถูก เรียก ไป คัด สั้น ใน เรื่อง นี้ เหมือน กัน และ การ
 ที่ ส่ง ไป ได้ นั้น ก็ เพราะ พวก ฮอลันดา ได้ ให้ เงิน แก่ พวก ข้าราชการ ทหาร คน
 ฝ่าย พระ เจ้า กรุงสยาม ก็ ทรง อนุญาต ให้ พวก ฮอลันดา ได้ ออก จาก พระ
 ราชอาณา เขต ไป ได้ การ ที่ พวก ฮอลันดา ได้ ออก ไป จาก เมือง ไทย นี้
 พวก เรา ไม่ได้ ชาติ ทุน อะไร เลย เว้น แต่ ถ้า พวก นี้ ไม่ กลับ มา อีก เรา
 ก็ ไม่ ทราบ ว่า จะ ไป หา สู้รา ที่ ไหน มา รับ ประทาน กับ อาหาร เท่านั้น

ครั้น พวก ฮอลันดา ได้ อพยพ ไป แล้ว พระเจ้า กรุงสยาม ได้ มี
 รับสั่ง ชม เหย พวก เข้าวัด และ ให้ พวก เข้าวัด ร้อง ร้อง ตาม ความ ค้อง การ
 เพื่อ จะ ได้ พระราชทาน เปน รางวัล ความ ชอบ ที่ได้ ช่วย ใน ทาง ราชการ
 อย่าง แรงๆ แรง พวก ข้าราชการ จึง ได้รับ ท้า เรื่อง รวด ถวาย รขอ ๓ อย่าง
 คือ ๑ รขอให้ ทรง โปรด ยก เว้น มิให้ พวก เข้าวัด ต้อง เสีย ค่า ภาษี ๒ รขอ
 อนุญาต ให้ พวก เข้าวัด ตก เม็ด หาบ ดา ตาม ลำนำ โดยไม่ต้อง เสีย ค่า ภาษี
 ๓ รขอ พระราชทาน ที่ ดิน เพิ่ม เต็ม นอก จาก ที่ ดิน ที่ มี อยู่ แล้ว ข้าราชการ
 ได้ ส่ง เรื่อง รวด ถวาย ไป ยัง ข้าราชการ ผู้ ๑ ซึ่ง รับ ว่า จะ นำ ถวาย ให้ และ
 ข้าราชการ ผู้ ๒ ได้ บอก ว่า พระเจ้าแผ่นดิน คง จะ พระราชทาน ตาม รขอ ทุก ประการ
 แต่ ใน เรื่อง นี้ ก็ มี แต่ รับสั่ง ให้ มา บอก ข้าราชการ ว่า ใน เรื่อง ที่ ดิน นั้น
 ให้ งัด ใจ ถอน เพราะ จะ โปรด ให้ เจ้า พัน กง มา ตรวจ เสีย ก่อน ว่า
 ที่ ดิน ที่ เรา มี อยู่ กับ แคน จริง อย่าง ว่า หรือ ไม่ ตั้ง แต่ นั้น มา ข้าราชการ
 ก็ได้ บอ ยถง และ ก็ เกิด เรื่อง รื่น เด็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่ง ทำให้ การ เรื่อง นี้ ค้าง ไป

จดหมายของซีเออร์เดอเพร์
 ถึงผู้ อำนวยการคณะต่างประเทศ

วันที่ ๑๒ เดือนกันยายน ค.ศ. ๑๗๕๓ (พ.ศ. ๒๒๙๕)

ในระหว่าง สอง สาม ชาติ คย ที่ ถ่วง มา แล้ว ได้ เกิด เรื่อง เด็ก น้อย
 ๕ เรื่อง แต่ เรื่อง ๑ ทำให้ ข้าราชการ ตกใจ มาก เรื่อง ที่ ๑ นั้น เกิด จาก
 คน เข้าวัด คน ๑ ซึ่ง อยู่ กับ พวก ญวน ใกล้ กับ โรงเรียน ดาม เนร คน เข้าวัด
 คน นี้ จะ ค้อง การ ปกครอง พวก เข้าวัด ทั่วไป โดยไม่ บอก กล่าว เกี่ยวกับ
 คณะ บาทหลวง อย่าง ไต การ ที่ เปน เช่น นี้ ไม่ เปน ประ โยชน์ แก่ พวก
 ญวน เข้าวัด อย่าง ไต เลย ข้าราชการ จึง ไม่ ยอม เพราะ เหตุ ว่า เมื่อ ประมาณ
 ๒ เดือน ที่ ถ่วง มา แล้ว คน เข้าวัด คน นี้ มิ ได้ บอก กล่าว ให้ ข้าราชการ รู้ เลย
 แต่ จะ ยอม ให้ เจ้าพระยา พระคดง เรียก พวก เข้าวัด บางคน ไป ทำ การ ตาม วัด
 และ ถ้า ข้าราชการ ไม่ ได้ เอา เงิน ให้ แก่ ขุน นาง คน ๑ แล้ว พวก เข้าวัด ก็ คง จะ
 ค้อง ไป ทำ การ ตาม วัด จริง การ ที่ คน เข้าวัด คน นี้ ทำ การ โดย ขำ นาค
 ตัว เอง คดง นี้ ข้าราชการ ได้ เรียก มา ว่า กล่าว และได้ ยก โทษ ให้ และ ที่
 ข้าราชการ ยก โทษ ให้ นั้น กระทำให้ เรา รุ้ คดง เพราะ อีก ไม่ ขำ เท่าไร
 นัก เรา ได้ มี หมาย เรียก ข้าราชการ ไป ยัง คัด เจ้าพระยา พระคดง ให้ ข้าราชการ
 ๕ รแจ้ง ว่า ที่ ข้าราชการ จะ ปกครอง พวก ญวน แต่ คน เดียว นั้น เพราะ เหตุ ผล
 อย่าง ไต ข้าราชการ ก็ ได้ ไป ยัง คัด ตาม หมาย และได้ เตรียม ตัว ที่จะ ทำ ให้ คน
 เข้าวัด คน นี้ รู้ ถึง ตัว เพื่อ พวก เข้าวัด อื่น ๆ จะได้ ไม่ เอา เยี่ยง อย่าง แต่ บัง เหย
 เจ้าพระยา พระคดง ทดสอบ มา ว่า พระคดง ไม่ ความ เวียง นัก เปน อัน ค้าง ไป

เรื่องที่ ๒ ซึ่งทำให้ข้าพเจ้า ตกใจ นั้น เกิด จากคน ทรยศ คน ๑ ซึ่ง
 อยู่ กับ พวก บาทหลวง คน ๆ นั้นได้ ไป เทียบพูดกับขุน นางข้าราชการของ
 เจ้า พระยา พระคตัง ว่า ข้าพเจ้าได้ รับ คน เข้าวัดหลาย คนผิด ด้วยประกาศ
 พระราชโองการ ของ พระเจ้าแผ่นดิน แต่ที่เขาได้ ก่อตั้งนี้เป็นคำมุดา
 กงตั้ง เพราะ ข้าพเจ้ายังไม่ เคยได้พบคนไทย มอญ หรือลาว ซึ่งอยาก
 จะเข้าศาสนาคริสต์ เคียง จนคน เคียง แต่ ความปรารถนาของคน ๆ นั้นก็
 จะ ค้องการกล่าวโทษพวกเข้าวัด บาง คน พวก ข้าราชการ จึงได้ บอกแก่
 คน ทรยศ คน นั้นให้ เขียน คำฟ้อง มา จึง จะ พิจารณาได้ ข้าพเจ้าไม่
 ทราบว่า เขาจะ ได้ เขียนแล้ว หรือยัง แต่ถ้าเขาได้ ทำคำฟ้อง ยืนยันแล้ว
 พวกเราก็ น่า กังวล ว่าเจ้าพระยา พระคตังคงจะ รุมเหงเราเป็นแน่ เพราะ
 ในเวลานี้ เจ้า พระยา พระคตังเกลียด ข้าพเจ้า ยิ่ง นึก เพราะ เหตุว่า
 เจ้า พระยาพระคตังได้มา ขอไม่ ใ้ ค้อ ข้าพเจ้าดำหรับเขาไป ทำวัด แต่
 ข้าพเจ้าไม่ได้ ให้เพราะให้ ไม่ได้ อยู่ เอง ซึ่ง เป็น ข้อ สำเหตุ ทำให้เจ้า
 พระยา พระคตัง เกลียด ข้าพเจ้า นึก

เมืองจันทบุรี

จดหมายมองซิเออร์ตาแชร

ถึงผู้ อำนวยการคณะต่างประเทศ

เมื่อปี ค.ศ. ๑๗๓๗ (พ.ศ. ๒๒๘๒)

เจ้าพนักงานได้ จับ พวกญวน เข้าวัดที่ เมืองจันทบุรี ส่ง เข้า ไป ยัง
 กรุงศรีอยุธยา หลายครัว โดยส่งโดยว่า พวกญวน เหล่านี้ จะ เป็นสัตย์

หรือ เป็น พรก พวก ของ สัตย์ชาติญวน ซึ่ง มากกระทำกรรไยในชั่วดสยาม
 อยู่ เมือง ๆ พอ พวก ญวน เหล่านี้ ได้ มา ถึง กรุงศรีอยุธยา ก็ ได้ตรง มา
 หาเรา เพราะ หวัง จะ ได้ อยู่ กับ พวกญวน เข้าวัดใกล้ กับ โรงเรียนตามแนว
 แต่พอ เจ้าพระยา พระคตังได้ ทราบ ว่าพวกญวนได้มาอยู่ ใกล้กับโรงเรียน
 จึง บังคับให้ ญวน เหล่านี้ไป อยู่ ใน ค่าย ยี่บนซึ่งในเวดานี้ ว่าง อยู่ แต่
 ถึง พวก นี้ จะ อยู่ ใกล้ ออกไป ก็ จริง แต่ ผู้ ที่ เป็น คน เข้าวัด ก็ ได้ มา
 พัง สวด ที่ วัด เตมอ และ พวก ที่ ไม่ได้ เข้าวัดได้ มาขอเข้าวัดก็หลายคน

มอง เซนเยอร์ เดอ โดดี แชร

(ค.ศ. ๑๗๔๑-๑๗๕๖ (พ.ศ. ๒๒๘๕-๒๒๙๗)

เรื่อง เสรจา การ เมือง กับราชสำนักสยาม

ค.ศ. ๑๗๔๓-๑๗๕๖ (พ.ศ. ๒๒๘๕-๒๒๙๗)

เรื่อง มองเซนเยอร์ เดอ โดดี แชร เสรจา

การบ้านเมืองกับราชสำนักสยาม

ท่านสังฆราชมาถึงเมืองไทย

จดหมาย มองเซนเยอร์ เดอ โดดี แชร

ถึงผู้ อำนวยการคณะต่างประเทศ

วันที่ ๓๓ เดือน กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๗๔๓ (พ.ศ. ๒๒๘๖)

เมื่อ พระมหาอุปราชได้ ทรง ทราบ ว่าข้าพเจ้าได้ มาถึง เมือง มริค
 และ จะได้ เคย เข้า มา ยัง กรุงศรีอยุธยาใน เวล นี้ ก็ได้ โปรด ส่ง เรือ

ที่นั่น ทรงซึ่งได้เคย ทรง แต่ ครั้ง เดียว มา พระราชทาน ข้าพเจ้า ที่โรงเรียน
 สาม เณร แต่ ของ ที่ พวก บาด หลวง ได้ ถวาย และ ของ ที่ ข้าพเจ้า ต้อง
 ถวาย เมื่อ มา ถึง กรุงศรีอยุธยา นั้น ถ้า จะ คีราคา ก็พอ คู่กันกับราคา
 เรือ ที่ นั้น ที่ พระ ราช ทาน และ ยังมี ของ อื่น ๆ ซึ่ง ทรง หวัง ว่า จะมี
 คน ถวาย อีก เปน อัน มาก ซึ่ง ต้อง นับ เปน ราคา มากอยู่ แล้ว ข้าพเจ้า
 เรือ ว่า พระมหาอุปราช มี ประสงค์ อย่างเดียว แต่ จะ เกิดย กล่อมผู้คนให้
 เจ้า เปน พรรคพวก ของ พระองค์ ให้ มาก เพราะ อาณา ประชากร
 เกิดย ทั้ง พระองค์ และพระเจ้าแผ่นดิน ผู้ เช่น พระราชบิดา แต่จะอย่างไร
 ก็ ตาม การที่พระราชทานเรือที่นั้นมา ให้ ข้าพเจ้า นั้น ก็มีผลดีอยู่บ้าง
 เพราะ ชาว น ได้ ล้อ แซ่ไป ท่อ พระราช อาณาจักร พอ ข้าพเจ้า ได้ เจ้า
 ดำ นำ กรุงศรีอยุธยา พวกไทย ซึ่ง จำ เรือ ของ เราได้ ก็ ได้รับ มา บอก
 ชาว เรือ ของ พระราชทาน เรือ ที่นั้น ซึ่ง เปน การ ทำให้ พวก เจ้าวัดเขาไค
 ฐน มาก เพราะ พวก เจ้าวัดได้ หนักใจ และ ไม่ สบายใจ ตั้ง แต่ คราว
 ถูกกด ฐ แต่ ครั้ง ก่อน มาแล้ว

ข้าพเจ้าต้องขอบใจท่าน และคณะบาดหลวงทั้งปวงที่รัฐ สักบุญคุณ
 ของ ท่าน ที่ ท่าน ได้ กรุณา ส่ง ของมาให้ สำหรับถวายพระเจ้ากรุงสยาม
 ของ เหล่านี้ได้ มา ถึง เมือง ปอนต์เซวี เมื่อ ข้าพเจ้า ได้ ออก จาก เมือง
 นั้นได้ ๒ วัน แล้ว และได้ มา ถึง เมืองมริค คราว ถม มรดมหลังนี้ เวลา
 ของ เหล่านี้ ก็ ยัง ตก ค้าง อยู่ ที่ เมือง มริค แต่ อีก สัก สอง วันข้าพเจ้า
 จะได้ จัด คน ออกไป ยัง เมือง มริคเพื่อไป รับ ของ เหล่านี้ มา ข้าพเจ้า

เกรงว่าถ้าเครื่องแก้วยังไม่แตกก็คงจะแตกตามทางมาจากเมืองมริค แต่
 ของ เหล่านี้ เปน ของ จำ เปน อย่าง ยิ่ง เพราะเหตุ ว่า ถ้า จะมี ชุระกับ
 ข้าราชการไทยแล้ว จะ ต้อง มีของ หรือเงินติดมือไปด้วยเสมอ ข้าพเจ้า
 ได้ทราบ ว่าไทย จะได้รับพระราชดำذنของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส โดยให้
 เกียรติยศ เต็ม ทุก อย่าง แต่ พวกข้าราชการ ที่ ทราบ ว่าข้าพเจ้าได้เชิญ
 พระราชดำذنมา แต่หา มี เครื่อง ราชบรรณาการมาด้วยไม่ นั้น ได้มา
 แนะนำ ว่าอย่าให้ข้าพเจ้า พุด กับ เจ้าพระยาพระคลัง ใน เรื่องนี้ เพราะ
 การ ที่ มี พระราชดำذنมาแต่ไม่ มี เครื่องราชบรรณาการ มา ด้วย นั้นเป
 ็น เรื่อง ที่ไม่ น่า เชื่อ เพราะ ฉะนั้น ที่ โทน เจ้า พระยาพระคลัง จะ ยอม รับ
 พระ ราชดำذن แต่ในเรื่องนี้ได้เคยมีตัวอย่างมาครั้ง ๓ แล้ว ก็เมื่อ
 ๘ บ กลาย นี้ พวก ฮอลันดาได้ นำ หนังสือ ของ บริษัท ฮอลันดา มา ถวาย พระ
 เจ้ากรุงสยาม แต่ พระเจ้ากรุงสยามไม่ ทรง ยอม รับ หนังสือ นั้น โดย
 อ้าง ว่าไม่มี ของ ถวาย มา ด้วย ครั้น มา บ นี้ พวก ฮอลันดาได้จัด เรือ
 ดำใหญ่ให้คน นำ หนังสือ ฉบับ นั้น เขา มา ถวาย อีก และ คราว นี้ มี
 ของ ถวาย มา ด้วย เปน อัน มาก ถึงดัง นั้น เจ้าพระยาพระคลังไม่ยอม
 ให้พวก ฮอลันดา มา หา ถึง ๓ เดือน ใน ระหว่าง นั้น เปน แต่ ให้ ผู้ช่วย
 ออก รับ แลก แทน เมื่อ พวก ฮอลันดาได้ อธิบาย ชี้แจง เหตุผล ต่าง ๆ
 ทุก อย่าง แล้ว เจ้าพระยาพระคลัง จึง ยอม ออก รับ ที่ บ้าน ของ เจ้าพระยา

พระคลังเอง หาได้ออกรับที่ท้องพระโรงไม่ แต่ถึงมีตัวอย่าง
 อยู่ตั้งนั้นก็จริง เมื่อข้าพเจ้าได้ไปหาเจ้าพระยาพระคลังที่ท้องพระโรง
 ข้าพเจ้าก็คงได้พูดถึงเรื่องพระราชสาส์นนั้นเอง และเจ้าพระยา
 พระคลังก็ไม่กล้าที่จะขัดความแต่ต้องนำความกราบทูลให้ทรงทราบ
 และดูเหมือนพระเจ้ากรุงสยามก็ทรงยินดีที่จะรับพระราชสาส์นโดยดี
 เพราะเมื่อ ๒-๓ วันนั้นพระราชโอรสซึ่งได้รับตำแหน่งพระมหาอุปราชมา
 ได้มี ๓ แล้ว ได้รับสั่งให้หาবাদหลวงคัดพิมพ์แล้ว และรับสั่ง
 เด่าว่า พระเจ้ากรุงสยามพระราชบิดาทรงเห็นว่าการที่พระราช
 ไมตรีกับกรุงฝรั่งเศสได้ขาดกันมาช้านาน และจะได้มากลับเป็น
 เป็นไมตรีกันในรัชกาลของพระองค์นั้นเป็นการเคราะห์ดีมาก และ
 พระมหาอุปราชได้ทรงตรวจหนังสือต่าง ๆ ซึ่งเด่าอธิบายถึงการรับ
 พระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแต่ครั้งก่อน ๆ และรับสั่งว่าในครั้ง
 นี้จะได้จัดรับพระราชสาส์นตามแบบเก่าที่เคยทำกันมาแต่ก่อน ๆ

แล้วพระมหาอุปราชได้รับสั่งถามว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
 ทรงทราบถึงคดีการก่อกบฏประกาศพระราชโองการมีข้อห้ามในการดำเนิน
 ของเรา และที่พระเจ้ากรุงสยามได้ให้ไปบอกไว้หน้าประตูวัดของเราหรือไม่
 บาดหลวงคัดพิมพ์กราบทูลโดยระมัดระวังว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสหาทรงทราบ
 ในเรื่องนี้ไม่ การที่กราบทูลเช่นนั้นก็เพราะเกรงว่าถ้าไทยเข้าใจว่า
 พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงทราบในเรื่องนี้แล้ว ไทยจะเห็นเสียว่าพระเจ้า
 กรุงฝรั่งเศสทรงเห็นชอบในการที่พระเจ้ากรุงสยามทำการเช่นนั้น ข้าพเจ้า

ยังรอคอยของอยู่เพื่อจะตรวจดูว่าจะมีอะไรเหนือมาบ้าง ข้าพเจ้า
 ไม่เว้นเลยที่จะอ่อนน้อมขอให้พระเยซูเจ้าได้บันดาลให้การทั้งหลายได้
 ดำเนินสู่ทางที่ดี แต่ในรัชกาลปัจจุบันนี้ ข้าพเจ้าไม่กล้าหวังว่าสิ่งใด
 จะสำเร็จเลย

ถึงแม้ว่าของต่าง ๆ ที่ท่านได้กรุณาส่งมาจะได้มาถึงเมืองนี้ทั้ง
 หหมด และเมื่อจะรวบรวมกับของต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้าได้จัดซื้อที่ฝั่งศอร
 นั้นเดอนั้นก็น่ากลัวว่าของต่าง ๆ เหล่านี้จะไม่พอสำหรับคราวนำ
 ต่อไป เพราะของเหล่านี้จะต้องไปแจกแก่คนมากต่อมากนัก นอก
 จากของที่จะถวายพระเจ้าแผ่นดินและถวายพระราชโอรสยังจะต้องเอาของ
 ไปให้เจ้าพระยาพระคลังอีก ยังไม่ใช่แต่เท่านั้น แต่จะต้องเอาของไปให้
 เจ้าพนักงานรอง ๆ ลงมาอีกหลายคน เพราะถ้าเราจะถึงตัวเจ้าพระยา
 พระคลังได้ จะต้องผ่านเจ้าพนักงานรอง ๆ เหล่านี้เป็นลำดับไปก่อน
 และกว่าจะถึงพระเจ้าแผ่นดินก็จะต้องผ่านเจ้าพระยาพระคลังก่อน และ
 ยังจำเป็นจะต้องหาของถวายพระราชโอรสของพระเจ้าแผ่นดินที่สวรรคต
 ซึ่งอาณาประชาราษฎร์ทั่วพระราชอาณาจักก็ร้อยาก็ให้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน
 และซึ่งโปรดปรานพวกเราอยู่ด้วย ทั้งจะต้องถวายของแก่เจ้าอีก
 องค์ ๓ ซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์เก่า และเป็นผู้ปกครองอุดหนุนพวกมิชชัน
 นารี และอุดหนุนสาส์นของเราด้วย เจ้าทั้ง ๒ พระองค์นี้ได้ทรงผนวช
 เพื่อหนีความตาย และเจ้าองค์ที่เป็นเชื้อพระวงศ์เก่าต้องแกดั่ง
 ทำเป็นเสี้ย พระจริตอยู่ช้านาน เพราะหนีความตาย และเวลานี้แกดั่ง

ทำเป็นพระเนตรมืดจนถึงเมื่อเรื่อๆ นี้ได้ให้คนมาขอว่านพระเนตร
จากข้าพเจ้า

เมื่อการเป็นอยู่ดังนี้ ข้าพเจ้าขอท่านให้โปรดเอื้อเฟื้อแก่คณะ
ขาดดวงนี้ให้มากขึ้น โดยโปรดส่งของมาให้อีก เช่น รูปภาพ
กระต่ายระบายสี รูปภาพ & กระจก รูปโลก & ทิวภาพ รูปเจ้านายทั้งหญิง
ทั้งผู้ชาย รูปทหารนักรบ รูปคนที่เป็นอย่างต่างๆ รูปบ้านเมืองเป็นต้น
แต่รูปที่เป็นรูปอื่น ๆ หากหาไม่ได้ เป็นสิ่งที่ไทยชอบมากกว่ารูปอย่างอื่น
ถ้าท่านจะส่งของอื่น ๆ เช่นแผนที่โลก แก้ว ๓ เหลี่ยม แหวนฝัง พลอย
ต่าง ๆ ห้อยมิดสำหรับเขียนแผนที่ กัดต้องต้องเยอร์มันและหีบเพลง
หมุ่น เช่นนี้ ดูเหมือนของเหล่านี้จะเป็นสิ่งที่พระเจ้ากรุงสยามโปรด
ทั้งสิ้น การที่ข้าพเจ้าขอของต่าง ๆ นั้น เพื่อเอามาไว้บอองกันตัว
ไม่ให้ไทยมารังแกข่มเหง และถ้าหากว่าจะมีอะไรอย่างใดที่เกี่ยวข้องด้วย
การศาสนาแล้วจะได้เอาของเหล่านี้สำหรับเป็นหนทางช่วย ให้การ
นั้นๆ ได้ดำเนินไปโดยสะดวกเท่านั้น

จดหมายมองซีเออร์ อามเอโลก

ถึงมองซีเออร์คอบบี หัวหน้า คณะการต่างประเทศ

พระราชวัง เวอชาย

วันที่ ๒๘ เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๘๔๐ (พ.ศ. ๒๓๘๓)

ด้วยพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้โปรดให้พระราชสาส์นไปถวายพระ
เจ้ากรุงสยามอีกฉบับ ๑ ข้าพเจ้าจึงได้คัดสำเนาพระราชสาส์นนั้นส่ง

มายังท่าน เพื่อท่านจะได้ทราบข้อความตามพระราชสาส์นนั้น ข้าพเจ้า
เข้าใจว่าพระราชสาส์นฉบับนั้นควรจะส่งลงมาให้ตรงกับพระราชสาส์นฉบับ
ที่ได้มอบไป กับมองซีเออร์ โดต์แยร์ และซึ่งท่านได้บอกมายังข้าพเจ้า
ว่าได้หายเสียแล้วนั้น ท่านคงจะเห็นได้ว่าในพระราชสาส์นฉบับนี้ได้
ดำเนินความตามที่ท่านได้บอกความเห็นไว้ ก็มิได้พูดถึงการศาสนา
ของเราจนคำเดียว และข้อความในพระราชสาส์นนั้นก็เป็นแต่ความ
สามัญเท่านั้น

สำเนาพระราชสาส์นพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕

ถวายพระเจ้ากรุงสยาม

ทุกท่านผู้สูงสุดประกอบด้วยความรักอารอบเพื่อนที่รักของเรา
ขอให้พระเป็นเจ้าได้โปรดเพิ่มพูนพระอิศริยยศของพระองค์
ให้มากขึ้นจนสิ้นกาลสมัย ด้วยเราได้ทราบว่าไฟฟ้าผ่าแผ่นดินของเรา
หลายคน ได้มีความนิยมในความยุติธรรมของพระองค์ จึงได้พยายาม
ไปตั้งบ้านเรือนในพระราชอาณาจักรของพระองค์ ฝ่ายมองซีเออร์ โดต์แยร์
ซึ่งเป็นข้าแผ่นดินของเราก็ได้คิดจะไม่อยู่ในพระราชอาณาเขตของ
พระองค์เหมือนกัน เพราะฉะนั้นเราจึงมอบพระราชสาส์นฉบับนี้ให้มอง
ซีเออร์ โดต์แยร์นำไปถวายต่อพระองค์เพื่อเป็นการแสดงความนับถือที่เรา
มีต่อพระองค์ เราเชื่อได้แน่ๆ ว่าเมื่อพระองค์ได้เห็นในคุณความดี
ของมองซีเออร์ โดต์แยร์แล้ว พระองค์ก็คงจะทรงกรุณาแก่เขาไม่น้อย

กว่าที่ทรงกรุณาแก่ข้าแผ่นดินคนอื่น ๆ ซึ่งพระองค์ ได้กรุณาอยู่แล้ว เพราะ
ฉนั้น ใน ที่นี้ จะ ทูล ได้ แต่ อย่าง เดียว ว่า เมื่อ มอง ซีเซอร์ โดต์เธอร์
ได้รับ พระ มหา กรุณา จาก พระองค์ มาก น้อย เท่าไรแล้ว เราก็ จะหา
โอกาส คอบแทน พระคุณ ของ พระองค์ ทุกเมื่อ เพราะ ฉนั้น ใน ที่นี้
เรา จึง ขอ ให้ พระ เป็น เจ้า ได้ เพิ่ม พุด พระเกียรติยศ ของ พระองค์ ให้ ทวชน

เขียน ที่ พระราชวัง ฟอนเคนโบด

ณ วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๗๓๗ (พ.ศ. ๒๒๘๐)

(เช่น) เพื่อน ที่รัก ของ พระองค์ หลุย

จกหมายมของซีเซอร์ ลาแซร์

ถึงผู้ อำนวยการคณะต่างประเทศ

วันที่ ๒๔ เดือน ธันวาคม ค.ศ. ๑๗๔๒ (พ.ศ. ๒๒๘๕)

พวก คณะ บาทหลวง ได้ จัดการ ให้ ไป นัดหมาย ที่ ท่าน สังฆราช
จะ ไป หาเจ้าพระยาพระคลัง แต่เพื่อยุติ ได้ เกิด การขัดข้องต่าง ๆ หลายอย่าง
การที่ ท่านสังฆราช จะไปหา เจ้า พระยาคลัง นั้น จึงต้อง นัดเดือนไป จน ถึง
ต้นเดือน สิงหาคม ท่าน สังฆราชได้ เชิญให้ข้าพเจ้าลงมาจากบ้านมหา
พราหมณ์ เพื่อไปหาเจ้าพระยาพระคลังด้วยกัน ข้าพเจ้าก็ได้ ลงมาจาก
บ้านมหาพราหมณ์ ในวันนั้นเอง ข้าพเจ้าได้คาดไว้ว่าเจ้าพระยาพระคลัง
คง จะได้รับรอง ท่าน สังฆราช อย่าง ดี แต่ต้อง กลั้ม เสียใจที่ได้ เห็น
ท่าทาง อัน หยิ่งของ เจ้า พระยาพระคลัง ใน ที่นี้ ไม่จำเป็น จะต้อง อธิบาย

โดย ยืดยาว ข้าพเจ้าจะเล่าเพียง แต่ว่า เมื่อ ท่าน สังฆราชได้ ไปหา
เจ้าพระยาพระคลังนั้น เจ้าพนักงาน จะยกเก้าอี้ให้ท่านสังฆราชนั่ง หรือ
ที่ตักจะปูพรมให้ นั่ง เป็นพิเศษก็ไม่มี แต่เขา ต้อง การให้ ท่าน สังฆราช
นั่ง กับ พื้น ปนเปกกับ พวก ข้าราชการที่ต้อม เจ้าพระยาพระคลังออกแน่นไป
แต่ การที่ไทย ตั้งใจ จะแสดง ความ ตูถูก สังฆราช เช่น นี้หาได้ ต้มปราดนา
ไม่ เพราะ ข้าพเจ้าได้ เอาไม้ กระจาด ซึ่ง ได้ ใช้ ใน เรือ มาตั้งซ้อน ๆ
ต่าง เก้าอี้ให้ท่าน สังฆราช นั่ง การ ที่สนทนากันใน คราวนี้ก็ อย่างตั้ง ๆ
ไม่สนิทสนมกันเลย คำถามของเจ้าพระยาพระคลัง ก็ไม่มีแก่นสาร อย่งใด
และ ส่วน ของ ต่าง ๆ ที่ ท่าน สังฆราชได้ เอาไป ให้เจ้าพระยา พระคลัง นั้น
ก็ เช่นของ แต่เด็ก น้อย เท่านั้น

เรื่องเพลิงไหม้พระราชวัง

การให้รางวัลแก่พวกข้าศึก

จกหมายมของซีเซอร์ลาแซร์

ถึงผู้ อำนวยการคณะต่างประเทศ

วันที่ ๑๓ เดือน มีนาคม ค.ศ. ๑๗๔๕ (พ.ศ. ๒๒๘๘)

เมื่อ ค่ำ วันที่ ๒๐ ที่ ๒๑ เดือน พฤศจิกายน ได้เกิด เรือ ชน ที่กรุง
ศรีอยุธยา ซึ่งเป็น การ ต้มควร ที่ จะ ต้องเล่าให้ท่าน ทราบ ก็คือได้เกิด
เพลิงไหม้พระราชวังที่พระเจ้ากรุงสยามองค์ บัญจุบันเคยประทับอยู่เดิม

และ ซึ่ง เรียก กัน ว่า พระ ราชาวงษ์น้อย เมื่อพระ เจ้า กรุงสยาม พระองค์
 นี้ ได้ ขึ้น ครอง ราชาสมบัติ ไม่ ทรง ยอมไป ประทับใน พระราชวังใหญ่
 แต่คง ประทับอยู่ ในพระราชวังน้อย นี้ เพราะ เหตุว่า โหรได้ ทำนายไว้ว่า
 ถ้าเสด็จไป ประทับยังพระราชวังใหญ่ ซึ่ง เป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน
 ก่อน ๆ เวลาใด ก็ จะ ต้อง ด้วรโรคทันที เพลิงไหม้คราวนี้ มิได้ ไหม้
 แต่เฉพาะ พระราชวังองค์ เดียว แต่ได้ ไหม้ตำหนักเจ้านายซึ่ง อยู่ รอบใน
 พระราชวัง น้อย หมด ด้วย การ ที่ เกิดเพลิง ขึ้น คราวนี้ ต้นไฟ จะ เกิด
 จาก อะไร นั้น มีคน พูด เต่า ต้อเสียง ต่าง ๆ กัน ฝ่ายพวกข้าราชการ
 ชั้น ผู้ใหญ่ เต่าว่า มีไฟก่อน ถม ๆ ตก ลง มา จาก ฟ้าม่า ถูกพระที่นั่ง
 บางคน ก็ พูด ว่า หญิง คนใช้ ของ พระอริศา พระเจ้า กรุงสยามได้ เอาไฟเผา
 เมตง ไฟก็ เติย ติด ตกตามไหม้ เอา พระที่นั่ง บางคนซึ่ง บางทีจะเป็น
 คน ที่ รู้จริง เต่า ด้วย เสียง เบา ๆ ว่า การ ที่เพลิงไหม้ นี้ ก็คือพระเจ้าแผ่นดิน
 เองได้ ทรง จุด ขึ้น แต่ มิได้ ทรง แกล้ง อย่างใด แต่จะ อย่างไร ก็ ตาม
 การ ที่ เกิดเพลิงไหม้ พระราชวัง คราวนี้ เจ้าพนักงาน หาได้ ได้ส่วน ว่า
 ต้นไฟจะ มา จาก อะไรไม่ เมื่อเกิด เหตุอัน น่า เสียใจ เช่นนี้ พระ
 เจ้าแผ่นดินก็ ไม่ ทรงทราบว่าจะทำอะไร ดี มี ข้าราชการ ผู้ใหญ่ ๒ คน
 ได้ กราบ ทูลให้เสด็จ หนี เสีย พระเจ้ากรุงสยาม ตก พระไทย ถึงกับ
 รับสั่งถามว่าพระทวารอยู่ทางไหนเต่า ข้าราชการ ๒ คนนั้นมิได้ ฟังเสียง
 อะไร ก็ ยุ่ม พระ องค์ขึ้น แบกบ่า พาเสด็จไป ประทับยัง วัด ที่ อยู่ใกล้
 เคียง ครัวพระ เจ้ากรุงสยามได้ คดาชคพระไทยลงบ้าง เด็กน้อย จึง

ได้รับ สั่งให้เจ้าพนักงานไป เก็บ รวบ รวบรวม หนังสือ ต่าง ๆ ซึ่ง เกี่ยว
 ด้วย พงศาวดาร และ การแผ่นดินอย่าให้ เพลิงไหม้ หนังสือเหล่านั้นได้ และ
 เจ้าพนักงาน ก็ ได้ ไป เก็บ หนังสือ ต่าง ๆ เหล่านี้ เพลิง หาทัน ได้ ใหม้ ไม่
 อักตัก ครัว ๓ ก็ ได้เสด็จไป ประทับยัง ที่ เพลิงไหม้ เพื่อทอด พระเนตร ให้
 เจ้าพนักงาน เก็บพระ ราชา ทวีปย์ เท่าที่ จะ เก็บได้ พระ ราชา ทวีปย์เหล่านี้
 นี้ มีเครื่องเงินเครื่อง ทอง และ เงิน คราเป็น อันมาก ซึ่ง ควรจะทอดม
 และ ทำใหม่จะ ดี กว่า พระเจ้ากรุงสยามได้ประทับในกระโจมผ้า (เต็น)
 พร้อมด้วย ข้าราชการ และเจ้านาย อยู่หลาย เวลา ในระหว่างนั้นได้
 มี คนเอา ของ มา ถวาย มาก มาย กาย กอง จน เกือบ จะ บันทุก เรือสำเภา
 ได้หลาย ลำ และได้ มีคน มา แนะนำ แก่มองเซนเซอร์ เดอยูติ โอไปติส
 ว่าควร จะ เอา ของไป ถวาย เสีย บ้าง แก่มองเซนเซอร์เดอยูติ โอไปติส
 ได้ รออยู่ จน ถึง วันที่ ๓ เดือน ธันวาคม จึงได้เอา ของไป ถวาย ของ
 ที่เอาไป ถวาย นั้น เป็น ของ ราคา เด็กน้อย แต่ จะ ทำอย่างไรได้ เวลา
 ก็ จวน ตั้ว และเราก็ ไม่ มี ของอะไรนอกจาก ผ้าแดง ๓๐ แขน แพรแดง
 ดอกเงิน หนึ่งผืน มีด ๓๒ สำหรับ รับประทานอาหาร ๖ เต็ม กับ
 มีด เล็ก ๓๒ เต็ม เท่านั้น ข้าพเจ้าได้ ตาม ท่าน ตั้งพระราชไปหา เจ้าพระยา
 พระคลัง เพื่อ นำของ ไป ถวาย ด้วย เจ้าพระยาพระคลังได้แต่งตัว อย่าง
 งดงามมาก นั่ง อยู่บน เก้าอี้สูง ๓ ฟุต เก้าอี้ นั้น ประดับ กระดาษ
 กรอบทอง ซึ่ง ตั้ง มา เคียง ไร่ และ มี หม้อ มา จาก เมือง จีน ประดับ
 ๕

อยู่หลายหม้อ เจ้าพระยาพระคลัง ได้รับ รong เราอย่างดี ได้เอา
 ทมากพดู มาให้เรา รับ ประทานและได้รับรองว่าจะนำของ ๆ ท่านตั้งฆราวาส
 ส่งเรา ไปถวายให้ ภาย หดัง เราได้ทราบ ว่า ท่าน เจ้าพระยาพระคลัง
 ได้นำ รong เราไป ถวายจริง ดังได้ สัญญาไว้ และ พระ เจ้ากรุงสยาม
 ก็ได้ ทรง รับ รong เหล่านั้นไว้ จึงได้ ทรง พระ ราช คำไว้ที่จะ พระ ราชทาน
 รong ให้แก่ คณะ บาด ทดอง บ้าง และได้ รับตั้งให้ พวกขุนนาง ข้าราชการ
 ทราบ ตาม พระ ราช คำไว้ นั้น การ ที่ รับตั้ง ตั้งนี้ เจ้าพระยาพระคลัง
 หารู้ ดึกไม่ว่าตามรับตั้งนี้เป็นเชิงจะทรงปลุกฆราวาสการว่าจะควรเอาของ
 อย่างไร พระราชทานแก่ตั้งฆราวาส เพราะฉะนั้น เมื่อวันที่ ๑๗ เดือนธันวาคม
 เจ้า พระยา พระคลัง จึงได้ ให้ ข้าราชการ มา บอก แก่ มอง เซน เยอร์ เดอเย
 ดีโอโป ดิศโดย อ่าง พระ ราช โองการ ว่า พระเจ้ากรุงสยามได้ โปรด
 ให้ เจ้าพนักงาน คีราคา ของ ที่ ท่าน ตั้งฆราวาสได้ถวาย แล้ว เจ้าพนักงาน
 ได้ ราคา ของ เหล่า นั้น เป็นราคา ๓๕ ตำดั่ง เต็มมีด ๑๗ เต็มนั้นหาได้ คิดรวม
 ใน ราคา นี้ไม่

แล้ว เจ้าพระยาพระคลัง จึงรับพระราชโองการให้มาถามว่า ท่าน
 ตั้งฆราวาส จะต้อง ประสงค์ รong สิ่งไรบ้าง มองเซนเยอร์เดอเยดี โอโปดิส
 จึงได้ เรียง เป็นจดหมายตอบไปยังเจ้าพระยา พระคลัง ว่า ท่านตั้งฆราวาส
 ไม่ ต้อง การ อะไร นอกจาก หวังให้ พระเจ้ากรุง สยามได้ ทรง พระ เจริญ
 ยิ่ง ๆ ขึ้นไป และหวังในพระมหากรุณาที่จะทรงปลุก รัทษาดังท่านตั้งฆราวาส
 และ พวก เข้าวัด ทั่วไป จดหมายฉบับนี้ เจ้าพระยาพระคลังได้ส่งเราไป
 ถวาย ครั้น ทรง อ่าน ตลอด เรียง แล้วก็ กริ้วว่าไม่ ควร จะไป ถาม ตัว

ท่าน ตั้งฆราวาส เอง ว่า จะ ต้อง การ อะไร บ้าง ถ้า ถามไป ตรง ๆ เช่น นี้
 ที่ไหน ตั้งฆราวาส จะ บอก ตามจริง ว่า จะ ต้อง การ อะไร ควร จะไป ถาม
 พวก เข้าวัด ที่ เป็น หัว หน้า จึง จะ ถก ครั้น ได้ มี พระ ราช คำไว้ตั้งนี้ จึง
 ได้มี ข้าราชการ คน ๑ ได้ ไป เกี่ยว ดับ ถามตาม พวก เข้าวัด มีคนเข้าวัด
 คน ๑ ตอบ อย่าง ฉลาด มาก ว่า ใน เวลา นี้พวก เข้าวัดอดคิดมากเพราะ
 ไม่ได้ ยก เว้น ด้วย ส่าอากร ดัง เดื่อก่อน ๆ และ ส่วน ตัว ตั้งฆราวาส นั้น
 เชื่อว่า ถ้าได้ โปรด พระ ราช ทานที่กิน และ โปรด ยกเว้นไม่ เก็บ ด้วย
 ส่าอากร แก่ พวก เข้าวัด แล้ว ท่านตั้งฆราวาสคงจะยินดีที่สุด แต่ ข้าราชการ
 ผู้ที่ เกี่ยว ชัก ถาม พวก เข้าวัด นั้น หาได้ พุด ตาม คำที่ พวก เข้าวัดกล่าวไม่
 กลับไป รายงาน ต่อ เจ้า พระยา พระ คลัง ว่า ท่าน ตั้งฆราวาส ต้อง ชื้อ ผ้า ขาว
 ชื้อ พน ชื้อ เข็ม เข็ม สี่ เข็ม ทุก ๆ ปี เพราะ ฉะนั้น ถ้า พระ เจ้ากรุง สยามได้
 พระราชทาน ของ เหล่า นี้ แล้ว ท่านตั้งฆราวาส ก็ คง จะพอใจ เป็นอันมาก
 เจ้าพระยา พระคลัง ก็ เห็นด้วย ตาม ที่ ข้าราชการ ผู้ นั้น กล่าว เพราะ
 ฉะนั้น เมื่อวันที่ ๒ เดือน มกราคม เจ้าพระยา พระคลัง จึงได้ ส่งของพระ
 ราชทาน มา ยัง ท่าน ตั้งฆราวาส คือ ผ้า ทอในพื้นเมือง ๓๐๐ ผืน ๆ ๑ ถ้าจะตี
 ราคา ก็ไม่ถึง ๒ มายอง (๑) และบอกให้ ไปรับน้ำมันอีก ๑๗ ทนาคด้วย

(๑) ในสมัย นั้น ตามที่ มีชนนารี บอก มายอง ๑ คิด เป็น ราคา
 กว่า ๑ อัฐ (ฝรั่ง เค็ด) เต็ม น้อย

เรื่องอังกฤษกับฝรั่งเศสถูกจับ
จดหมายมองเซนเยอร์เตอโลดีแยร์
ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ

วันที่ ๘ เดือน พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๗๕๕ (พ.ศ. ๒๒๘๘)

ด้วยได้มีผู้ร้ายชาติอังกฤษ รวม ๒๗ คนได้ไปลักเรือฝรั่งเศส
ที่เมืองปอนต์เซวีร์ ๑ ในครั้งนั้นพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงเป็นพระราช
ธุระช่วยฝรั่งเศสเป็นอันมาก เมื่อเจ้าเมืองคานาเวอริมีบอกส่ง
ข่าวมาว่าอย่างไร พระเจ้ากรุงสยามก็โปรดให้นำข่าวนั้น
มาบอกให้พวกเราทราบทุกคราว และได้โปรดให้ข้าราช
การไปดูภาษากับข้าพเจ้าว่าจะควรทำอย่างไรกับพวกอังกฤษที่ยังอยู่
ที่เมืองมริดในเวลานี้ แล้วพระเจ้ากรุงสยามได้โปรดให้แต่งเรือ
รบออกไปได้จับพวกผู้ร้ายอังกฤษเหล่านั้น เรือรบไทยไปจับนายเรือ
อังกฤษได้ จึงได้คุมมายังกรุงศรีอยุธยาพร้อม กับชาวอังกฤษอีก ๕
คนกับชาวฝรั่งเศส ๕ คน ซึ่งต้องหาว่าไปทำกรรมใน เมืองมริด
แต่ในพวกอังกฤษที่จับมาได้ นั้นได้ตายไปเสีย ๓ คนแล้ว เพราะทนความ
ทรมานไม่ไหว ในสามสี่วันมานี้เจ้าพนักงานของเจ้าพระยาพระคลัง
ได้รับพระราชโองการให้พานักโทษเหล่านั้น มาพิจารณาต่อหน้าข้าพเจ้า
แต่ในการชนิดนี้ข้าพเจ้าหาเกี่ยวข้องด้วยไม่ เป็นแต่พยายามช่วยนักโทษ
ไม่ว่าอังกฤษหรือฝรั่งเศสให้พ้นจากความกดขี่ และความทรมานเท่านั้น

จดหมายมองเซนเยอร์เตอโลดีแยร์
ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ

วันที่ ๒๖ เดือนมกราคม ค.ศ. ๑๗๕๗ (พ.ศ. ๒๒๙๐)

ในเรื่องนักโทษฝรั่งเศสและอังกฤษซึ่งถูกจับส่งมายังกรุงศรี
อยุธยาจากเมืองคานาเวอริร์นั้น เมื่อได้รับ ความลำบาก นานมากแล้ว
ก็ได้เขียนอันส่งกลับไปได้ เพราะข้าพเจ้าได้ทำเรื่องราวถวาย ขอให้
ปลดปล่อยคนเหล่านั้นให้พ้นโทษ และได้ถวายเรื่องราวเป็นลำดับไป ขอ
ให้ทรงโปรดจัดส่งคนเหล่านั้น กลับไปยังเมืองมริด และได้โปรดให้
จัดเกวียนเป็นพาหนะ ทั้งให้มีด่านกำกับพวกนี้ไปด้วย และข้าพเจ้า
ก็ได้ขอให้ไทยได้มีคำสั่งไปยังเจ้าเมืองคานาเวอริร์ ให้คืนทรัพย์สินสมบัติ
ของคนที่เหล่านั้นที่ยังตกค้างอยู่ที่เมืองมริดหรือเมืองคานาเวอริร์ให้ กับ
เขาด้วย ตามที่ข้าพเจ้าได้ขอรับสั่งดังนี้ ได้โปรดพระราชทานตาม
ที่ข้าพเจ้าขอทุกประการ แต่เขาของทรัพย์สินสมบัติของคนที่เหล่านั้น ซึ่ง
ได้ไปปล้นมาจากพวกแขกมัวร์และปล้นจากเรือ นั้น ได้ถูกคนไทย
ลักไปเกือบหมดแล้ว ชาวฝรั่งเศสคน ๓ ซึ่งผิดเบ็ดเตล็ดเบี่ยง เป็นคนเกิด
ที่เมืองนาคีในประเทศฝรั่งเศส ได้เคยเป็นนายสิบโทกองทหาร
ที่เมืองปอนต์เซวีร์ และเมืองจันเคอนากอร์ บ่อยมากจะไปเมืองมริด
ไม่ได้ ครั้นเมื่อต้นเดือนมีนาคมชาวฝรั่งเศสคนนั้นก็ถึงแก่กรรม
แต่ก่อนที่จะตายนั้นข้าพเจ้าได้จัดการตามตักขีของศาสนาให้ทุกประการ

เรื่องของถวาย พระเจ้าแผ่นดิน
จากหมายมองซิเออร์เคอโลดีแยร์
ถึงผู้ อำนวย การคณะต่างประเทศ

วันที่ ๕ เดือน มกราคม ค.ศ. ๑๗๕๘ (พ.ศ. ๒๒๙๑)

ข้าพเจ้า ได้นำ สมุด ซึ่งมีรูปภาพ ทั้งเด็กและใหญ่ ถวาย คื่อ พระ
เจ้ากรุงสยาม และได้ ถวาย รูปอย่าง อื่น ๆ คื่อ พระ มหาอุปราช ผู้เป็น
พระราช โอรส ของ พระเจ้า แผ่นดิน และได้ ส่ง รูปไปให้ เจ้าพระยาพระ
คลัง บ้าง เหมือนกัน ทั้ง พระ เจ้า กรุงสยาม พระ มหาอุปราช และ
เจ้าพระยาพระคลัง ได้รับ รูปไว้ โดย คี่ ภาย หลัง มาไม่ ข้า ทำไร
นัก พระ เจ้า กรุง สยาม ได้ รับ ส่ง ให้ มองซิเออร์ คอนซตันติน หลาน
ของ มองซิเออร์ คอนซตัน ซึ่ง เคย มี ชื่อ เสียง โห่ดัง มาแต่ ก่อน แล้ว นั้น
ไปเที่ยว หา คน ที่จะ ทำ หีบเพลง (ออกัน) อย่าง เยอรมัน เมื่อ ข้าพเจ้า
ได้ ทราบ ดัง นั้น จึง ได้นำ หีบเพลง ที่ ท่าน ได้ ส่ง มาให้ ข้าพเจ้า นั้น ส่ง ขึ้นไป
ถวาย แต่ หีบ เพลง นั้น ก็ ได้ เป็น ต้นนิม มาก ถึงดัง นั้น พระเจ้ากรุง
สยาม ก็ ไปรด มาก จึง ได้ พระราช ทาน เงิน มาให้ ข้าพเจ้า ๑ ชั่ง ซึ่ง
คิด เป็น เงิน เหรียญ ก็ อยู่ในราว ๕๐ เหรียญ แต่ ความจริง การที่
ข้าพเจ้า ได้ ถวาย หีบ เพลง ไป นั้น ก็ มิได้ คิด จะ เอา เงิน อย่างใด ครั้น
มา ภาย หลัง อีกไม่กี่ วัน มองซิเออร์คอนซตันติน ได้ มาบอก กับ ข้าพเจ้า ว่า
พระมหาอุปราช คงจะ ไปรด หีบเพลง อันเด็ก ข้าพเจ้า จึง ได้ จัดส่ง ไปถวาย

และ พระ มหาอุปราช ก็ ได้ ประทาน เงิน มายัง ข้าพเจ้า ๓๐ ตำดั่ง แต่
เจ้าพนักงานผู้ นำเงิน นั้น มาได้ รักษเอาไว้เสีย ๒ ตำดั่ง ข้าพเจ้า คงได้
รับเงิน ๘ ตำดั่ง เท่านั้น ซึ่ง คิดเป็นเงิน เหรียญ ก็ อยู่ในราว ๔๕ เหรียญ
ส่วน ของ อื่น ๆ ที่ ยัง เหลือ อยู่ นั้น ข้าพเจ้า จะ เก็บ รักษา ไว้ก่อน เพื่อ
หาโอกาส ถวาย ในคราว หลัง ถ้า ท่าน จะ ส่ง ถวาย มื่อ มาให้ ข้าพเจ้า ได้
สัก สอง หรือ สาม คู้ ก็ จะ เป็น ของ ที่ ต้อง พระราช ประสงค์ มาก เพราะ
ถึง ระดู หนาว ทุก ปี มี คน มา ขอ ถวาย มื่อ เสมอ ทุก ปี และ บ้าง ก็ หนาว
จัด ผิด ขรรมดา ก็ ได้ มี คน มาขอ ถวาย มื่อ หลาย ครั้ง เจ้าพนักงาน ได้ ส่ง ถวาย
พระ หัตถ์ มาให้ ข้าพเจ้า คู้ เพื่อให้ ข้าพเจ้า จัด หา มา ถวาย ถวาย ที่ ทรง
ไว้ อยู่ในเวลานี้ ชาติหมด ต้อง เอาผ้าสีต่าง ๆ ตาม และ ประ นำ เกดียด มาก

เมืองทวาย
จากหมายมองซิเออร์เมแยร์

ถึงผู้ อำนวย การคณะต่างประเทศ

วันที่ ๓ เดือน ธันวาคม ค.ศ. ๑๗๕๘ (พ.ศ. ๒๒๙๑)

เมื่อ มองซิเออร์บรีโกได้ มาถึง เมือง นี้ ได้ สัก สอง สาม วัน ก็
ได้รับ จดหมาย จาก คน เจ้า วัดใน เมือง ทวาย ฉบับ ๑ บอก มา ว่า เจ้า
เมือง ทวาย มีความ ปราศณา อยาก จะ ได้ มิชันนารี ไป อยู่ ด้วย สัก คน
และ คน เจ้า วัด คน นั้น หวังใจ ว่า ตัวคง จะ ได้ นำ จดหมาย ของ เจ้าเมือง
ทวาย มาถึง มองซิเออร์บรีโก เพื่อ ขอให้ จัด ส่ง บาท หลวงไป เมือง

ทนาย สัก คน ๑ และ เจ้า เมือง ทวาย จะได้ออนุญาตให้ บาด หดวง คน นั้น
 ได้สอน ตำรา ศาสนา คริสต์เคียนได้ โดยสะดวก ทุก อย่าง จดหมาย ที่ จานัก
 ได้ มา ถึง มอญ ชิเออร์ บรีโก แล้ว ตำ มวน ที่ เขียนใน จดหมาย นั้น เป็น
 ตำ มวน อย่าง อ่อน น้อม สุภาพ มาก และ เร่ง ใน การส่ง มิชชันนารี ด้วย มอญ
 ชิเออร์ คูบัว เชื่อ ศัก ว่า การ ที่ จะ ไป อยู่ เมือง ทวาย นั้น ก็ คง จะ เช่น แห่ง
 ที่ พระ เป็น เจ้า พอใจ จะ ให้ ไป เพราะ ฉนั้น มอญ ชิเออร์ คูบัว จึง ได้
 เตรียม ตัว จะ ออก ไป ยัง เมือง ทวาย ใน ราว วันที่ ๔ หรือ ที่ ๕ เดือน นเพอ
 จะ ออกไป สอน ตำรา ศาสนา คริสต์เคียน เพราะ ที่ เมือง ทวาย นี้ ยัง ไม่ มี ใคร
 ได้ เคย ไป สอน ตำรา ศาสนา คริสต์เคียน เลย

เมือง ทวาย น เป็น เมือง ซึ่ง มี พศ เมือง ประมาณ ๕๐,๐๐๐ หรือ
 ๖๐,๐๐๐ คน ห่าง จาก เมือง มริด ทาง ทะเล ๓๐ ไมล์ ถ้า ทางบก ก็ ใกล้อ
 กว่า สัก หน่อย แต่ ทาง เติร ทาง บก น่า ก่อ วั อัน ตราย มาก เพราะ เติม
 ไป ด้วย เสือ และ ช้าง ไร่อง ตำรา ศาสนา คริสต์เคียน ยัง ไม่ เคย ได้ ไป สอน กัน
 ใน เมือง ทวาย เลย แต่ ถึง ดัง นั้น ก็ ได้ มี คน เข้าวัด คน ๑ ได้ เอา ไม้อ่าง
 เชน ของ พระ เยชู ไป ไว้ ที่ เมือง นั้น คน เข้าวัด คน นั้น ได้ ให้ นำ มนต์ แก่
 เด็ก หตาย คน และได้ เอา ของ ของ พระ เยชู ไป บัก ไว้ ใน ที่ แห่ง ๑ เพื่อ เจ้า
 เมือง มริด จะ ได้ ไม่ ว่า มอญ ชิเออร์ บรีโก ได้ มอญ ชิเออร์ บรี โก กับ
 มอญ ชิเออร์ คูบัว ได้ มี จดหมาย ไป ยัง มอญ เซนเยอร์ เดอ ยูต์ โอโป ดิศ เพื่อ
 ขอ อนุญาต ที่ จะ ออกไป ตั้ง คณะ บาด หดวง ที่ เมือง ทวาย แต่ มี เหตุ
 จำ เปน จะ คอย รับ ค่า คอย ไม่ ได้ และ เชื่อกัน ว่า ท่าน สังฆราช กง
 จะ เห็น ชอบ ด้วย

จดหมาย มอญ ชิเออร์ คูบัว
 ถึง ผู้ อำนวยการ คณะ ต่างประเทศ

วันที่ ๓๕ เดือน มีนาคม ค. ศ. ๑๘๕๑ (พ. ศ. ๒๒๘๕)

พระ เยชู เจ้า ได้ โปรด ให้ ข้าพเจ้า ต้อง เปลี่ยน ความคิด ด้วย
 เดิม ข้าพเจ้า ได้ ตั้งใจ ไว้ ว่า จะ ออกไป สอน ตำรา ที่ เมือง ทวาย และ ดู ก็
 จะ เปน การ สำ เร็จ อยู่ แล้ว เพราะ เจ้า เมือง ทวาย จะ ต้อง การ มิชชัน
 นารี ให้ ไป อยู่ สัก คน ๑ และ เจ้า เมือง ทวาย ก็ จะ ช่วย เติล ออก ทู นทร พัย
 ให้ ทุก อย่าง จน ถึง กับ ส่ง คน มา ให้ รับ ข้าพเจ้า และได้ เตรียม การ จะ
 ออก ไป เมือง ทวาย อยู่ แล้ว พอ ตั้ รัฐบาล ไทย ได้ ทราบ เรื่อง เข้า จึง
 ได้ ห้าม ขาด มิ ให้ คน ของ เจ้า เมือง ทวาย รับ มิชชันนารี ไป ด้วย คน
 เติล นั้น มี ความ ก่อ วั ก็ ไม่ ได้ คิด การ อย่าง ไหน นอก จาก จะ เติล ออก ข้าพเจ้า
 และ คิด จะ หนี เเท้ นั้น บัด นี้ เขา ก็ ได้ หนี ไป หมด แล้ว

ความลำบากต่าง ๆ

เรื่อง การ รัง แก และ ช่ม เหว พวก มิชชันนารี และ พวก เจ้าวัด

ที่ กรุงศรีอยุธยา

เรื่อง ไทย กดขี่ พวก เจ้าวัด ของ คณะบาทหลวงเซนต์ โยเซฟ ที่กรุงศรีอยุธยา ใน ปลาย ปี ค.ศ. ๑๗๔๓ (พ.ศ. ๒๒๘๖) และ ต้น ปี ค.ศ. ๑๗๔๔ (พ.ศ. ๒๒๘๗)

ต้น เหตุ ที่ จะ เกิด การ กดขี่ เพราะมี ผู้ร้าย ดักไม้ ไม้

เมื่อ วัน เดียว ที่ ๒๗ เดือน ธันวาคม ค.ศ. ๑๗๔๓ (พ.ศ. ๒๒๘๖)

ได้มี คน มา บอก กับ ท่าน สังฆราช ว่า มี คนไทย มา ตัดไม้ ไม้ ใน เขต บ้าน บาทหลวง โดยไม่ ได้ รับ อนุญาต และ เมื่อ พวก เจ้าวัด ได้ ห้ามปราม พวกไทย กลับ ทบตี พวก เจ้าวัด ท่าน สังฆราช จึงได้ ให้ มอนซี เออร์ ดาแซร์ ไป ดู ว่า เช่น เรื่อง อย่างไร กัน และ ให้ จัดการ ระงับเสีย มอนซี เออร์ ดาแซร์ จึงได้ ไป โดย ทันที พร้อมกับ พวก เจ้าวัด สอง สาม คน แต่ ได้ มี พวก เจ้าวัด อื่น ๆ ได้ มา สวมทับ ด้วย เป็น อัน มาก มอนซี เออร์ ดาแซร์ จึงไป ถาม ได้ ความ ว่า มี ไทย ๗ หรือ ๘ คน ได้ มา ยัง เขต บ้าน บาทหลวง หาได้ เอา คำสั่ง ให้ ตามดู ไม่ แต่ ได้ ดอง มือ ตัดไม้ ไม้ ใน เขต บ้าน บาทหลวง ที่ เดียว ครั้น ญวน เจ้าวัด คน หนึ่ง ได้ มา ห้ามปราม พวกไทย ก็ กลับ ต่ำ และ ใช้ คำ อายบ ต่าง ๆ ทั้ง ทบ และ ต่อย จน ญวน เจ้าวัด คน หนึ่ง เตือด โทรม หน้า และ ตัว แรง กระตึกไม่ ได้ แต่ ครั้น ไทย ได้ ทราบ ว่า ได้ มี คน มา บอก บาทหลวง และ พวก เจ้าวัด กำลัง

รวม รวม คน อยู่ นั้น พวกไทย ก็ได้ ลง เรือ ไป เอา ไม้ ไม้ ไป ด้วย ๒ ลำ เมื่อ มอนซี เออร์ ดาแซร์ ได้ มา ถึง ที่ เกิด เหตุ นั้น พวกไทย ได้ พาย เรือ ไป โกล แล้ว มอนซี เออร์ ดาแซร์ จึงได้ ให้ พวก เจ้าวัด ลง เรือ ดำ ขึ้น ไป ตาม จับ คนไทย แต่ ได้ พา ไทย มา ยัง บ้าน บาทหลวง ครั้น พวก เจ้าวัด ได้ ไป ตาม คนไทย มา แล้ว พวก บาทหลวง ก็ ยึด ตัว หัว หน้า ไทย ไว้ จน กว่า จะ ได้ ไป แจ้ง ความ ให้ เจ้า พระยา พระคตัง ทราบ ถึง เหตุ ที่ เกิด ขึ้น นี้ แต่ ดำ ของ เรา เป็น คน ขลาด ไม่กล้า นำ ความ ไป บอก เจ้า พระยา พระคตัง แต่ จะ ขอให้ ท่าน สังฆราช มี จดหมาย ไป แต่ กว่า จะ เขียน หนังสือ แล้ว และ กว่า จะ แปร เป็น ภาษาไทย แล้ว พวกไทย อื่น ๆ ที่ มา ตัดไม้ ไม้ นั้น ได้ นำ ความ ไป เรียน ต่อ เจ้า พระยา พระคตัง เสีย แล้ว ว่า ตัว ได้ เอา คำสั่ง ของ เจ้า พระยา พระคตัง ให้ ตามดู แล้ว แต่ พวก เจ้าวัด ไม่ พัง คำสั่ง จึงได้ รับ คำสั่ง ของ ท่าน สังฆราช และ พวก บาทหลวง ให้ มา ต่ำ และ ทบตี คนไทย แล้ว จับ เรือ ของ พวกไทย ไว้ และยัง มี หน้า ข้าง ได้ ยึด ตัว คนไทย ไว้ ด้วย คน หนึ่ง พอ เจ้า พระยา พระคตัง ได้ ทราบ ความ ดัง นี้ ก็ โกรธ พวก บาทหลวง และ พวก เจ้าวัด เป็นหนักหนา เพราะ เจ้า พระยา พระคตัง คน หนึ่ง เป็น ผู้ที่ เกตุยศตำแหน่ง ศักดิ์เขย่ง อย่าง ยิ่ง จึงใช้ ให้ คน มารับ คน ที่ เรากักตัวไว้ เรากักได้ ส่งตัว ให้ ไป ครั้น ภายหลัง ดำ ของ เรา ได้ นำ จดหมาย ของ สังฆราช ไป ยัง ศาล เจ้า พระยา พระคตัง ๆ หรือ ใคร ๆ ก็ ไม่ ยอม พัง เสีย ดำ และ ไม่ ยอม รับ จดหมาย ของ สังฆราช เป็น อัน ขาด และ ใน จดหมาย ฉบับ นั้น ท่าน สังฆราช ได้ ชี้แจง เหตุ ผล ตาม ความ ที่ เป็น จริง ไป โดย เตอียด เจ้า พระยา พระคตัง จึงได้ สั่ง ให้

เขียนตำม และให้เจ้าพนักงานไปจับพวกเจ้ารัตเพื่อจะเอาไปเขียน
 บ้าง ฝ่ายตำมได้เด็ดถอดหนีมาได้ จึงได้นำความมาบอกให้พวก
 เราทราบ มองซิ เออร์ดาแซร์ กับมองซิ เออร์ดีคิม จึงได้รับจดหมาย
 ของท่านสังฆราชไปหาเจ้าพระยาพระคลัง เพื่อจะได้ไปชี้แจงความ
 เป็นจริงให้เจ้าพระยาพระคลังทราบ และได้พาตำมไปด้วย ครั้นไป
 ถึงบ้านเจ้าพระยาพระคลัง ๆ ก็ห้ามไม่ให้ขาด หลวงทั้งสองนี้ เข้าบ้าน
 และห้ามไม่ให้รับจดหมายไว้ และได้สั่งให้เจ้าพนักงานเขียนตำม
 อย่างหนักต่อหน้าขาด หลวงทั้งสอง แต่ขาด หลวงทั้งสองนี้ได้เอา
 เงินให้แก่พวามรงค์ ตำมจึงไม่ได้ถูกเขียนเต็มตามคำสั่ง แต่ตำม
 ของเราถูกเจ้าพนักงานกักตัวไว้จนกว่าจะจับพวกเจ้ารัตอื่น ๆ ได้
 ในวันนี้ และในวันอื่น ๆ ต่อไป ขาด หลวงทั้งสองคนนี้ได้พยายาม
 ไปหาข้าราชการผู้ใหญ่หลายคน เพื่อขอให้ข้าราชการเหล่านี้ นำ
 ความจริงไปเรียนให้เจ้าพระยาพระคลังทราบ ข้าราชการเหล่านี้
 ได้แสดง ความเสียใจ และปลาดใจในการที่เกิดเหตุครั้งนี้ แต่ไม่ยอม
 ไปพูดกับเจ้าพระยาพระคลังจนคนเดียว เพราะทราบอยู่ว่าเจ้า
 พระยาพระคลังโกรธพวกเรามา และแก้ตัวว่าถึงข้าราชการเหล่านี้
 จะไปช่วยพูดให้ก็ไม่เป็นประโยชน์อะไร แต่มองซิ เออร์ดาแซร์
 กับมองซิ เออร์ดีคิม ก็ได้พยายามไปหาข้าราชการคนอื่นอีก จนไป
 พบข้าราชการผู้หนึ่งซึ่งรับจะช่วย ข้าราชการผู้นี้ จึงได้รับจดหมาย
 ของท่านสังฆราชไว้ และรับจะเอาจดหมายนั้นไปส่งให้แก่เจ้าพระยา
 พระคลัง ทั้งจะช่วยพูดให้ด้วย ข้าราชการคนนี้ก็ได้อ่านหาเจ้าพระยา

พระคลัง ครั้นจึงว่า และได้พูดจาเกลี้ยกล่อมเจ้าพระยาพระคลัง
 จึงเป็นอันตกลงว่า จะงดการเขียนตีพวกเจ้ารัตซึ่งกักตัวไว้เป็น
 นักโทษ และจะให้ไปเที่ยวตามจับพวกเจ้ารัตอื่น ๆ ต่อไป

พวกเจ้ารัตถูกจับ

เจ้าพนักงานซึ่งเจ้าพระยาพระคลังมอบหน้าที่ไว้ให้ควบคุมพวก
 เจ้ารัตนั้น จึงได้พร้อมด้วยเสมียนเจ้าพระยาพระคลัง คนหนึ่ง
 พวามรงค์ คนหนึ่ง กับคนไทยที่เป็นโจทก์ในเรื่องนี้ได้ไปยังค่ายพวก
 เจ้ารัต และได้ให้ตำมตามไปด้วยเพื่อไปชี้ตัวพวกเจ้ารัต ในวัน
 แรกเจ้าพนักงานจับผู้ชายได้ ๒ คน ผู้หญิง ๒ คน และได้คุมไปขังไว้
 ยังกุ๊ก ผู้หญิงคนหนึ่งได้ถูกเขียน อีกคนหนึ่งนั้นมีกรรมสำนึก
 มาขอให้เจ้าพนักงานขังตัวแทนและให้ปล่อยภรรยาไปเสีย วันที่ ๒
 เจ้าพนักงานได้คุมนักโทษเหล่านี้ กลับมาอีก ฝ่ายตำมเพื่อจะหา
 ความชอบกับเจ้าพนักงาน และเพื่อจะบ้องกันมิให้ตัวต้องรับโทษ
 จึงได้ทำการทรมาน บอกให้เจ้าพนักงานจับพวกเจ้ารัตอีก ๕ คน
 ในคน ๕ คนนี้ได้หนีเข้ามาอาศัยอยู่ในบ้านขาด หลวง ๓ คน การ
 ที่จับคน ๕ คนนี้โดยตำมซึ่งตัวเองก็เจ้ารัต ได้มาแก้ตัวคนเดียว
 และบอกว่า ให้พวกเจ้ารัตไปเสียโดยดีจะได้ไม่ต้องถูกเขียนตี
 หรือถูกทำโทษอย่างใด และ การเรื่องนี้จะได้เป็นอันเลิกแล้วกัน
 ไปเสีย แต่ถ้าพวกเจ้ารัตเหล่านี้ไม่ไปโดยดีแล้ว เจ้าพนักงาน

ก็จะจับ เอา บิดา มารดา บุตร ภรรยา ไป เขียน ตี อย่าง แค้น ต่ำหัด พวก
 เข้าวัดได้ พัง ถ้าม ชี แจง คัง นี้ ก็ เชื้อ แต่พอไทยได้ตัวไว้แล้ว ก็ จับ
 พวก เข้าวัด เหล่านี้ เขียน อย่าง ร้าย กวาท หน้า ประตู วัด เข้าวัด และ
 เขียน ถ้าม ด้วย อีก คน หนึ่ง ด้วย เงิน ที่ พวก เข้าวัด ได้ ให้ แก่ พวามรง
 และผู้คุม เพื่อไม่ให้ ต้อง ถูก เขียน นั้น ก็ เป็น เงิน ที่ เสีย เบด่า หา เป็น
 ประโยชน์ อย่างไร เจ้าพนักงานก็ได้พาคน ๔ คน นี้ ไป ชังไว้ยังคุก
 พร้อมกับพวก เข้าวัด ที่ได้จับไว้ แล้ววันก่อน ฝ่าย ถ้าม ญวน ก็ได้พา
 คน เข้าวัด ไป เข้า คุก ด้วย อีก ๓ คน แต่ ถ้าม ญวน ได้ สัญญา กับ พวก
 เข้าวัด และสัญญา กับ ข้างเจ้า ว่า พวก เข้าวัด เหล่านี้ จะไม่ ต้อง ถูก เขียน
 ถ้าม ญวน จึง ให้ เงิน แก่ พวามรง และ เจ้าพนักงาน ซึ่ง ควบคุม นั้น จน
 พวก เข้าวัด เหล่านี้ หาได้ ถูก เขียน ตีไม่ และเขาก็ หลอก เจ้า พระยา
 พระคลัง ว่า เขาได้ เขียน พวก เข้าวัด แล้ว

เมื่อ เหตุการณ์ต่าง ๆ ดังได้ กล่าว มา ข้าง บน นี้ ได้ ทำ กัน ไป แล้ว
 จดหมาย ท่าน สังฆราช จึง ได้ ไป ถึง มือ เจ้า พระยา พระคลัง โดย ถูก เรย
 เจ้า พระยา พระคลัง นำ เข้าไป ถูก เรย เจ้า พระยา พระคลัง จึง ได้ บอก
 กับ มองซิเออร์ ดาเชร์ และ มองซิเออร์ ตีม ว่า จะ ได้ จัด การ เขียน ตี
 พวก เข้าวัด และจะงด การ จับกุม พวก เข้าวัด เว้น แต่ คน หนึ่ง จะ ต้อง
 จับ ให้ ได้ เพราะต้อง หา ว่า คำ และถ้อยคำ อยาน คือ เจ้า พระยา พระคลัง
 ถ้า จับ คน เข้าวัด คน นี้ ได้ แล้ว ถูก เรย เจ้า พระยา พระคลัง ก็ จะ เป็น
 ขุนช่วย ให้ การ เรื่อง นี้ ได้ ดังเบงเบงกัน สัก ที่

ท่าน สังฆราช คิด อ่าน จดการ

ใน ระหว่าง นี้ ได้ มี เสมียน ของ เจ้า พระยา พระคลัง ๒ คน มา
 หา ท่าน สังฆราช ใน เวลา กลางคืน และบอก ว่า ใน เวลา กลางคืน ไม่กล้า
 มาหา เพราะกลัว เจ้า พระยา พระคลัง จะ โกรธ เขา แต่ เพราะ เหตุ ว่า
 เสมียนสอง คนนี้ เป็น เพื่อน ของ ท่าน สังฆราช และ เป็น เพื่อน ของ พวก เข้าวัด
 จึง ได้ มา หา สังฆราช เพื่อ แนะนำ ให้ สังฆราช เขียน จดหมาย ถึง เจ้า พระยา
 พระคลัง เพื่อให้ เจ้า พระยา พระคลัง หาย โกรธ ลงบ้าง และ เสมียน
 สอง คน นี้ ก็ รับ จะ ช่วย ร่าง เขียน ให้ และได้ ร่าง มา ให้ สังฆราช ดู
 ทลาย ฌมบับ แต่ สังฆราช ไม่ ยอม เขียน ตาม ที่ เสมียน ร่าง มา ให้ เพราะ
 ใน ร่าง จดหมาย นั้น กล่าว แต่ ความ ที่ ไม่ จริง และหา ความ ได้ พวก
 เข้าวัด ที่ ไม่ มี ความ ผิด ด้วย การ ที่ เสมียน แนะนำ ให้ เขียน จดหมาย
 เช่น นี้ ท่าน สังฆราช ไม่ ยอม เขียน ข้อ ความ อย่าง ชัด นอก จาก ที่ได้
 เขียน ไว้ แล้ว แต่ ครั้น เสมียน สอง คน นี้ กับ คน อื่น ๆ ได้ มา อธิบาย ว่า
 ญวน เข้าวัด ผู้ เป็น ต้น เหตุ ก่อ การ วิวาท ได้ ไป รับ สารภาพ คือ เจ้า
 พระยา พระคลัง แล้ว ว่า ตัว เป็น ผู้ค้า และเป็น ผู้ทุบตี ไทย เอง ท่าน
 สังฆราช จึง ได้ ยอม ให้ เติม ข้อ ความ ใน จดหมาย ว่า ถ้า ญวน เข้าวัด
 คน นี้ ได้ ทำการ ดัง นี้ จริง ก็ เป็น ความ ผิด เพราะฉะนั้น จึง ขอ ความ กรุณา
 ให้ แก่ ถ้าม และพวก เข้าวัด ที่ ยัง เป็น นักโทษ อยู่ใน เวลา นี้ ด้วย

จดหมาย ฌมบับ นี้ ได้ ส่งไป ให้ ข้าง ราชการ ผู้มีหน้าที่ ควบคุม พวก
 เข้าวัด เพื่อให้ นำ ไป ยื่น คือ เจ้า พระยา พระคลัง แต่ ข้าง ราชการ ผู้มีหน้าที่

ยอม รับ หนังสือไว้ ไม่ เพราะใน หนังสือ มิได้ รับ สารภาพ ว่า พวกเรา
หรือ พวก เข้าวรคมี ความ ผิด และไม่ได้ บอก ว่า ถ้า ความ เรื่อง นี้ได้
เลิกไปได้ พวก เขาก็ จะยอม ให้เงิน พวก เรา จึงได้ นำ จดหมาย ฉบับนี้
ไป ส่งให้ กับ เสมียน ผู้ที่ มา ช่วย ร่าง ให้ เสมียน ได้ รับ รอง ว่า จะ เปน
ขอร้อง ให้ เจ้า พระยา พระคลัง ให้ แต่ ภายหลัง เสมียน คน นี้ ได้ ส่ง หนังสือ
คืน มา ให้ ท่าน สังฆราช และบอก ว่า ถ้า ไม่ได้ ประทับ ตรา ของ สังฆราช
แล้ว ก็ จะ ยื่น ให้ เจ้า พระยา พระคลัง ไม่ได้ ครั้น ได้ ประทับ ตรา ของ
สังฆราช แล้ว ก็ เกิด มี เสียง พูด กัน ขึ้น อีก ว่า หนังสือ ฉบับนี้ ยัง จะ ยื่น
เจ้า พระยา พระคลัง ไม่ได้ เพราะ ใจ ความ ใน หนังสือ นั้น เปน ใจ ความ
แก้ตัว หา เปน ใจ ความ สารภาพ ความ ผิด ไม่ ฝ่าย พยายาม และ ผู้คุม
กับ พวก โจทก์ ที่ หา ความ ใต้ ฐาน นั้น ข้า ๆ นาน ๆ ก็ เข้า มา ยัง ค่าย
พวก เข้าวรค บาง ที่ ก็ พา ดำ มา ด้วย บาง ที่ ก็ พา ทั้ง ดำ และ นักโทษ
อื่น ๆ อีก หลาย คน มา ด้วย และ อ้าง ว่า ได้ รับ คำสั่ง ให้ มา จับกุม พวก
เข้าวรค เพราะ ฐาน เจ้า พนักงาร เหล่า นี้ จึง ได้ เทียบ ไป ทุก บ้าน ไป รัค
เอา เงิน และ เจ้า ของ ต่าง ๆ ถ้า ผู้ใด ให้ เงิน และ รอง ก็ รับ รอง ว่า จะ ไม่
จับกุม และ ทำ อัตราย อย่างใด

ฝ่าย ดำ ของ เรา ซึ่ง ไป เข้า เปน พรรคพวก ของ ศัตรู เรา เห็น ว่า
ท่าน สังฆราช ไม่ ตกใจ ใน การ ที่ ไทย ได้ ชู เชื้อ พวก นี้ จึง ได้ ชวน พยายาม
และ ผู้คุม ให้ พา นักโทษ เข้าวรค & คน ไป ยัง บ้าน ท่าน สังฆราช เพื่อ ความ
ที่ ส่งสาร พวก นักโทษ และ ความ กัด จะ ได้ ทำ ให้ ท่าน สังฆราช ร้อน ใจ ย่าง
ท่าน สังฆราช ได้ พุดจา ปดอบ โยน พวก นักโทษ เข้าวรค & คน แล้ว จึง

หัน มา คำ และ ดู เอา พยายาม และ ผู้คุม ว่า ทำ การ โหด ร้าย แก่ พวก เข้าวรค
อัน หา ความ ผิด มิได้ และ พุด ต่อ ไป ว่า ถ้า เจ้า พระยา พระคลัง จะ ต้อง การ
ทำ โทษ แก่ ตัว สังฆราช แล้ว ก็ ให้ เอา ตัว ไป เขียน เตี้ย ก็ แล้ว กัน ถึง ที่
สุด เจ้า พระยา พระคลัง จะ เอา ตัว สังฆราช ไป มา เตี้ย ก็ ไม่ ว่า เพราะ
สังฆราช ยินดี จะ ตาย คิด ว่า ที่ จะ เห็น การ กัด ซึ่ง พวก เข้าวรค เช่น นี้ แล้ว
ท่าน สังฆราช จึง ได้ ถาม ว่า การ ที่ เจ้า พนักงาร ได้ เข้า มา ยัง สถาน ที่
ของ บาด หลวง ตั้ง นี้ โดย ได้ รับ คำสั่ง ของ ผู้ใด เจ้า พนักงาร จึง ได้ ตอบ
ว่า ถาม เปน ผู้ที่ พา มา แล้ว ก็ รับ กลับ ไป โดย เร็ว แต่ ใน วัน หนึ่ง ๆ
ต่อมา พวก ผู้คุม ก็ คง ยัง เขียน ตี ชู เชื้อ พวก เข้าวรค อยู่ เสมอ และ
เจ้า พนักงาร อื่น ๆ ซึ่ง เปน คน ของ เจ้า พระยา พระคลัง ก็ ช่วย ชู เชื้อ พวก
นักโทษ และ พวก เข้าวรค อื่น ๆ ด้วย

ครั้น ท่าน สังฆราช เห็น ว่า เจ้า พระยา พระคลัง ไม่ ช่วย เหลือ แก่ ไช
อย่างใด แม้ แล้ว จึง ได้ เขียน จดหมาย ไป ถึง บุตรี เรข เจ้า พระยา พระคลัง
มีความ ว่า ดังนี้

“เรา ยัง เคย ได้ ต่ แอร์ สังฆราช ฝรั่งเศส มี ใจ เต็ม ไป ด้วย
ความ เสียใจ และได้ รับ ความ ตู ดุ อย่าง ร้ายแรง ไม่ทราบ ว่า จะ หัน
ไปหาใคร ที่ จะ ช่วย ให้ ความ เดือด ร้อน ของ เรา ได้ เมา บาง ลง บ้าง และ
ไม่มี หน ทาง ที่ จะ แก่ ไช ความ รัง แก กัด ซึ่ง และ ความ ทรมาน ที่ พวก เข้าวรค
ต้อง รับ อยู่ใน ทุก วัน นี้ จึง จำ เปน ต้อง หัน มา หา ท่าน (สมบัติ ชาติ
เจ้า พนักงาร ผู้ใหญ่ ของ เจ้า พระยา พระคลัง) เพราะ ท่าน ก็ได้ เคย ช่วย

พวกเรามาแล้ว เพื่อขอให้ท่านได้โปรดพิเคราะห์ในความเดือดร้อน
 ของเราโดยเร็ว ด้วยแต่เดิมมาท่านราชมนตรีได้บอกเราหลาย
 ครั้งแล้ว ว่าถ้าจะมีใครมาพูดว่าอย่างไร หรือจะต้องการสิ่งใดแล้ว
 ก็อย่าให้พวกเราเชื่อฟัง นอกจากจะมีคำสั่งเจ้าพระยา พระคลัง
 ทรงมายังด้ามจึงให้เชื่อฟัง และต่อมาเมื่อผู้ใดได้นำคำสั่งมา
 สั่งให้ด้ามแล้ว เราก็ได้ปฏิบัติตามคำสั่งทุกครั้ง ครั้นมาเมื่อ
 วันเสาร์ที่ ๒๘ ธันวาคม นายมากับผู้มีชื่ออีก ๖-๗ คนได้มาตัดไม้
 ไม้ใน บ้านของบาดหลวงโดยหาได้บอกให้ด้ามทราบไม่

(ตอนนี้เป็นข้อความซึ่งแจ้งถึงเหตุที่ผู้ซึ่งได้อธิบายมาแล้ว
 แล้ว สังฆราชจึงกล่าวต่อไปดังนี้)

“เพราะเหตุเช่นนี้ สังฆราชจึงขอรับรองว่า ถ้าการที่เจ้า
 พนักงารได้กระทำ การ กด ขี้ทรมาณ พวกเขารัด เป็น ด้วย สังฆราช ได้ทำ
 ความผิดแล้ว ก็ขอให้เจ้า พนักงาร ลง อายุมหาเขียน ตัว สังฆราช หรือ
 จะประหารชีวิต สังฆราช เดียวก็ได้ เพราะสังฆราช ยอมตาย
 ดีกว่าที่จะได้เห็น พวกเขารัด ขี้ทรมาณ ความผิดมิได้ ได้รับ ความ ทรมาณ
 อยู่เช่นนี้ เมื่อ สังฆราชได้เลื่อน ตำแหน่ง เป็น สังฆราช ซึ่ง เป็น
 ตำแหน่ง ที่บรรดาพระเจ้าแผ่นดินใน ทวีปยุโรป นับถือทั่วไปนั้น สังฆราช
 ก็ได้ เจริญพระราช ดำเนิน ของพระเจ้า กรุง ฝรั่งเศส มา ยัง ประเทศ สยามเพื่อ
 ให้ประเทศ ทั้งสองได้เป็น พระราชไมตรี เพิ่ม พุศ ๕๓ ยิ่ง กว่าเก่า และ
 ใน พระราช ดำเนิน นั้น พระเจ้ากรุง ฝรั่งเศส ก็ได้ รับ ตั้ง มา โดย ชัด เจน
 ว่า ถ้า พระเจ้ากรุง สยามได้ กรุณา กับ สังฆราช อย่างไร ก็ จะ ทรง

ถือ ว่า เท่า กับ กรุณา ต่อ พระองค์ ท่าน เหมือนกัน เมื่อ พระราชดำเน
 ญ์นั้น ได้ มาถึง กรุงศรีอยุธยา พระเจ้ากรุง สยามก็ได้ทรงโปรด รับ
 พระราช ดำเนิน โดย เต็ม เกียรติยศ และได้ ทรง โปรดให้ สังฆราช เข้า
 เฝ้า ซึ่ง เป็น การ ทรง ยกย่อง สังฆราช อยู่แล้ว ทั้งโปรด เชื่อฟัง สังฆราช
 และโปรด พระราชทาน พระราชานุญาตให้ สังฆราช ได้ อยู่ ใน เมือง นี้ เพื่อ
 ได้ ทำการ ตามหน้าที่ และ โปรด พระราชทาน เลือให้ แก่ สังฆราช และ
 บาดหลวง ด้วย แล้ว ก็ได้ รับ ตั้ง กับ สังฆราช ว่า ถ้า สังฆราช จะมี กิจ
 ชุระ อย่างไร ก็ให้ ไป พุดกับ เจ้าพระยาพระคลัง ใน จดหมาย ต่าง ๆ ที่
 สังฆราช ได้ มี ไป ยัง ประเทศ ฝรั่งเศส นั้น ก็ได้ อธิบายไป โดย ยืด ยาว
 ถึง การ ที่ พระเจ้า กรุง สยาม ทรง พระ เมตตา กรุณา แก่ สังฆราช และถึง
 การ ที่ พระเจ้า กรุง สยาม ทรง โปรด ปราบ รักษ ใกร์ พระเจ้า กรุง ฝรั่งเศส
 ทั้ง เด่า ถึง พระราช ประสงค์ ของ พระเจ้า กรุง สยาม ที่ ทรง ต้องการ เป็น
 พระราชไมตรีกับ พระเจ้า กรุง ฝรั่งเศส และได้ เด่า ถึง พระมหา กรุณา
 ซึ่งได้ ทรง มี ต่อ สังฆราช โดย เฉพาะ ด้วย แต่ มาบัดนี้ ถ้า ประเทศ
 ทั้งหลายได้ ทราบ ว่า สังฆราชได้รับความ อดทนทุกข์ สังฆราช เป็น อด
 เช่นนี้ ประเทศ เหล่า นั้น จะ ว่า อย่างไรบ้าง และเวลานี้ ก็ได้ ทราบ ว่า
 การ เรื่องนี้ อาณา ประชา ราชรัฐ ก็เอาไป ถ้อ ถิ่น อยู่แล้ว ในที่ สุดนี้
 เมื่อ พวก พชาม รง ผู้คุม เจ้าพนักงาร ผู้น้อย และ คนอื่น ๆ ซึ่งไม่
 มี ตำแหน่ง นำที่ อะไร มา บุกรุก เทียบ กับ คนเขารัด ทั้งผู้หญิงผู้ชาย
 ลาก ตัว เข้าไปใน ทุก และ เขียน เถ่น ตาม ชอบใจ กับ ทั้งไป เทียบ ตาม
 บ้าน ชู้กัน โสภ เขาเงิน ถ้าผู้ใดไม่ ยอม ให้เงิน คน จำพวก นี้ก็ ชู ว่า

จะหาความได้ คึง ผู้ที่ชื่อ นาย มาได้กระทำ มาใน ตาม สี่วัน เช่นนี้
ถ้า คึง นี้ จะให้ตั้งพระราช พุด ว่า กระไร เด่า ข้าพเจ้า เชื่อ แน่ ว่า ท่าน เจ้า
พระยาพระคลัง คงไม่ทราบ ถึง การ เป็นไป ที่ เจ้าพนักงาน ปฏิบัติ การ
อยู่ ใน ทุก วัน นี้ โดย ตลอด เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้า จึง ต้อง ขอ ท่าน ได้ โปรด
เขียน ให้ เจ้าพระยาพระคลัง ทราบ ความ จริง เสีย โดย เร็ว และ เมื่อ
เจ้าพระยาพระคลัง จะโปรด ประการใด ใน เรื่องนี้ ก็ ขอได้ โปรดบอก ให้
ข้าพเจ้า ทราบ ด้วย ”

พวกเจ้าวัดถูกปรับ

หนังสือฉบับนี้ ท่าน ตั้งพระราช ได้มี ไปถึงท่าน สมมติบาท บุตรี เรข
ของ เจ้าพระยาพระคลัง มองซิเออร์ดาแซร์ และ มองซิเออร์คีคิม
เป็นผู้ นำไป ส่งให้ แก่ ท่าน สมมติบาท ๆ ได้อ่าน หนังสือ แล้ว ก็ ตกใจ ที่
พวก เจ้าวัดได้ ถูก กัด ชี ถึง เพียงนี้ และ ตกใจ ใน การ ที่ คน ของ เจ้า
พระยาพระคลัง ได้ ชู เรี่ย พวก นักโทษ และ คน เจ้าวัด ทั้ง ไป ชูกัน โกรด
เอาเงิน ด้วย ท่าน สมมติบาท จึง สั่งให้ จด จำนวน เงิน ที่ พวก เจ้าวัด
ต้อง เสียไป และ รับ ชูระ จะจัดการ เรื่อง นี้ ให้ สำเร็จไป แต่ ก่า ชูรับ ว่า
จะ ต้องได้ ตัวคน เจ้าวัด ผู้ที่ ดำ เจ้าพระยาพระคลัง เสียก่อน การ เรื่องนี้
จึง จะ เป็น อัน สงบไป ได้

ท่าน สมมติบาท ก็ได้ ไป พุด เรื่อง นี้ กับ พ่อตา แต่ เจ้าพระยา
พระคลัง ไม่ยอม พง ที่ เดียว คึง เค่นั้น มว ท่าน สมมติบาท ก็ ชัก ห่าง
กับ พวกเรา และ เมื่อ มองซิเออร์ดาแซร์ กับ มองซิเออร์คีคิม ไปหา

ก็ ทำ กิริยา ตั้ง ๆ บาด หลวง ทั้งสอง นี้ หมก บัญญา แล้ว ไม่ ทราบ ว่า
จะ หันไป หาใคร จึง จะ จัดการ ให้ พวก เจ้าวัด ได้ พ้นโทษ และ ให้ พวก
ที่ยัง หลบ หนี อยู่ ได้ กลับ เข้า มา อยู่ ตาม บ้าน เว้นได้ จึง ได้ ไป หา รือ
เสมียน ของ เจ้าพระยาพระคลัง ผู้หนึ่ง เสมียน ผู้หนึ่ง จึง บอก กับ มอง—
ซิเออร์ดาแซร์ และ มองซิเออร์คีคิม ว่า เรื่อง นี้ จะ สงบ ไม่ ได้ จนกว่า
พวก เจ้าวัด ที่ เป็น นักโทษ จะ ทำ เรื่อง รวดยื่น ต่อ เจ้าพระยาพระคลัง
รับ ว่า ตัว ของ ตัว และ พวก เจ้าวัด อื่น ๆ ที่ ยัง จับ ไม่ ได้ นี้ ความ ผิด จริง
การ ที่ จะ ให้ พวก นักโทษ ทำ เรื่อง รวดยื่น แก่ โทษ นั้น อย่า ว่า แต่ เพียง
นี้ เลย จะ ให้ ทำ อีก ๑๐ เท่า นี้ พวก นักโทษ ก็ ยอม เพื่อ จะ ได้ พ้นโทษ ได้
พวก นักโทษ จึง ตกดง ทำ เรื่อง รวดยื่น แก่ โทษ ด้วย ยื่น ต่อ เจ้าพระยาพระคลัง
เจ้าพระยาพระคลัง จึง สั่งให้ ปลด ปล่อย พวก นักโทษ และ บังคับ ให้ พวก นี้
ส่ง ตัว คน เจ้าวัด อีก ๑ คน ภายใน ๑๐ วัน แล้ว เจ้าพระยาพระคลัง
ก็ ตัดสิน ให้ ปรับ พวก เจ้าวัด เป็น เงิน ๑๐ ตำดั่ง

การ เรื่อง นี้ ก็ ดู ที่ เหมือน จะ สงบ กัน ได้ แล้ว แต่ ยังมี คน ของ
เจ้าพระยาพระคลัง ซึ่งมี อำนาจ รัง แก่ พวก เจ้าวัด ได้ ทุก อย่าง กลับ หา
ความ ว่า ใน เรือ ของ เจ้าพระยาพระคลัง ซึ่ง พวก เจ้าวัด ไป จับ คน ไว้ นั้น
มี ผ้า หาย ไป ผืนหนึ่ง ถ้วย ทองแดง หนึ่ง ถ้วย ขวาน ๘ เล่ม ของ เหล่า นี้
หา ว่า พวก เจ้าวัด ได้ ดัก ไป เจ้าพระยาพระคลัง จึง ตัดสิน ให้ พวก
เจ้าวัด ใช้ ค่า ของ เหล่า นี้ เพราะฉะนั้น เมื่อ มองซิเออร์คีคิม ได้ นำ เงิน
๑๐ ตำดั่ง ไป ส่ง ยัง ห้อง ว่าราชการ ของ เจ้าพระยาพระคลัง จึง ได้ ส่ง
เงิน ราย นี้ ให้ แก่ เสมียน และ ยัง ต้อง ใช้ เงิน แทน นักโทษ เจ้าวัด ที่ ยัง

ถูก รัง อยู่ อีก คน หนึ่ง เป็น เงิน ๓ ตำลึง และ ต้อง ใช้ เงิน อีก ๒ บาท
ค่า ของ ที่ หา ว่า พวก เข้าวัด ตก ไป ด้วย

ใน ขณะ นี้ ได้ มี คน หลาย คน มา แนะนำ แก่ สังฆราช ให้ นำ เรื่อง
ไป ทูล แก่ พระ มหา อุปราช ผู้ เป็น พระราชโอรส ของ พระ เจ้า กรุง สยาม
เพราะ พระ มหา อุปราช ไม่ ถูก กับ เจ้า พระยา พระคดั่ง ทรง หา ร้อง
อยู่ ที่ จะ กราบ ทูล พระราช บิดา ให้ ทรง ทราบ ถึง ความ ชั่ว ของ เจ้า พระยา
พระคดั่ง เพราะ เวลา นั้น พระ เจ้า กรุง สยาม ทรง ใจ เจ้า พระยา พระคดั่ง
ทุก อย่าง ส่วน พระมหา อุปราช ก็ คง ต้อง การ ให้ สังฆราช นำ ความ
ไป ทูล เพราะ ได้ ทรง ใช้ ให้ ข้าราชการ มา หา พวก เขา หลาย คน เพื่อ
ฟัง ว่า สังฆราช จะ พูด อย่างไร บ้าง แต่ สังฆราช เห็น ว่า ไม่ ควร จะ นำ
เรื่อง นี้ ไป ทูล พระมหา อุปราช เพราะ เหตุ ว่า ถ้า ไป ทูล แล้ว เจ้า พระยา
พระคดั่ง ก็ คง จะ ถูก กริ้ว และ ถูก ตี โทษ แต่ ถ้า หาก ว่า เจ้า พระยา
พระคดั่ง ยัง คง รั้ง ตำแหน่ง นี้ อยู่ อีก ก็ คง จะ หา ทาง มา แก่ แก่น สังฆราช
และ พวก เข้าวัด เป็น แรก

พวก เข้าวัด ถูก หา ความ

จดหมาย มองซี เออร์ตาแซร์

ถึง ผู้ อำนวย การ คณะ ต่าง ประเทศ

วันที่ ๓ เดือน มิถุนายน ค.ศ. ๑๗๔๔ (พ.ศ. ๒๒๘๗)

ได้ มี คน หา ความ ได้ สำเนา คริสต์ เต็ม ซึ่ง ใน ชั้น แรก น่า ถู
จะ เป็น เรื่อง ใหญ่ โต แต่ ด้วย พระ เยซู ช่วย การ เรื่อง นี้ ได้ ส่ง ไป หา มี
ข้อ เดี่ยว หลาย อย่าง ไตไม่ คือ มี พวก ญวน หลาย คน ซึ่ง ไม่ ใช้ คน เข้าวัด
ได้ ถูก ข้าราชการ บาง คน ยุ ฆย จึง ได้ ไป ยัง ห้าง ว่า ข้าราชการ ของ
เจ้า พระยา พระคดั่ง พ้อง กล่าว โทษ ญวน เข้าวัด คน หนึ่ง ซึ่ง ได้ เข้าวัด
ที่ เมือง จันทบุรี มา หลาย ปี แล้ว และ ญวน โทษ เหล่า นี้ ได้ กล่าว หา
อีก ว่า ได้ มี หญิง ญวน ไป เข้าวัด ที่ วัด ของ เรา เมื่อ แล้ว ๆ นี้ เอง คน หนึ่ง
เจ้า พระยา พระคดั่ง เชื่อ ตาม คำ หาน จึง ได้ ตั้ง ว่า ใน วัน รุ่ง ขึ้น ให้ มี
หมาย เรียก คน เข้าวัด ทั้ง สอง คน นี้ ไป ยัง ศาล และ ให้ คน ทั้ง ๒ นี้ ทำ
ทาน บด ว่า จะ เด็ก ไม่นับ ถึง สำเนา คริสต์ เต็ม อีก ต่อ ไป เจ้า พนักงาร
ได้นำ คำ คัด ดิน ของ เจ้า พระยา พระคดั่ง แจง ให้ คน เข้าวัด ทั้ง ๒ คน ทราบ
ครั้น ความ เรื่อง นี้ ทราบ ถึง ท่าน สังฆราช ๆ จึง ได้ มี จดหมาย ไป ยัง เจ้า
พระยา พระคดั่ง ว่า ท่าน สังฆราช มีความ เดียวใจ เป็น อัน มาก ที่ได้
ทราบ ว่า คน เข้าวัด ที่ เมือง จันทบุรี คน หนึ่ง ต้อง ถูก เชื้อน กับ ผู้หญิง
ญวน อีก คน หนึ่ง ซึ่ง ได้ คน เข้าวัด เป็น สาม ก็ ต้อง ถูก เชื้อน เหมือน กัน

ท่าน ตั้งพระราช ใจ ช้ แจง คื่อไปว่า การที่รับหญิงคน นี้ให้เข้าวัดนั้น
 ท่าน ตั้งพระราชเองเป็น ผู้เห็นชอบ ด้วย เพราะ เห็น ว่าไม่ เป็น การ ผิด
 กฎหม ย ของ แผ่นดิน อย่างไร เพราะฉะนั้น จึง ขออย่าให้ เจ้า พระยา
 พระคลัง ข่มเหง คน เข้าวัด ๒ คน นี้ โดย และ ขอให้ พวก ญวน ได้ ทำการ
 ใน น้ำ ที่ ของ ตำนาศรีศ ได้ยินให้ งดออก

จดหมาย ฉบับ นี้ ได้ แปล เป็น ภาษาไทย แล้ว จึง ได้ ให้ มง
 ซี เออร์ ตี้ คิม นำไป ส่ง เจ้า พระยา พระคลัง แต่ ครั้น ไซ่ ถึง บ้าน เจ้า
 พระยา พระคลัง ก็ หา ได้ พบ ไม่ มงซี เออร์ ตี้ คิม จึง ส่ง จดหมาย ฉบับ
 นี้ ให้ แก่ เจ้า พนักงาน รอง ผู้หนึ่ง ซึ่ง เป็น จีน เจ้า พนักงาน ผู้รับ รอง
 ว่า จะ ช่วย และได้ แก่ จดหมาย ของ ท่าน ตั้งพระราช บ้างเล็กน้อย ครั้น
 วันที่ ๘ สิงหาคม ข้าราชการ ผู้หนึ่ง ได้ ไป แจง คื่อ คัดเจ้า พระยา พระคลัง
 ว่า ท่าน ตั้งพระราช ได้ มี จดหมาย มา ช้ แจง ว่า การ ที่ พวก ญวน จะ เข้า
 วัด นั้น ไม่ มี ข้อ ห้าม อย่างไร โดย ครั้น ความ นี้ ทราบ ถึง เจ้า พระยา
 พระคลัง ๆ ก็ โกรธ ข้ำ ราชการ คน นี้ เป็น อัน มาก หา ว่า ข้ำ ราชการ
 คน นี้ ถ่ม ความ เด้อย เจ้า พระยา พระคลัง จึง ได้ ตั้ง ให้ ข้ำ ราชการ จีน ผู้
 ไป อ่าน ประกาศ พระราชโองการ ซึ่ง จารึก ไว้ ใน แผ่น ศีตา และ บั๊ก ไว้ หน้า
 วัด ของ เรา ว่า ในประกาศ นั้น กล่าว ถึง พวก ญวน ด้วย หรือ ไม่ ข้ำ
 ราชการ ผู้หนึ่ง ก็ได้ มา อ่าน ศีตา จารึก ครั้น เห็น ว่าไม่ มี ข้อ ความ กล่าว
 ถึง ญวน เลย การเร่อง นี้ ก็ เลย เป็น อัน สงบไป

จดหมาย มงเซน เยอร์ เทอโดต์แยร์
 ถึง ผู้ อำนวยการ คณะต่าง ประเทศ
 วันที่ ๒๘ เดือน มกราคม ค.ศ. ๑๘๔๘ (พ.ศ. ๒๓๘๒)

ต้น เหตุ ที่ จะ เกิด ความ ลำบาก ขึ้น อีก
 เวลา นี้ พวก เขา ถูก กติ ธิ บั บกั้น ขึ้น อีก แล้ว ต้น เหตุ ที่ จะ เกิด
 ขึ้น นั้น มี ดัง นี้ คื่อ ได้ มี คน ไป พบ บ่อ ทอง คำ ซึ่งมี ทอง คำ อยู่ บน พัน
 ดิน ใกล้ กับ เมือง กุย ซึ่ง เป็น หัว เมือง ขึ้น แก่ ไทย อยู่ ทาง ทิศ ตะวัน ตก
 อ่าว ดยาม ทอง คำ ที่ พบ คราว นี้ มี มาก และ เป็น ทอง เนื้อ ดี ด้วย
 ทอง ที่ ร่อน มา ได้ ใน คราว แรก นั้น พระเจ้า กรุง ดยาม ได้ เอา ไป หล่อ
 เป็น รูป พระพุทธรูบาท ทำ รูป เหมือน กับ พระพุทธรูบาท จำลอง ที่ ด้ลัก
 ใน ก้อน ศีตา ห่าง จาก กรุง ศรี อโยธยา ไม่เท่าไร นึก แล้ว พระเจ้า กรุง
 ดยาม ได้ โปรด ให้ เอา ทอง คำ นั้น ทำ เป็น ดอกบัว ดอกใหญ่ สำหรับ
 ประดับ พระพุทธรูบาท ใน เวลา แห ดอกบัว นี้ เป็น ดอกไม้ ที่ คนไทย
 นิยม ถิ่น มาก ใน คราว รัตน ทวาร ๒ ปี ที่ ด้วง แล้ว ใน เวลา นี้ ท่วม นน
 เจ้าพนักงาน ได้ ห้าม ไม่ ให้ ใคร เก็บ ดอก บัว เป็น อัน ขาด แต่ พระเจ้า
 กรุง ดยาม ซึ่ง ดู พระอัยยาศัย คัดย กับ เด็ก นั้น ได้ ด้ตั้ง ด้งเรือ พระ
 ที่ นึง พร้อม ด้วย พระสนม กำหนด ใน ๆ เวลา เข้า ทุกวัน และ ด้ตั้ง ไป
 ทรง เก็บ ดอก บัว ตาม กุ้ง และ ทรง เอา ดอก บัว มา ร้อย ด้วย ผู้พระหัตถ์
 เพื่อเอาไป บูชา พระพุทธรูบาท

ครั้น เมื่อ กวาง เดือน ธันวาคม ค.ศ. ๑๗๔๗ (พ.ศ. ๒๒๙๐)
 หลวง ราช มนตรี ซึ่ง เป็น เจ้า พนักงาร สำหรับ ดู แด กอบ กุม พวก เจ้า รัต
 ได้ มา ยัง บ้าน พวก บาด หลวง และ นำ คำสั่ง ของ เจ้า พระยา พระคลัง
 มา ด้วย ใน คำสั่ง นั้น รับ พระราช โองการ ของ พระเจ้า กรุง สยาม
 สั่ง ให้ บรรดา คน เจ้า รัต ทุกคน ทั้ง หญิง และ ชาย ไป ช่วย ใน การ แห่ และ
 ให้ พวก เจ้า รัต ถู กอด บัง ไป ด้วย คน ตะกอก หลวง ราช มนตรี เห็น ว่า
 ข้าพเจ้า มี ความ รัง เกียจ จึง ได้ อธิบาย ว่า การ ที่ จะ แห่ คราว นี้ ไม่มี
 สิ่ง ใด ที่ จะ เป็น เครื่อง หมาย ของ พุทธ ศาสนา เลย แต่ ส่วน ใน คำสั่ง
 ที่ ส่ง ไป แห่ง อื่น ๆ นั้น ได้ กล่าว ว่า จะ เอา พระพุทธรูป มา ทอ ง คำ เจ้า
 กระบวร แห่ ด้วย ข้าพเจ้า ก็ ทราบ อยู่ ว่า หลวง ราช มนตรี คน นี้ ได้
 พยายาม ทาง ดับ ที่ จะ ให้ ร้าย แก่ พวก เจ้า รัต และ ศาสนา คริสต์ เคียง แต่
 ฝาก ก็ แสดง ไม่ ครี กับ เรา อยู่ เสมอ ข้าพเจ้า จึง ไม่ พัง คำ อธิบาย ของ
 หลวง ราช มนตรี แต่ ได้รับ มี จตหมาย ไป ถึง เจ้า พระยา พระคลัง บอก
 ว่า ข้าพเจ้า ได้ ทราบ ข้อ ความ ตาม พระราช โองการ แล้ว แต่ การ ที่
 จะ ให้ พวก เจ้า รัต ไป ช่วย ใน การ แห่ ตาม คำสั่ง นั้น เป็น การ ที่ จะ ทำ ไป
 ไม่ได้ เพราะ เป็น การ ขัด กับ ศาสนา ของ เรา ถ้า จะมี พระราช โองการ
 ให้ พวก เจ้า รัต ทำ การ อย่าง อื่น ๆ ไม่ ว่า การ ชนิด ใด พวก เรา ก็ ยินดี
 ที่ จะ ปฏิบัติ ตาม พระราช โองการ ทุก อย่าง และ พวก เรา ก็ จะ ไม่ เวน ที่
 จะ ชื่น ชอบ ขอ ให้ พระ เบน เจ้า ได้ ไป รด ให้ พระเจ้า กรุง สยาม ทรง พระ
 เจริญ ทุก ประการ และ ขอ ให้ พระราช วงศ์ ทั้ง รัฐ บาด และ พระราช
 อาณา เสด ของ พระองค์ ได้ มี ความ สุข เจริญ ด้วย เมื่อ ได้ มี จตหมาย

ฉบับ ใหม่ แล้ว ก็ ได้ รอ คอย คำ คอบ อยู่ หลาย วัน แต่ ส่วน บาด หลวง
 เยช วิช ชือ โย เซฟ มอนตัน นา ซึ่ง ได้รับ คำสั่ง เช่น เดียว กัน ก็ได้ ถูก
 เรียก ไป พร้อ ม กับ ดำ เจ้า รัต หลวง หล ใน คราว แรก ถูก เรียก ไป
 ที่ พระยา สมนัด บาด ถูก เรียก เจ้า พระยา พระคลัง แล้ว ภายหลัง ถูก เรียก
 ไป ที่ บ้าน เจ้า พระยา พระคลัง บาด หลวง คน นี้ ได้นำ ของ เครื่อง กวน
 ไป ให้ ทั้ง เจ้า พระยา พระคลัง และ พระยา สมนัด บาด
 เจ้า พระยา พระคลัง และ พระยา สมนัด บาด ได้ ชก เหตุ ผล ต่าง ๆ
 มา อ้าง ให้ บาด หลวง คน นี้ พัง ว่า ไม่ ควร จะ ชัก ขวาง ไม่ ยอม ให้ พวก เจ้า
 รัต มา ช่วย ใน การ แห่ เพราะ เหตุ ว่า ๑ การ แห่ คราว นี้ ก็ สำหรับ แสดง
 ความ ยินดี ที่ ได้ พบ บ่อ ทอง คำนี้ ๒ ถ้า จะ ชัก ขวาง พระราช โองการ
 ใน การ ง่าย ๆ เช่น นี้ ทำ อย่าง ไร ๆ พระเจ้า กรุง สยาม ก็ จะ ต้อง ทรง
 พระพิโรธ ๓ ใน การ แห่ คราว นี้ ไม่มี สิ่ง ใด เลย ที่ จะ เป็น เครื่อง หมาย
 ของ ศาสนา ซึ่ง แต่ มี ตอก บัง ตอก เคียง ซึ่ง ทำ กับ เป็น ตรา ของ
 พระเจ้า กรุง สยาม เท่านั้น ๔ เมื่อ พวก เจ้า รัต จะ กราบ ไหว้ พระ
 เบน เจ้า ก็ ได้ ไม่ มี ใคร ห้าม เลย ๕ ถ้า บาด หลวง จะ ต้อง การ ชั่ง
 สำหรับ กวน เทียน ซึ่ง จะ ต้อง ถู ไป ใน เวลา แห่ง นั้น แล้ว เจ้า พระยา
 พระคลัง จะ หา ชั่ง มา ให้ ก็ ได้ ๖ ใน เวลา มั่ง งาน นัก ชัก ฤกษ์ ให้ พระ
 ของ ไทย พวก เจ้า รัต ก็ มา ดู งาร เป็น อัน มาก และ เวลา มา ดู งาร ของ
 ไทย นั้น พวก เจ้า รัต ก็ ได้ มา ช่วย ร้อง ว่า ทำ เพลง คัด ดี ดี เป่า เหมือน
 กัน (ที่ เจ้า พระยา พระคลัง และ พระยา สมนัด บาด อ้าง เรื่อง พวก เจ้า รัต
 ไป ช่วย คัด ดี ดี เป่า ใน งาร นัก ชัก ฤกษ์ ของ ไทย นั้น ก็ คือ มั่น กิ่ง เถง

ใน ค่าย ปลอดภัย พวกหนึ่ง เป็น คน เขา อยู่ และ เพื่อ จะ ให้ พัน หน
 และ เพื่อ กัน ถ้อย ความ จึง ได้ ไป ขาย คิว เป็น ทาส อยู่ กับ พระมหา
 อุปราช พระราชโอรส ของ พระเจ้า กรุง สยาม เมื่อ มี งาม ให้อำนาจ
 ของไทย พระมหา อุปราช ก็ เรียก นัก เถง พวก นี้ ไป ร้อง ว่า ทำ เพลง
 และ เล่น เครื่อง มโหรี) ข้าพเจ้า เชื่อ ว่า ตาม เหตุ ผล ต่าง ๆ ที่ เจ้า
 พระยาพระ คดั่ง ยก มา อย่าง นี้ บาด หลวง เยชวิต คง จะ คัด คำน
 เป็น แน่ และ คง จะ คัด คำน ใน ข้อ ที่ ว่า พวก เจ้า รัต ไป ช่วย ใน งาม ให้อำนาจ
 พระ ของไทย ด้วย

ความ เตือด ร้อน ของ พวก เจ้า รัต

ใน ระหว่าง นี้ หลวง ราช มนตรี ผู้ เป็น พัน กิจการ คุ แด คอบ คม พวก
 เจ้า รัต คดอคง พวก ญวน ที่ ไม่ ได้ เจ้า รัต ด้วย ได้ แสดง ความ เกิด ยศ ฐัง
 คือ ตำรา ของ เรา โดย ทำ การ แกล้ง พวก เจ้า รัต ต่าง ๆ ภา ๆ คือ ว่า
 คง จะ ทำ เป็น คำสั่ง ของ เจ้า พระยา พระคดั่ง บ้าง ทำ เป็น คำสั่ง พระราช
 โองการ บ้าง มา บัง กับ พวก เจ้า รัต ทุก ๆ วัน วัน อาทิตย์ ๓ หลวง
 ราช มนตรี ได้ ห้าม ไม่ ให้ พวก ญวน เจ้า รัต ใน ค่าย ยี่ บุน มา พัง การ สวด
 ที่ วัด และได้ เรียก พวก เจ้า รัต เหล่า นี้ ไป ชุ่ กัน โขก และ พุด อูบาย ต่าง ๆ
 ว่า ข้าพเจ้า ได้ เห็น ชอบ ด้วย ใน การ ที่ จะ ให้ พวก นี้ เจ้า กระทบ หน้
 ด้วย แล้ว แล้ว หลวง ราช มนตรี ได้ ชุ่ กชวน คน หนุม ๆ ประมาณ ๕๐ คน
 ซึ่ง เป็น คน เจ้า รัต เสีย ๓๘ คน ให้ ตาม หลวง ราช มนตรี ไป ยัง บ้าน
 เจ้า พระยา พระคดั่ง และ ให้ บอก กับ เจ้า พระยา พระคดั่ง ว่า คน ทั้ง ๕๐ น

เต็มใจ ที่ จะ เข้า ใน กระทบ หน้ ด้วย ภาย หลัง หลวง ราช มนตรี หมด
 ความ ละอาย ได้ มา ยัง บ้าน บาด หลวง บอก ข้าพเจ้า ต่อ หน้า คน เป็น
 อัน มาก ว่า หลวง ราช มนตรี ได้ ช่วย ทุก อย่าง ที่ จะ ยก ทัพ ไม่ ต้อง ให้
 พวก เจ้า รัต เข้า กระทบ หน้ แต่ พวก เจ้า รัต ได้ ไป อาสา เอง ถึง หลวง
 ราช มนตรี จะ ห้าม เท่าไร พวก เจ้า รัต ก็ ไม่ พัง แล้ว หลวง ราช มนตรี ได้
 ยื่น คำสั่ง หน้ หนึ่ง ซึ่ง เจาะ เรียก พวก ญวน เจ้า รัต ที่ อยู่ ใกล้ กับ โรง
 เรือน ให้ ไป หา เจ้า พระยา พระคดั่ง รวม ๘ คน ข้าพเจ้า จึง ได้ แสดง อย่าง ดัง ๆ
 ว่า พวก ญวน เจ้า รัต เหล่า นี้ จะ ไป ช่วย ใน การ หน้ ไม่ ได้ เพราะ พ ช
 เห็น รัศ กับ ทาง ตำรา ของ เรา แต่ ข้าพเจ้า ก็ เกรง ว่า เจ้า พระยา
 พระคดั่ง จะ หา ว่า ข้าพเจ้า รัศ คำสั่ง ข้าพเจ้า จึง ได้ ให้ พวก ดำ ไป ด้วย
 กับ ญวน เจ้า รัต ๘ คน เพื่อให้ ไป พัง ว่า เจ้า พระยา พระคดั่ง จะมี ชุระ
 ะไร ครั้น ไป ถึง บ้าน เจ้า พระยา พระคดั่ง พวก เฒ่า หน้ ก็ บอก ให้ พวก
 ญวน เจ้า รัต กลับ ไป บ้าน เสีย เกิด เพราะ คน ที่ จะ เข้า กระทบ หน้ มี
 มาก พอ แล้ว พวก เจ้า รัต ก็ ได้ กลับ มา บอก ข้าพเจ้า ตาม คำ ที่ เฒ่า หน้ ว่า
 ซึ่ง ทำให้ ข้าพเจ้า เมาใจ ชุ่ เป็น อัน มาก ข้าพเจ้า ยัง วิดก อยู่ แต่ ใน
 พวก เจ้า รัต ใน ค่าย ยี่ บุน ซึ่ง ทำใจ อ่อน ปรอ่อย ให้ เขา หลอก ได้ พอ ข้าพเจ้า
 ได้ มี โอกาส พบ พวก หน้ ข้าพเจ้า ก็ ได้ บอก ให้ เขา ไป แสดง คิว ว่า การ
 ที่ จะ เข้า พัง นี้ เป็น การ รัศ ด้วย ตำรา ของ เรา เพราะ หน้ ขอ ให้ ยก
 ทัพ ย่า ต้อง ให้ เจ้า กระทบ หน้ เลย แต่ ส่วน หลวง ราช มนตรี ยัง ไม่
 วย ที่ จะ มาก ดั้ พวก ญวน เจ้า รัต ๘ คน หน้ และ มา บอก ว่า พวก
 เจ้า รัต หน้ จะ เชื้อ ถ้อย คำ ของ เฒ่า หน้ เจ้า พระยา พระคดั่ง ไม่ ได้ แต่ จะ ต้อง

เชื้อคำ ของ หลวงราชมนตรี เพราะ ตัวเป็นผู้รับ พระราชโองการ ของ
พระเจ้าแผ่นดิน ลง ท้ายที่ สุด หลวงราชมนตรี ได้ บังคับให้ ญวน เจ้าวัด
ทั้ง ๘ คน เขา ของ กำนันไปให้

ท่าน สังฆราช ถูก ชัก

ข้าพเจ้าไป เข้าใจ เสียว่า การ ทั้งหลาย เป็น อัน สงบ เรียบ ร้อย
หมด แล้ว ครั้น มา เมื่อวันที่ ๒๘ เดือน ธันวาคม เจ้าพระยาพระคลังได้
ให้เรียก บาด หลวง เขชวิศ กับ พวก ลำม และถาม พวก เจ้าวัด หลาย คน
กับ บาด หลวง ของ คณะ นี้ คน หนึ่ง บาด หลวง คน นี้ ข้าพเจ้า ได้ ถอน
ออกจาก โรง เรือน ใน เวลา ที่ มองซิ เออร์ ตี ต้ม ถึง แก่ กรรม เพื่อ จะได้
ไป บ้าน เจ้าพระยาพระคลัง อย่าง มองซิ เออร์ ตี ต้ม ได้ เพราะ เรา จะ
เชื่อใจ หลวงราชมนตรี ไม่ได้ และ พวก ลำม จะ เข้าไป หา พูด ตรง กับ
เจ้าพระยาพระคลัง ไม่ได้ แต่ บาด หลวง เข้าไปได้ จึง ต้อง จัด หา บาด
หลวง ให้ แทน ตัว มองซิ เออร์ ตี ต้ม ได้

ครั้น ไป ถึง แล้ว เจ้าพระยาพระคลัง ได้ ให้ พวกนี้ คอย อยู่ อดอด
วัน หา ออก มา หา ไม่ ครั้น เวลา บ่าย ประมาณ ๕ โมง เจ้าพระยา
พระคลัง ใช้ ให้ คน มา ตาม ข้าพเจ้า ไป อีก คน หนึ่ง ข้าพเจ้า ก็ กำบัง บ่อย
อยู่ ด้วย เป็น โรค หัวดี และ เป็น ไข้ ด้วย แต่ ถึง ดัง นั้น ข้าพเจ้า ก็ ได้รับ
ไปยัง บ้าน เจ้าพระยาพระคลัง พอ ข้าพเจ้า ไป ถึง เจ้าพระยาพระคลัง
ก็ สั่ง คน ไร่ ให้ เอา เก้าอี้ ตัว ที่ ท่าน นั่ง เอง มา ให้ ข้าพเจ้า นั่ง ที่ หอ หนึ่ง

เดะให้บอก ข้าพเจ้าให้ คอย จน กว่า ท่าน จะ กลับ จาก ฝ้า เพราะท่าน
คำ เปน จะ ต้องไป ไม่ช้า ก็ จะ กลับ

ใน ระหว่าง ที่ เจ้าพระยาพระคลัง ไป ฝ้า อยู่ นั้น หัวหน้า เสมียน
ซึ่ง เปน คน ฉลาด ไหว พริบ ได้ มา ดนทนากับ ลำม ชักถาม ว่า การ ที่
พวก เจ้าวัด ชัก ช้าง ไม่ ยอม เข้า กระบอว แทนนี้ เพราะ เหตุใด เดะบอก
ว่า การ ที่ ชัก ช้าง เช่น นี้ นำ ก่อ เจ้ากรุง สยาม จะ กริ้ว เบน เน้ เด้อ
เสมียน ก็ ออกไป รายงาน ให้ เจ้าพระยาพระคลัง ทราบ ว่า พวก ลำม ได้
ตอบ ว่า อย่างไร อีก ตัก ครัว หนึ่ง เจ้าพระยาพระคลัง ได้ กลับ มา จึง ให้
เรียก ข้าพเจ้า เข้า ไป ใน ห้อง พร้อม ด้วย บาด หลวง เขชวิศ บาด หลวง
คณะของเรา ลำม และ พวก เจ้าวัด ใน ห้อง นั้น มี เจ้าพนักงาน หน้า ที่
คัด กับ เจ้าเมือง จันทบุรี ซึ่ง เปน ชาติ แรก มตายุเพื่อน ของ ข้าพเจ้า
อยู่ ด้วย ใน ชั้น ตัน เจ้าพระยาพระคลัง ได้ ให้ บ่าว เขา มาก พู มา
ให้ ข้าพเจ้า รับ ประทาน แล้ว เจ้าพระยาพระคลัง ได้ ตั้ง นั่ง เก้าอี้ จึง ถาม
ข้าพเจ้า มี ความ ดัง นี้

คำถาม—ราชทูต ของ พระเจ้ากรุง สยาม ได้ ไปยัง ประเทศ ฝรั่งเศส
แล้วจริง หรือไม่

คำตอบ—ได้ ไป จริง

คำถาม — เมื่อ ราชทูต สยาม ได้ ไป ถึง ประเทศ ฝรั่งเศส แล้ว
ราชทูต ได้ เชิญ พระราชดำรัส ของ พระเจ้ากรุง สยาม ถวาย ต่อ พระเจ้า
กรุง ฝรั่งเศส ใน เวลา เสด็จ ออก ประทับ พระโอรส จริง หรือ ไม่

คำตอบ—จริง

คำถาม—เมื่อ ราชทูตได้ เฝ้า พระเจ้าแผ่นดิน ฝรั่งเศส แล้ว ได้
เคยไป เฝ้า เจ้า นายใน พระราช วงศ์ ฝรั่งเศส ทั้ง เจ้าผู้หญิง และ เจ้าผู้
ชายจริง หรือไม่

คำตอบ—จริง

คำถาม—แล้ว ราชทูตไทยได้ ไป ทักถาม วัดต่าง ๆ ใน ประเทศ
ฝรั่งเศส และได้ ใ้พระของ ท่าน จริง หรือไม่

คำตอบ—ข้อนี้ ข้าพเจ้าไม่ทราบ แต่ถ้า ราชทูตได้ ใ้พระจริง
ก็ มิได้ มีใคร บังคับ เลย

คำถาม—การ ที่ ราชทูตไทยได้ ไป ใ้พระ เช่น นี้ ก็ เพื่อ จะทำ ให้
เป็นที่ พอ พระไทยของ พระเจ้า กรุง ฝรั่งเศส และ เพื่อ จะไม่ ให้ ชัด พระไทย
พระเจ้า กรุง ฝรั่งเศส ใช่ หรือ ไม่

คำตอบ—ถึง แม้ ว่า ราช ทูตไทย จะไม่ ได้ ใ้พระ พระเจ้า
กรุง ฝรั่งเศส ก็ คง จะไม่ กริ้ว อย่างไร เหมือน กับ เอก อรรถ ราช ทูต เมือง
เปอ เซีย และ เมือง ตูร์ก็ เวลาไป ประจํา การ อยู่ที่ ประเทศ ฝรั่งเศส เขาก็
ปฏิบัติ การ ตาม แบบ ธรรมเนียม บ้าน เมือง ของ เขา ก็ไม่ เห็น มีใคร
จํา กระไร

คำถาม—ก็ การ ที่ ราช ทูตไทยไป ใ้พระ เช่น นี้ ก็ได้ ทำ
แต่ กิริยา ภายนอก แต่ หน้าใจ ยัง คง นับถือ ศาสนา ของ เขาอยู่

ใน ตอน นี้ ข้าพเจ้าได้ พูดยุติกับ คน ที่ นั่งใกล้ กับ ข้าพเจ้า ว่า
“ราช ทูต เหล่านี้ ราง เป็น คน หน้าไหว้ หดใจจริง” แต่ ข้าพเจ้า

ไม่กล้า พูดยุติ ใดๆ ให้ เจ้า พระยาพระคลัง ได้ยิน แล้ว เจ้าพระยาพระคลัง
ทุก ค่อยไป ว่า

ฝ่าย เรา ก็ ไม่ ต้อง การให้ ท่าน ใ้พระ ของ เรา ใน เวลา ที่ เข้า
กระ บวร แท้ ท่าน จะ ใ้พระ ของ ท่าน ก็ ได้ ไม่ ห้าม เรา ขอ แต่
กิริยา ภายนอก เท่านั้น ไม่ ได้ ขอ ให้ ทำ ด้วย หน้าใจ ซึ่ง เช่น ข้อ สำคัญ ใน ข้อ
ที่ หน้าใจ จะ หันไป ทางไหน ก็ แล้ว แต่ ท่าน จะ จัด การ ไป ก็ แล้ว กัน

คำตอบ—เมื่อ จะ ทำ กิริยา อย่างใด ซึ่ง เป็น สิ่ง ที่ ไม่ คดี และ ต้อง
ห้าม ความ เจตนา ในใจ ไม่ พอ ที่ จะ อด แต่ง ให้ กิริยา อัน ชั่ว กลาย
เป็น ดี ได้

คำถาม—ใน กระบวร แท้ นี้ จะ มี พระพุทธรูป หรือ มี เครื่อง
หมาย ศาสนา ของ เรา อย่างใด เลย

คำตอบ—แต่ เสียง ที่ พูดยุติ ตรง กัน ข้าม และ ใน การ สนทน
ไม่เคย มีใคร ได้ บังคับ ให้ พวก เข้าวัด ต้อง ทำ เลย

คำถาม—ก็ เวลา มี งาร นัก ฆราวาส ของ พระพุทธศาสนา พวก
เข้าวัด ก็ มา ช่วย ใน งาร เหล่านี้ ออก นานไป มา ร้อง ว่า ทำ เพงปน กับ
พวก ไทย เอา เครื่อง ตัดตัด เป่า มา เล่น และ มา เขียน รูป พระพุทธร
รูป ตาม โบสถ์ วิหาร ด้วย ไม่ ใช่ หรือ

คำตอบ—ถ้า คน เข้าวัด คนใด ได้ กระทำการ ดัง ว่า มานี้ แล้ว คน
ผู้นั้น ก็ได้ กระทำ บาป ใน ศาสนา ของ เรา

คำถาม—ข้าพเจ้า เป็น หัว หน้า ของ ชาว ต่าง ประเทศ ทัวไป จะ
ขอ แรง ให้ พวก นี้ มา เติร ตาม หดัง ข้าพเจ้า ไม่ ได้ ที่ เคียว หรือ

คำตอบ—พวก เขารู้ค และ ชาว ต่าง ประเทศ จะ มีความ ยินดี ที่ จะ
เติร ตาม หดัง ท่าน และ ทำ ตาม คำสั่ง ของ ท่าน ทุก อย่าง ใน สิ่ง ที่ ไม่
เปน ข้อ ห้าม ใน ตำรนา ของ เรา

คำถาม — ท่าน เอง เปน ผู้ ได้ เจริญ พระราช ตำรนา ของ พระเจ้ากรุง
สรังเค็ด มา ถวาย พระเจ้า กรุง สยาม ใน พระราช ตำรนา นั้น มี ใจ
ศความ ให้ ท่าน เปน ขุระ จักการ ให้ พระราช ไมตรี ใน ระหว่าง ประเทศ ทั้ง สอง
ได้ คง อยู่ และ ให้ คิด ต่อ แน่น สมิท ยิง กว่า เติม ไร่ หรือ ไม่

คำตอบ — ไร่ และ ข้าพเจ้า จะ พยายาม ที่ จะ ให้ เปน เช่น นั้น โดย
เต็ม กำลัง ที่ จะ ทำ ได้

คำถาม—ก็ แต่ ตั้ง นั้น ท่าน ก็ ทำ การ ที่ จะ ให้ พระ ราชไมตรี ชาติ
ให้ ได้ โดย ท่าน ขัด พระ ราช โองการ ใน สิ่ง ที่ ยุติธรรม และ ง่าย ข้อ นี้
ไม่ เปน ข้อ ดำคัญ ดอก หรือ เมื่อ ท่าน ทำ การ อย่าง นี้ ท่าน จะ อยู่ เปน
สุข ไร ได้ ท่าน จะ ทำ การ อะไร ขอ ให้ ตรึก ตรอง ให้ ดี เดี๋ย ก่อน

คำตอบ—ข้าพเจ้า พยายาม อยู่ ที่ จะ ทำ ตาม พระราช โองการ ทุก อย่าง
ถ้า พระเจ้ากรุง สยาม จะมี รม ตั้ง ให้ ข้าพเจ้า ไป เมือง พิชณ โลก หรือ เมือง
จันทบุรี ทั้ง ข้าพเจ้า บ่อย และ ไม่ มี แรง อยู่ อย่าง นี้ ข้าพเจ้า ก็ จะ
รับ ไป ตาม รม ตั้ง ภายใน ข้อ โมง นี้ เอง ข้าพเจ้า หวงใจ ว่า ถ้า พระเจ้า
กรุง สยาม ได้ ทรง ทราบ ว่า การ ที่ เกณฑ์ ให้ พวก เขารู้ค ทำ ใน คราว นี้

เปน การ ขัด คัด ด้วย ตำรนา ของ เรา แล้ว พระ เจ้ากรุง สยาม ก็ คง จะ ไม่
กรัง ใน การ ที่ เรา ไม่ ยอม ทำ ใน สิ่ง ที่ ผิด

คำถาม — ใน ตำรนา ของ ท่าน มี อะไร บ้าง ที่ จะ ทำให้ เห็น ปรากฏ
ว่า ตำรนา ของ ท่าน เปน ตำรนา ที่ จริง เหมือน กับ พระพุทธ ตำรนา
ที่ สอน วิชากัน มี ให้ น้ำ มัน กำดัง เคียด ๆ ทำให้ เนื้อ หนัง พอง และ เมื่อ
เอา น้ำ มัน ทา ตัว แล้ว จะ พัน ก็ ไม่ เข้า ยิง ก็ ไม่ ออก ตั้ง นั้น

คำตอบ—พระ เปน เจ้าองค์ ที่ แท้จริง ซึ่ง เปน ผู้ สร้าง ดิน พัว อากาศ
จะ ทำ อะไร ก็ ทำ ได้ แต่ ที่ จะ ให้ พระ เปน เจ้า ทำ สิ่ง ที่ น่า พิศ วง อัน หา เก่น
สาร ไม่ ได้ นั้น พระ เปน เจ้า ไม่ ทำ เปน อัน ชาติ ตำรนา ของ เรา หา ได้
สอน การ ต่าง ๆ อย่าง ท่าน ว่า ไม่ แต่ ตำรนา ของ เรา สอน ให้ มี หัวใจ
อัน เทียง ตรง และ ให้ มี วิญญาณ อัน บริสุทธิ์

เจ้า พระยา พระคลัง จึง ได้ เรียก ด้วย มา ๑ ด้วย ใน ถิ่น นั้น
จะมี น้ำ มัน หรือ น้ำ อะไร ก็ ไม่ ทราบ แล้ว ได้ เขา ด้วย นั้น คง บน ไฟ ถ่าน
เจ้า พระยา พระคลัง ได้ พัดไฟ ด้วย มือ ของ ตัว เอง แล้ว เจ้า พระยา
พระคลัง ได้ เขา มือ ประสาน ที่ หน้า ออก ทำ ปาก มุข มี มจว่า กระไร
ก็ ไม่ ทราบ สัก ๑๕ นาที ใน ระหว่าง ที่ เจ้า พระยา พระคลัง ตั้ง ทำ พิธี
อยู่นั้น ข้าพเจ้า ได้ ก้ม หน้า ไม่ มอง ด เพื่อ แ่ดง ให้ เห็น ว่า ข้าพเจ้า ไม่
ขอบ ใน การ ทำ พิธี เช่น นี้ ครั้น น้ำ มัน หรือ น้ำ ใน ถ้วย ได้ เคียด แล้ว
เจ้า พระยา พระคลัง ได้ เขา ปลาย นิ้ว ชุ่ม ลง ไป ใน น้ำ มัน ที่ เคียด แล้ว ก็
ให้ ส่ง ถ้วย น้ำ มัน มา ให้ พวก เรา ทำ บ้าง แต่ พวก เรา ไม่ มี ใคร ต้องการ
กับ สัก คน เดียว ส่วน พวก เจ้า พนก งาม ก็ได้ เอา นิ้ว ชุ่ม ลง ไป ใน น้ำ มัน

เหมือนกัน แล้วบุตรของเจ้าพระยาพระคลังก็เอาหัวจิมบ้าง คนหนึ่ง
พูดว่า แคนรอนกว่าน้ำมีเคอคนเดียออก
เมื่อทำพิธีเอาหัวจิมน้ำมันเสร็จแล้ว เจ้าพระยาพระคลัง
ก็ให้พอกเราถนบไป และกำชับว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญให้พอก
เราครึกครองให้ดี และถ้าเราขึ้นจัดพระราชโองการของพระเจ้า
แผ่นดิน เราจะหวังหาความสุจริตในเมืองไทยไม่ได้เป็นแน่

ในการที่ไปหาเจ้าพระยาพระคลังคราวนี้ เจ้าพระยาพระคลัง
ได้ซักถามแก่ข้าพเจ้าคนเดียว และข้าพเจ้าก็ตอบเกือบทุกคำโดย
ไม่ต้องใช้คำ ครั้นออกมาแล้วบาดหลวงเยซูวิตได้บอกกับข้าพเจ้าว่า
การที่เจ้าพระยาพระคลังเรียกข้าพเจ้าไปนั้น ไม่ได้ประสงค์อย่างอื่น
นอกจากอยากจะได้ของ ซึ่งได้วัดจากบาดหลวงเยซูวิตมา แล้ว
และบาดหลวงเยซูวิตได้เล่าต่อไปว่า ในการซื้อของให้เจ้าพระยา
พระคลัง ต้องจ่ายเงินไปกว่า ๕๕๐ เหรียญ

๑๖๘
พวกเข้รตได้รับความยกเว้น
ไม่ต้องเข้กระบวรแท้

ข้าพเจ้าได้ตั้งใจไว้ว่า อีกสักสองสามวันจะไปหาเจ้าพระยา
พระคลัง เพื่อนำของไปถวายพระเจ้าแผ่นดิน และนำของไปให้เจ้า
พระยาพระคลัง เพื่อให้เจ้าพระยาพระคลังหายโกรธลงบ้าง แต่ได้
เกิดเรื่องต่างๆขึ้นซึ่งทำให้ข้าพเจ้าไปยังไม่ได้

คือเมื่อวันอังคารที่ ๓๓ เดือนธันวาคม ได้มีคนเข้ามาตัด
ไม้ไผ่ในบ้านบาดหลวงโดยไม่ได้บอกกล่าวอย่างใด ซึ่งเป็นกรณี
ต่อกฎหมายของบ้านเมือง (๑) คนที่มาตัดไม้ไผ่นั้นได้ตัดบาดหลวง
ผู้หนึ่งและตัดต้นไม้ของคณะบาดหลวง บาดหลวงกับต้นไม้ถูกตัด
จึงได้ไปร้องต่อเจ้าพระยาพระคลังฯ ตอบมาว่า เสด็จนี้มีชระมาก
ยังไม่มีเวลาพอที่จะพิจารณาเรื่องนี้ได้ วันอื่นจึงจะพิจารณาให้

เพราะเหตุว่าข้าพเจ้าได้มีจดหมายไปยังเจ้าพระยาพระคลัง
ทั้งพูดด้วยปากในที่ประชุมชน อธิบายว่าคนเข้รตจะไปเข้กระบวรแท้

(๑) กฎหมายบ้านเมืองในข้อนี้มีว่า ผู้ใดจะมาเอาของ
หรือมาจับผู้คนโดยไม่มีคำสั่งของศาลที่ตัวนั้นอยู่ไม่ได้ คำสั่ง
นั้นต้องนำไปส่งต่อศาลฯ ต้องนำความไปแจ้งให้หัวหน้าค่ายทราบ
เสียก่อนแล้วจึงจัดการตามคำสั่งของหัวหน้าค่าย ส่วนพอกเราเป็น
ชาวต่างประเทศขึ้นอยู่ในเจ้าพระยาพระคลัง และถ้าไม่มีคำสั่งของ
เจ้าพระยาพระคลังมาแล้ว เราไม่ต้องเชื่อฟังคนอื่นเลยเป็นอันขาด

ไม่ได้เป็นอันขาดเพราะเปนม การ รัชต์ด้วยตำนานของ เรามัน จึง เปน
 อัน ตก ลง ยก เว้นไม่ ต้องให้ พวก เจ้า รัชต์ไป ช่วย กระทบ ทั่ว ทั้ง ญวน
 เจ้า รัชต์ ๑๘ คนใน ค่าย ยี่บน ก็ ได้ ยก เว้น ด้วย เหมือน กัน แต่ เจ้า พนักงาน
 ผู้มี หน้า ที่ ควบคุม พวก เจ้า รัชต์ ก็ ยัง อด รม กวน พวก เจ้า รัชต์ไม่ ได้
 การ แห่งนี้ ดำ ด็จ กัน โด่ง ดัง นั้น ได้ มี ตาม วัน ที่ ได้ กำหนด ไว้
 คือ วัน ๑๕ ค่ำ เดือน ยี่ (ตรงกับ วันที่ ๒ เดือน มกราคม) และได้ ทั่ว
 รอบ พระราช วัจ หดวง ในการ แห่งนี้ พระเจ้า กรุง สยาม ได้ เสด็จ เจ้า
 กระทบ ทั่ว ด้วย พระองค์ เอง คือ ทรง พระราช ดำ เนิน ตาม ท้าย คอก บัว
 ทองคำ และ พระพุทธบาท จำลอง ด้วย ทองคำ คือ พระเจ้า แผ่นดิน นั้น
 มี เจ้า พระยา พระคลัง เสด็จ ตามไป แล้ว จึง ถึง เจ้า นาย ทั้ง ญิง และ ชาย
 เสด็จ ตาม ดำ คับ ยศ มาก และ น้อย กระทบ ทั่ว ได้ ออก เสด็จ ราว เวลา
 ๑ ชั่วโมง และได้ ทั่ว กัน จน เกือบ ถึง เวลา ๒ ยาม พวก พระสงฆ์ หา ได้ เสด็จ
 เจ้า กระทบ ทั่ว ไม่ ได้ ได้ ร่าย อยู่ ตาม ทาง ที่ กระทบ ทั่ว เสด็จ เปน อัน มาก

การห้ามมิให้คนเจ้ารัชต์

ฝ่าย หดวง ราชมนตรี ผู้มี หน้า ที่ ควบคุม ควบคุม พวก เจ้า รัชต์
 ก็ คุม รม กวน พวก เจ้า รัชต์ มิ ได้ อยุค เดย เมื่อ วัน อาทิตย์ ที่ ๕ เดือน
 มกราคม หดวง ราชมนตรี ได้ เสนอ พระราช โองการ (จะเป็น พระราช โองการ
 จริง หรือ ปลอม อย่างไร ก็ ทราบ ไม่ ได้) ลง วันที่ ๕ มกราคม มา ส่ง ยัง คณะ
 ษาศาสตรา ใน พระราช โองการ นั้น มี ใจ ความ ว่า พระเจ้า กรุง สยาม
 ได้ มี พระราช โองการ สั่ง แก่ มหาเด็ก ผู้ ๑ ชื่อ นาย สิทธิ ให้ ไป บอก

เจ้าพระยา พระคลังให้ ไปเรียก หดวง ราชมนตรี และ พวก ดำม และ ให้
 เจ้าพระยา พระคลัง สั่ง หดวง ราชมนตรี และ พวก ดำม ให้ ไป บอก แก่ ษาศาสตรา
 มิ ให้นารี ให้ ทราบ ทุก ๆ คน ว่า ต่อ ไป ห้าม มิ ให้ ไทย มอญ และ ญวน
 ไป เจ้า รัชต์ เปน อนขาด ถ้า หาก ผู้ใด ทำ การ รัชต์ ขึ้น พระราช โองการ นั้น ก็ ให้
 เอา ตัว หดวง ราชมนตรี กับ พวก ดำม มา ลง พระราช อาญา ถึง ประหาร ชีวิต

เพราะ เหตุ นั้น เจ้าพระยา พระคลัง จึง ได้ เสนอ ฎีกา กับ หดวง ราชมนตรี
 และ พวก ดำม และได้ ตั้ง เจ้าพนักงาน สำหรับ ควบคุม ควบคุม พวก
 มิ ให้นารี เพื่อ ครอบ คุม ว่า พวก มิ ให้นารี ได้ ฎีกา ฎีกา โดย ถูก ต้อง กับ พระราช
 โองการ หรือไม่ ครั้น รุ่ง ขึ้น วันที่ ๖ เดือน มกราคม หดวง ราชมนตรี
 จึง ได้ เเขียน หนังสือ ฎีกา ทาน บอก ตาม คำ สั่ง ของ เจ้าพระยา พระคลัง
 แล้ว ได้ ส่ง มา ให้ พวก ดำม เจ้า รัชต์ เช่น แต่ ใน ฎีกา ทาน บอก นั้น
 หา ได้ กล่าว ถึง พวก ญวน ไม่ เปน แต่ กล่าว ถึง ไทย และ มอญ เท่านั้น

รุ่ง ขึ้น อีก วัน ๑ หดวง ราชมนตรี ได้ สั่ง ให้ พวก ดำม เช่น ฎีกา ทาน บอก
 เด็ด แต่ ทาน บอก นั้น เจ้าพระยา พระคลัง ก็ ยัง หา ได้ ควบคุม ไม่ พวก
 ดำม ก็ ได้ เช่น ตาม คำ สั่ง โดย ทันทิ แต่ ฝ่าย ดำม ของ เรายัง คิด ใช้นิ
 ยม เช่น อยู่ ภายวัน ครั้น ภาย หดวง ดำม ของ เรารู้ เห็น ว่า หดวง ราชมนตรี
 รัชต์ ได้ สั่ง พวก เจ้า รัชต์ หนัก หนัก และ ทว่า เรา รัชต์ พระราช โองการ ของ
 พระเจ้า แผ่นดิน จึง ได้ ยอม เช่น ฎีกา ทาน บอก นั้น แล้ว หดวง ราชมนตรี
 คง อ้าง พระราช โองการ ยุ่ง เสมอ ได้ ให้ ดำม เจ้า รัชต์ ส่ง บานู ชี ชื่อ พวก
 เจ้า รัชต์ ทุก คน และ ให้ บอก ชาย และ ชาย กว หนัด ด้วย หดวง ราชมนตรี

คิด จะ เอา คนไทย หรือ มอญ ซึ่งไม่ ได้ เข้ารีต ซึ่ง เวลานั้น ได้ มาอาศัยอยู่
 กับ พวก เข้ารีต แล้ว ให้ คง อยู่ กับ พวก เข้ารีต ต่อไป แต่ ต้อง ให้ ไทย
 และ มอญ เหล่านี้ สัญญาว่าจะไม่ ยอม เข้ารีต เป็น อื่นชาติ เมื่อ ข้าพเจ้า
 ได้ ทราบ ดังนี้ ข้าพเจ้า จึง ได้ ให้ ไป บอก กับ ไทย และ มอญ เหล่านี้ ว่า ให้
 อพยพ ครอบครัว ไป อยู่ ตาม หมู่ บ้านอื่น เสีย ก่อน จนกว่า การ เรื่องนี้จะสงบ
 คิดว่า จะ ทำ สัญญา อย่าง หลวง ราชมนตรี ว่า เพราะ ใน คน พวก นี้ มี
 อยู่ บาง คน ที่ เค็มใจ อยากร จะ เข้า รีต อยู่ แล้ว และ ถ้า ไม่มี ข้อ ห้าม ก็
 คง ได้ เข้ารีต แล้ว เป็น แน่

ต่อมา พวก ญวน เข้ารีต ใน ค่าย ยี่ มูน นั้น เจ้าพนักงาน ผู้ มี หน้าที่ ดูแล
 ควบคุม พวก นี้ ได้ รับ แกร วมเหง หมาย อย่าง โดย เป็ด ยื่น หัว หน้า ตาม
 ชอบใจ เสียบ้าง และ เอา คน ขึ้น ที่ เข้ารีต ก็ มี ที่ ไม่ เข้ารีต ก็ มี ให้ เป็น หัว
 หน้า ต่อไป เพราะ เจ้าพนักงาน เห็น ว่า คน เหล่านี้ เป็น พวก ของ ตัว แล้ว
 เจ้าพนักงาน คน นี้ ได้ จับ คน เข้ารีต หลาก คน ทว่า ได้ เข้ารีต โดย ฝึก
 กับ กฎหมาย บ้านเมือง และ ชู้กัน โสภณ จำได้ พวกนี้ ไม่ ยอม งด งด สำเนา
 คริสต์เคียน ก็ จะ ทำ โทษ ทรมาณ ต่าง ๆ ให้ ตาย และ การ ที่ จะ งด งด
 สำเนา นั้น ต้อง แ่ดคง ทั้ง วาจา และ ทั้ง ทำหนังสือ ทาน บด ด้วย ข้าพเจ้า
 ได้ ให้ คน ไป ปลอบ พวก เข้ารีต เหล่านี้ และ ให้ ไป บอก ว่า ไม่ ต้อง งด งด
 เกรง อะไร เมื่อไคร จะ ว่า อะไร ก็ ให้ ตอบ โดยไม่ ต้อง งด งด ว่า ตัว ไม่
 ได้ ทำผิด กฎหมาย ข้อใด เพราะ กฎหมาย ไม่ ได้ ห้าม ไม่ ให้ พวกนี้ เข้ารีต

พวกเข้ารีตถูกลงโทษ

เมื่อ วันที่ ๑๔ มกราคม หลวง ราชมนตรี กับ เสมียน ค่ำด อีก
 ค่ำดหนึ่ง รับ ๆ ตั้ง พระเจ้า กรุง สยาม ให้ มาถาม ข้าพเจ้า ว่า การ แห่ง
 ครั้ง ที่ ๒ ซึ่ง จะ แห่ง กัน ใน วัน เดือน ที่ ๑๗ มกราคม และ จะ ผ่าน หน้า บ้าน
 มาด หลวง นั้น ข้าพเจ้า จะ ตู หรือ ไม่ การ ที่ มาถาม เช่น นี้ ข้าพเจ้า ก็นั้น
 หัวเราะ ไว้ ไม่ ได้ ข้าพเจ้า จึง ตอบ ว่า ถ้า ประจวบ กับ เวลา ที่ ข้าพเจ้า
 อยู่ นอก บ้าน โดย ข้าพเจ้า กำลัง ไป ยืม คน ไร่ หรือ กลับ จาก ยืม คน ไร่
 แล้ว ข้าพเจ้า ไม่ ได้ หัด บิ ตา เดิร เพราะ ณ นั้น คง จะ ต้อง เห็น กระทบ แห
 อยู่เอง แต่ ข้าพเจ้า คง จะ ไม่ ออก มา ตู โดย เฉพาะ หลวง ราชมนตรี
 กับ ดำม จึง บอก กับ ข้าพเจ้า ให้ ข้าพเจ้า ตอบ ดังนี้ ว่า ข้าพเจ้า กับ
 มาด หลวง อื่น ๆ จะ ตู กระทบ แห หรือ ไม่ ข้าพเจ้า จึง ได้ ตอบ ว่า พวก
 ข้าพเจ้า จะ ไม่ ตู หลวง ราชมนตรี ได้ ตาม ต่อไป ว่า พวก เข้ารีต จะ ตู
 หรือ ไม่ ข้าพเจ้า จึง ตอบ ว่า ข้อ นั้น ข้าพเจ้า ทราบ ไม่ ได้ เพราะ มี ข้อ
 ห้าม อยู่ แล้ว ว่า พวก เข้ารีต จะ ไป ช่วย หรือ จะ ไม่ เกี่ยวข้อง ในการ
 เช่น นี้ ไม่ ได้ เสมียน ได้ จด ถ้อย คำ ที่ ข้าพเจ้า ตอบ แล้ว แล้ว ก็ บอก
 ให้ ข้าพเจ้า จำ คำ พูด ข้าพเจ้า ไว้ ให้ ดี แล้ว ก็ ตา กลับ ไป รุ่ง ชน
 เวลา เข้า ประมาณ ๓ โมง บุตร หลวง ราชมนตรี ได้ มา ยัง โรง เรือน
 ตาม เสนบ บอก ข้าพเจ้า ว่า มี พระราชโองการ ให้ พา พวก เข้ารีต ผู้ ชาย
 ทุกคน ไป ยัง บ้าน พระยา กตา โทม ซึ่ง เป็น เสนาบตี ว่า การ ฝ่าย หัวเมือง
 ข้าพเจ้า จึง ขอ ตู คำ ตั้ง เสีย ก่อน แต่ บุตร หลวง ราชมนตรี ก็ หา เขา

คำสั่งมาให้ดูไม่ กอธัม คอบว่า หลวง ราช มนตรี คอย อยู่ที่ ประตู พร้อม
 คอย ทหาร พล ธนู แล้ว และทหาร พล ธนู น เป็น ทหาร เฉพาะพระองค์
 พระเจ้าแผ่นดิน และ ถ้า พวก เข้าวัด ขึ้นไม่ ไปโดยทันที ที่ จะต้องจับ
 พวก เข้าวัด เขียนเสียให้หมด ข้าพเจ้า เกรงว่า จะ เกิด วุ่นวายขึ้นจึง
 สั่งให้ ดำรง รั้งไป พร้อมๆ กับ พวก เข้าวัด เพื่อ จะ ไป ฟัง ดู ว่า พระยา
 กดาโหม จะมี ชุระอะไร กับ พวก เข้าวัด ดำรง ไป ได้ ความ มา ว่า เมื่อ
 ตอนเช้า มีคน พวก ทหาร พล ธนู ได้ ไป พาคน เข้าวัด จาก ค่าย ปอดุ เกิดไป
 ยัง บ้าน พระยา กดาโหม เป็น อัน มาก แล้ว พระยา กดาโหม ได้ บังคับ
 ให้พวก เข้าวัด ทุกคนไป รน อธิฐ ใน ที่ใกล้ ๆ กับ พระราชวัง หลวง พวก
 เข้าวัด ต้อง รน อธิฐ อยู่ คั้ง นี้ ตลอด จน ถึง วัน ศุกร แต่ เวลา กลาง คั้งนั้น
 เจ้า พนักงาน ได้ อนุญาต ให้พวก เข้าวัด ไป นอน บ้าน

กระบวร แท้

เมื่อ เวลา บ่าย ประมาณ ๒ โมง ๓๐ นาที กระบวร แท้ ได้ เติร
 ผ่าน หน้าโรงเรียน สาม เณร เจ้าพนักงาน ได้ เอา เรือ ดำใหญ่ ซึ่ง บรรทุก
 คนเต็ม ดำ มาจอดไว้ หน้าโรงเรียน และมี เรือ เต็ก ๆ จอด ราย ตลอด
 เขต ค่าย แต่ พวก เข้าวัด ต่าง คน ต่าง อยู่ กับ บ้าน ไม่ได้ มี เสียง ออ
 อัง และ ไม่มี ใคร เติร ไป มา เลย ส่วน พวก คณะบาทหลวง นั้น ต่าง คน
 ก็ เข้าวัด หมด ทำการ ถอด มนต์ อยู่ ทุกคน ฝ่าย พวก ราษฎร ที่ ไม่ได้
 เข้าวัด นั้น ก็ มาดำ เหยาะ เยี่ย พวก เข้าวัด ที่ ต้อง ถก ลง โทษ รน อธิฐ และ
 พูดว่า "ไหนจะ ตักดำกัน รน อธิฐ ดี หรือ หรือ ช่วย กระบวร แท้ ซึ่ง นี้

พระเจ้าแผ่นดิน และ เจ้านาย เด็ดๆ อยู่ด้วย จะดี ที่ พวก เจ้าต้อง รน อธิฐ
 เช่นนี้ เห็น จะ สบายใจ ละซี" พวก เข้าวัด ได้ ตอบว่า การ รน อธิฐ ดี
 กว่า และ เขา ก็ พอใจ รน อธิฐ มาก กว่า ครั้น พวก ไทย บอก ให้คน เข้าวัด
 ไป กระบวร แท้ พวก เข้าวัด ก็ เมินหน้าเสีย หา ดูไม่ พวก เข้าวัด ได้ กัด
 มา ทำการ ตาม หน้า ที่ เดิม เมื่อ วันเสาร์ เวลา เช้า ก่อน ที่ จะ กัด มา นั้น
 พระยา กดาโหม ได้ เรียก พวก นี้ไป แล้ว พูดว่า "พวก เจ้า กัดไป บ้าน
 เกิด เพราะ พวก เจ้าไม่ มีความ ผิด อะไร แต่ การ ที่ เจ้าต้อง ถก ลง โทษ
 นี้ ก็ เพราะ สังฆราช และ พวก มิชชันนารี เบียดเบียน เหตุ ทำให้ เจ้า ต้อง รน
 โทษ พวก เจ้า จึง ไป บอก สังฆราช และ มิชชันนารี ให้ มา หา เรา เพื่อ แก้คดี
 ในข้อ ที่ ทำ ผิด"

ท่าน สังฆราช ถูก ชัก ถาม อีก

พอ ข้าพเจ้า ได้ ทราบ ความ คั้ง นี้ ก็ คิด คั้ง ใจ จะ รั้ง ไป หา พระยา
 กดาโหม แต่ ความ จริง ข้าพเจ้า ก็ ยัง ไม่ เคย รู้จัก ข้า ราชการ ผู้ นี้ เลย
 ข้าพเจ้า เชื่อใจ ว่า ตาม ทาง คำ เนิร ของ พระยา กดาโหม เช่นนี้ การ
 เรื่อง นี้ ก็ คง จะ ไม่ ไป ถึง ไหน คง จะ เป็น เรื่อง ที่ จะ แล้ว ไป โดย เรือ
 และ ที่ ไทย ได้ ทำการ คั้ง นี้ ก็ เพราะ ได้ พูด ชุ ได้ มาก แล้ว จึง จำ เป็น
 ต้อง ทำให้ เห็น อำนาจ ของ ไทย และ ทำให้ เรา ชาย หน้า ด้วย แต่ ใน
 ขณะนี้ ได้ เกิด มี เสียง ตีใน ค่าย ปอดุ เกิด ซึ่งเป็น ข่าวดังไม่จริง ว่า ไทย
 จะ จับ ภรรยา และ บุตรี หญิง ของ พวก เข้าวัด ให้ หมด เสียง นี้ ได้ ตี ต่อ มา
 จนถึง ค่าย พวก เข้าวัด กระทำให้ พวก เข้าวัด ตกใจ เป็น อัน มาก

ข้าพเจ้าได้ไปเที่ยว บ้าง ร้องไม่ ให้พวก นั้ ตกใจ แต่ข้าพเจ้าจึงไป
 ยังบ้าน พระยา กตาโหม ครั้นไปถึง แล้ว ข้าพเจ้าต้อง คอย อยู่ใน เรือ
 รำนาน มาก เพราะในชั้น นั้น มี คน มา บอก ว่า ท่าน กตาโหม ยัง นอน
 อยู่ แต่ภายหลัง มา บอก ว่าท่าน กตาโหม ยัง กำลัง พุด ราชการ อยู่
 กับหลวง ราชมนตรี เพราะพระยา กตาโหม ได้ ให้ ไปตามหลวง ราชมนตรี
 มา ข้าพเจ้า เชื่อ ว่า ถ้าหรั้ม จะได้นัก หมายถึง กัน ว่า จะ พุด กับ ข้าพเจ้า
 ว่าอย่างไร

ฝ่ายบาท หลวง เขชวิตใน ค่าย ปรอดุ เกิดไป เข้าใจ เสีย ว่า ตาม ที่
 พระยา กตาโหม ตั้งให้พวก เข้าวัด มาบอก นั้น พระยา กตาโหม
 จะต้อง การ เพียงให้ช้ แง ด้วย หนังสือ เท่านั้น บาท หลวง เขชวิต จึง
 ได้เขียน คำช้ แง มายื่น แต่บอกให้เอา มาให้ข้าพเจ้าดู เสีย ก่อน ใน
 คำช้ แง นั้น กล่าว ว่า พวก มิชชันนารี มิได้ ห้ามไม่ให้ พวก เข้าวัด ไป ช่วย
 ในการ แห่ง เดย ข้าพเจ้าได้ ตบ ข้อ ความใน คำช้ แง นี้ ใน ข้อ ที่ หา
 ความได้ พวก เข้าวัด และใน ข้อ ที่ จะทำให้พวก มิชชันนารี เสีย ชื่อ แต่
 ลงท้าย ที่ ดุค คำช้ แง นั้น ซึ่งได้เขียน ตาม คำบอก ของ หลวง
 ราช มนตรี หาได้ ยื่น ต่อ พระยา กตาโหมไม่ เพราะ พระยา กตาโหม
 ได้ ให้คน ไป ตาม ตัว บาท หลวง เขชวิต มาเอง ใน ระหว่าง เวลา ที่
 คอย พบ พระยา กตาโหม อยู่ นั้น หัว หน้าคนใช้ ซึ่ง เป็น คน สนิท ของ
 พระยา กตาโหม ได้ เรียก ดำม ฐน ไปโดย เฉพาะ และได้ พุด กับ ดำม
 ให้ดำม มาบอกกับ ข้าพเจ้าว่า ถ้า จะต้อง การให้ เรื่อง นี้ เล็ก กั้น แล้ว
 ก็ให้ข้าพเจ้า เสียเงิน เสีย ๒ ซึ่ง เป็น แล้ว กั้น (เงิน ๒ ซึ่ง มี ราคา เท่า

กับ ๓๐๐ เหรียญ) ดำม จึงได้ บอก ว่า เขาจะไม่ นำ ความ เช่น นั้ มาพุด
 กับข้าพเจ้า เป็น อัน ชาติ ใน ขณะ นี้ได้ มี เจ้าพนักงาน ฐน ผู้ม้อย ของ
 พระมหา อุปราช ซึ่ง เป็น พระราชโอรส องค์ ใหญ่ ของพระเจ้า แผ่นดิน
 ได้ลง มาหา ข้าพเจ้าใน เรือ เต่า ว่า เมื่อ วัน แห่ง วันวาน นั้น พระมหา
 อุปราช ได้ แกล้ง บอก ประชวร เพื่อจะไม่ ต้อง ไป เข้ากระบวร แห่ง กษ
 เสดาคำ พระยา กตาโหม ได้ ไป เยี่ยม ประชวร พระมหา อุปราช จึงได้
 รมี ตั้ง กับ พระยา กตาโหม ว่า “การ ที่ท่าน มาหา นี้ ข้าพเจ้า ยินดี มาก
 เพราะได้ตั้งใจไว้ ว่า จะ เรียกท่าน มาถาม ว่าการ ที่ท่านให้พวก เข้าวัด
 ไปทำการ โยชานั้น ท่านได้รับ อำนาจ จากใคร ท่าน เชื่อ ว่า เรื่อง นี้ คง
 จะยุติกัน เพียง นี้ หรือ ท่าน จะ ต้อง การให้พระราชไมตรี ซึ่ง เราได้
 พยายาม มีไว้ กับ เจ้า แผ่นดิน ใน ประเทศ ยุโรป ได้ ชาติ ไปให้หรือ ขอให้ท่าน
 รมี ไป จักการ เสียให้ เรียบร้อย โดย เร็ว” แต่ ใน เรื่อง นี้ ท่าน กตาโหม
 ได้ได้ พวก เข้าวัด กลับ เสีย ใน ตอน เข้าแล้ว แล้ว เจ้าพนักงาน ฐน นั้น
 ได้ พุด ต่อไปว่า ใน เวลา ที่ข้าพเจ้า เข้าไปหา พระยา กตาโหม นั้น เจ้า
 พนักงาน คน นี้ จะ อยู่ใน ที่ นั้น ด้วย เพื่อจะได้ นำ ความ ไปทูล พระมหา
 อุปราช ให้ ทรง ทราบ

ในคราว ที่ไปหา พระยา กตาโหม ครั้ง นี้ พระยา กตาโหม มั่ง
 อยู่บนแท่น * ข้าพเจ้านั่ง อยู่บนหมอนตรงหน้า พระยา กตาโหม บาท
 หลวงเขชวิต กับ บาท หลวง คณะ ของเรา นั่ง อยู่ข้าง ข้าพเจ้า ฝ่าย หลวง
 ราชมนตรี นั้น หมอบ อยู่ เพื่อ เป็น ดำม รมี ฐน ท่าน กตา โหม มาบอก

* ภาษาฝรั่งใช้ คำ ว่า (Trone)

ข้าพเจ้า เถรวรรณ คำตอบของข้าพเจ้าเรียน ท่านกตาทิโหม พระยา กตาทิโหม
จึงพูด ขึ้น ว่า

“ข้าพเจ้าได้ ได้ พวกเขารู้สึกกลัวไป แล้ว เพราะเขาไม่ได้ ทำผิด
อะไร ผู้ที่ ทำผิด นั้น ก็คือตัวท่านเอง เพราะฉะนั้น การ เรื่อง นี้ จะ เป็น
อัน สงบ ยังไม่ได้”

หลวงราชมนตรี จะตอบ ว่า พวก ข้าพเจ้าได้ รู้ ถึง ความ ผิด แล้ว
จึง ขอโทษ แต่ข้าพเจ้าจึง ตอบ เสียเอง ว่า

“พวก ข้าพเจ้าไม่ได้ ทำความ ผิด อย่างไร และ พวก เขารู้สึก ก็ ไม่
ได้ ทำความ ผิด อย่างไร เหมือนกัน”

พระยา กตาทิโหม พูด ว่า

“อย่างไร กัน ท่านไม่ได้ ทำผิด อย่างนั้น หรือ พวก แรก มัว แรก
มตาย และ พวก ขึ้น ก็ ด่วน แต่ ถึง ดำรง ผิด กว่า ดำรง ของ เรา แต่
พวก นี้ ก็ไม่ เห็น ชัด ช้อง อย่างไร ใน การ ที่ จะ ไป ช่วย กระบวร แห่ง นี้
แต่ พวก เขารู้สึก พวก เดียว เท่านั้น ที่ ชัด พระราชโองการ”

แล้วพระยา กตาทิโหม ได้ ชัก ถาม ข้าพเจ้า ทนาย ข้อ คด้าย ๆ กัน
กับที่ ข้าพเจ้า เคย ถู ถาม และที่ ข้าพเจ้าได้ เคย ตอบ มา แล้ว ในที่
สุดพระยา กตาทิโหมได้พูดว่า ในวันนี้เอง จะ ได้ กราบทูล พระเจ้า กรุง
สยาม และ พระยา กตาทิโหม จะคิด ช่วย เรา โดย เต็ม ก่าดัง พวกเรา ก็ได้
ดา พระยา กตาทิโหม กตัม บ้าน

พวกเขารู้สึกกลัว

รุ่ง ขึ้น เป็น วัน อาทิตย์ เวลาเช้า ๖ โมง หลวงราชมนตรี ได้
มาหาข้าพเจ้า แจ้ง ว่า พระยา กตาทิโหม ได้ ให้มาบอก กับ ข้าพเจ้า ว่า
พระยา กตาทิโหมได้ กราบทูล ช่วย พวก เรา จน พระเจ้า กรุงสยาม ได้
โปรด พระราชทาน ยกโทษให้พวก เรา แล้ว เรื่อง นี้ นับว่า เป็น เสรี
กัน แล้ว หลวงราชมนตรี กับ พระยา กตาทิโหม จึง ได้ คำอนุญาต ว่า เรา จะ
ต้อง เสีย เงิน เท่าไร แม้ เพราะ จะ ต้อง เสีย ค่า ค้ำคั ดิน ซึ่ง เป็น ค่า ค้ำคั
ดิน ของ พระเจ้าแผ่นดิน และ ของ พระยา กตาทิโหม กับ จะ ต้อง เสีย เงิน
ให้แก่ พวก เสมียน และ พวก นักการ ที่ เติร์หมาย กับ ทั้งคนใช้ด้วย จึง
คิดเงินที่พวกเขารู้สึกจะต้องออกรวมคนละ ๖ บาท ตามที่ พระยา กตาทิโหม
และ หลวง ราชมนตรี คิดเงินนี้ รวมกัน เขาก็ไม่ ใช้เงิน น้อย ข้าพเจ้า
จึงได้ ให้จด ถ้อย คำ ตาม ที่ หลวงราชมนตรี มาพูด และ ก็ คิดไว้ ในใจว่า จะ
ไม่ ยอม ใช้ เงิน ราย นี้ แล้ว หลวงราชมนตรีได้พูดต่อไปว่า ถ้าข้าพเจ้า
ไปหา พระยา กตาทิโหม เพื่อ ขอพระ เศษ พระคุณ ที่ ท่านได้ ช่วย เหลือ เช่น
นี้ บางที เงิน ที่ เรา จะ ต้อง เสีย เฉพาะ ตัว พระยา กตาทิโหม จะ ได้ ตก
หย่อน ลงบ้าง กระ มัง แต่ ส่วน ราย เงิน ที่ คนอื่น ๆ ควร จะ ได้ พระยา
กตาทิโหม เห็น จะ ตก ไม่ ได้ หลวงราชมนตรี จึง ถาม ว่า ข้าพเจ้า จะ ไม่
รับไป หาพระยา กตาทิโหม หรือ อย่างไร ข้าพเจ้าจึง ตอบ ว่า ใน เรื่อง
นี้จะ ต้อง ครึก ครอง เสีย ก่อน ว่า จะ ควร ทำ อย่างไร ต่อไป ซึ่ง เป็น การ
ทำให้ หลวง ราชมนตรี หน้า ดกด เพราะ เห็น ว่า ข้าพเจ้ารู้เท่า

ในวันนั้นเอง พวกเสี้ยนของเจ้าพระยาพระคลังได้ให้คนมาบอกข้าพเจ้าว่า การที่พระยาตากโฮมงดการ กตริซ่ม เหนงพวกเจ้ารักก็ เป็นเหตุ ที่ เจ้าพระยา พระคลังได้ ตั้งให้ พระยาตากโฮม เลิก การ กตริซ่ม พวกเจ้ารัก เพราะฉะนั้น การที่หลวงราชมนตรี มาจะให้จ่าย เงินนั้น ไม่ควรให้ เขาออก จนเพียง เดียว

ในระหว่างนี้ พวกด่าน ในค่าย ปอดเขต ได้ มาบอก ข้าพเจ้าว่า ภายหลวง เขชวิตพร้อม ด้วย พวกเจ้ารักใน ค่าย ปอดเขต ได้พากันไปหาพระยาตากโฮม เพื่อไป รบใจ และเพื่อเอา ของไปให้ด้วย และว่า พระยาตากโฮม มิได้คิด เอาเงิน อย่างไร เลย เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้า จึง มาตรอง เห็น ว่า ควร เอาพระยาตากโฮมไว้ เป็น มิตร ดี กว่า ที่ จะให้ พระยาตากโฮม เกลียด รุ่ง ชน ข้าพเจ้า จึงได้ ไปหา พระยาตากโฮม และได้ นำของไปให้ คือ รูปภาพ & รูป กระดาษ ๒ หน้า ๓ บาน และ ของอื่น ๆ อีก หลาย อย่าง พระยาตากโฮม ได้ ต้อนรับ อย่าง ดี มิได้ พุด ถึง การที่ ข้าพเจ้า จะ ต้อง เสีย ให้เลย จน คำ เดียว และได้ บอก กับ ข้าพเจ้า ว่า คอไป ถ้า ข้าพเจ้า มีกิจธุระ อย่างใด แล้ว ก็ให้ ข้าพเจ้า ส่ง ด่าน หรือ ใคร ๆ ให้ ไป บอก ก็ได้

ตาม การ ที่เป็น อยู่ ตั้ง นี้ ก็ พอ สันนิฐาน ได้ว่า ใน เมือง นี้ ถ้า ผู้ใหญ่ ทำอะไร กับ ผู้น้อยไม่ได้ แล้ว ก็ กลั้ม ทำดี เป็น ที่ ว่า คิวได้ ทำ คน ความ ดี ให้แก่ ผู้น้อย ฝ่าย หลวงราชมนตรี นั้น ก็ คง รังแก พวก เขารค อยู่เสมอ ไม่เว้นเลย และพวกญวน เจ้ารักใน ค่าย ยี่มื่นได้ ถกรังแก ยิ่ง กว่า คนอื่น เจ้าฟ้า นเรนทร์ พระราชโอรส ของ พระเจ้า แผ่นดิน องค์ ก่อน และเป็น พระนัดดาพระเจ้าแผ่นดินปัจจุบัน ได้ให้คนมาถามข้าพเจ้า ว่า เรื่อง ที่ จะระงับ การงาน ได้ ส่งบ กัน แล้ว หรือ ยัง

จดหมาย มอญเขมร เกอโลตี แยร์
ถึง ผู้ อำนวยการ คณะ ต่างประเทศ
เรื่อง จะ ถวาย ของ ต่อ พระเจ้าแผ่นดิน

วันที่ ๒๐ เดือน พฤษภาคม ค.ศ. ๑๗๔๗ (พ.ศ. ๒๒๙๒)
ด้วย หลวงราชมนตรี ได้ ไป ทราบความ มาว่า ข้าพเจ้าคิดจะเอาของไป ถวาย พระเจ้า แผ่นดิน โดยจะส่งไป ทาง พระยาตากโฮม จึงได้ ตั้งให้ด่านมาบอกกับข้าพเจ้าว่า การที่จะฝากของถวายไปทาง พระยาตากโฮม นั้นให้ระวังให้ดี เพราะ จะ เป็น การ ทำให้ เจ้าพระยาพระคลัง รักเคือง ด้วย เหตุว่า เจ้า พระยา พระ คลัง เป็น เสนาบดี มี หน้า ที่ ปก ครอง ชาว ต่าง ประเทศ โดย เฉพาะ เพราะฉะนั้น พวก ชาว ต่าง ประเทศ ไม่ ควร จะ ไป พุด กับ เสนาบดี อื่น ๆ แล้ว หลวงราชมนตรี ได้ ตั้งให้ด่าน มาบอก ว่า ไม่ ข้ำ หลวงราชมนตรี จะ มาหาข้าพเจ้า เพื่อ ครอง ของ ที่ จะ ถวาย และ นัด วันที่ จะ ส่ง ของ เหล่านั้น ไป ยัง เจ้าพระยาพระคลัง

หลวงราชมนตรี ก็ได้ มาหา ข้าพเจ้า ตาม ที่ ได้ นัดไว้ เพื่อ จะ มา ครอง ของ ที่ จะ ถวาย ต่อ พระเจ้ากรุงสยาม ของ ที่ จะ ถวาย นั้น มี รูป ภาพ ขนาดใหญ่ ๑๘ รูป แก้ว ๓ เหลี่ยม ๓ อัน กัดอง สอง คิว สัตว์ ๓ กัดอง กับ แว่น สอง ของ เด็ก ๓ อัน หลวงราชมนตรี ได้ ดูของ เหล่านี้ ก็ เห็น ว่า เป็น ของ ที่ งาน และ แปลก ข้าพเจ้า จึงได้ เอา หนังสือ ที่ ข้าพเจ้า ได้

เขียนถึงเจ้าพระยาพระคลังให้ หาดวงราชมนตรี ข้อ ความ ตาม หนังสือ
ฉบับนี้ก็เป็นใจ ความ อย่าง เดียว กับ ที่ ข้าพเจ้าได้ เขียน และพูด ด้วย ปาก
กับ เจ้าพระยาพระคลัง และ พระยาตากาโหม มาแล้ว และ การที่ ข้าพเจ้า
ได้ เขียน ข่าใบ เช่นนี้ ก็โดย ยอมให้เจ้าพระยาพระคลัง ทาว่า ข้าพเจ้า กวน
คักว่าที่ จะให้เจ้าพระยาพระคลัง มี คำพูดได้ ว่าไม่รู้เรื่อง เพราะข้าพเจ้า
เชื่อ ว่า ทำอย่างไร ๆ หนังสือ ฉบับนี้ คงจะทรง ทราบ ถึง พระเจ้ากรุง สยาม
ตลอด ทั้ง ข้าราชการ ผู้ใหญ่ ด้วย ข้อ ความ ใน จดหมาย ฉบับนี้
มีดังนี้

“เคอโดลต์แยร์ สังฆราช ฝรั่งเศส เขียน ท่าน เจ้าพระยาพระคลัง
ให้ ทราบ ว่า สังฆราช มีความ เดียวใจ เป็น อัน มาก ที่ได้ ทราบว่า พระเจ้า
กรุงสยาม ทรง กริ้ว สังฆราช เพราะสังฆราชได้ ตั้งใจไว้ แต่เดิม ว่า จะ
ได้ อยู่ใน เมืองไทย จนกว่าชีวิต จะหาไม่ และตั้งใจที่จะ พยายามจัดการ
ให้พระราชไมตรีใน ระหว่าง พระเจ้ากรุง ฝรั่งเศส และ พระ เจ้า กรุง สยาม
ได้ แน่นหนาสนิท ยิง ขึ้นทุก ที่ เพราะ เป็น ข้อ ที่ พระ เจ้า กรุง ฝรั่งเศส
และพระเจ้ากรุงสยามได้รับตั้งไว้แก่สังฆราช เมื่อ ครั้ง พระเจ้ากรุงสยาม
ได้ มีพระราชโองการให้บรรดาคน เข้าวัดไป เข้ากระบวนแห่นั้น สังฆราช
ก็ได้ มี จดหมายไป เขียน เจ้าพระยาพระคลัง อย่าง อ่อน น้อม ว่า ทั้ง ตัว
สังฆราช และ พวก เข้าวัด ทิ้ง ไป พร้อม อยู่ ที่ จะ ทำ การ ตาม ระเบียบ ของ
พระเจ้าแผ่นดินใน การ อย่าง อื่น ทุก อย่าง แต่ใน การ ที่ จะเข้ากระบวน
แห่นั้น เป็นการที่ ทำไปไม่ได้ เพราะ เป็น สิ่งต้องห้ามของศาสนาคริสต์เดียน

“สังฆราช จึง ได้ หวัง ในพระ กรุณา และ ความ ยุติธรรม ของ
พระเจ้ากรุง สยาม ว่า เมื่อได้ ทรง ทราบแล้ว ว่าการที่จะให้ท่านเป็น
การผิด ด้วย สาสนา ก็คง จะไม่ ทรง มังคัมให้พวก เข้าวัดได้ ทำการ ตั้ง
ที่ผิด เป็น แน่ อีก ประการ ๓ ทั้ง ตัว สังฆราช และมิชชันนารี ทั้งหลาย
กับ ทั้ง พวก เข้าวัด ทิ้ง ไป ก็ได้ กราบไหว้ อ่อน น้อม พระ เป็น เจ้า อยู่
เมือง นิตย ขอให้พระ เช่นเจ้าได้ โปรด บันดาลให้พระ เจ้า กรุง สยาม
ได้ ทรง พระเจริญ ซึ่ง เป็น การ ที่ ทำถูก ต้อง ตามหลักของพวกคริสเตียน

“สังฆราช ได้ แสดง กับ หาดวงราช มนตรี และ ข้าราชการ อื่น ๆ
หลาย ครั้งว่าสังฆราชมี ความ ประสงค์ อยาก จะ ไป พบ กับ ท่าน เจ้าพระยา
พระคลัง แต่ หาดวงราชมนตรีกับ ข้าราชการ อื่น ๆ ก็ คอย อยู่เด่มอง จน
ทุกวันนี้ ว่า สังฆราช ยัง จะไป หา ท่าน เจ้าพระยาพระคลังไม่ได้ เพราะ
ท่าน เจ้าพระยาพระคลังยังมีอยู่ การ ที่ สังฆราช จะ ต้อง การไป พบ
กับ ท่าน เจ้าพระยาพระคลัง นั้น ก็ เพื่อ จะไป ทาหรือว่า จะ ควร ทำ ประการ
ใด พระเจ้า กรุง สยาม จึง จะ หาย กริ้ว เพราะการ ที่ พระเจ้า กรุง สยาม
กริ้ว และ พวก เข้าวัด ต้อง ถูก ทำโทษ นั้น เป็น การ ที่ สังฆราช เดียว
ใจ อย่าง ยิง”

ครั้งนี้ หาดวงราชมนตรี ได้ อ่าน จดหมายจบแล้ว ก็พูดว่า “ตั้งแต่
แต่ วัน นี้ อย่า เพื่อเอา จดหมาย ไป เหย เอา แต่ ของไป ก่อนเกิด เมื่อ
เจ้าพระยาพระคลัง เรียก ท่านไป เมื่อไร จึง นำหนังสือ นี้ไป ด้วย ดีกว่า”

ถึง หาดวงราชมนตรี ได้ แนะนำ เช่นนี้ ก็จริง แต่ ข้าพเจ้าก็ หาฟัง
ไม่ จึงได้ ให้ส่ง หนังสือ และ ของไป ยัง บ้านเจ้าพระยาพระคลังในวันนั้น

ของ มาคุดอง เอเคียนได้เป็นผู้ นำของ และ หนังสือไป และได้ส่ง
หนังสือกับของให้แก่ตัวเจ้าพระยาพระคลังเอง แต่หนังสือนั้นเจ้าพระยา
พระคลังหาได้ อ่านไม่ เพราะ เวลานั้น ยังกำลัง ศึก มนต์ ทำบุญ อยู่ ซึ่ง
เป็นงาน ประจำวัน

หลวง ราชนนตรี กับ ตำม ของ เราได้ ขน ของไป ยัง ห้าง เจ้าพระยา
พระคลัง ๆ ได้ ตรวจ ของ อยู่ พร้อม กับ ภรรยา ((เวลา นั้น มาคุดอง
เอเคียน ก็ ยัง อยู่ ใน ห้าง นั้น ด้วย)) แล้ว จึง บอก กับ ตำม ว่า ฟุ้ง น
เจ้า พระยา พระคลัง จึง จะ คอย หนังสือ ครั้น ฟุ้ง ขัน ข้าพเจ้าได้ ให้ ตำม
ไป พึ่ง คำตอบ ของ เจ้า พระยา พระคลัง แต่ เจ้า พนักงารได้ บอก ว่า
เจ้า พระยา พระคลัง ยัง คิด ชุระ จิต บ้าน คอย รับ เสด็จ อยู่ เพราะ ใน
วันนี้ พระเจ้า กรุง สยาม จะ เสด็จ มา ประทับ ที่ บ้าน เจ้า พระยา พระคลัง
ครั้น ฟุ้ง ขัน อีก วัน หนึ่ง เจ้า พนักงารได้ พูด ว่า ของ เหล่า นี้ จะ ถวาย
พระเจ้า กรุง สยาม ไม่ ได้ เพราะ เป็น แต่ ของ เด็ก น้อย ฟุ้ง ขัน อีก วัน
หนึ่ง เจ้า พนักงารคน หนึ่ง ได้ พูด กับ ตำม เป็น เสียง กระซอก ๆ ว่า “ใคร
หนอ อาจ สามารถ นำจดหมาย ของ สังฆราช มา ส่ง ให้ เจ้า พระยา
พระคลังได้”

ศิลาจารึก สำหรับประกาศ ใต้ ชะม แชร และ กิ่ง ชนใหม่ แล้ว

ตั้งแต่วันที่นั้นมา ข้าพเจ้ามิได้ไปเกี่ยวข้องกับเจ้าพระยา
พระคลัง อีก เลย

เมื่อเร็ว ๆ นี้ เจ้าพระยาพระคลังได้ให้เจ้าพนักงารมา ถอน
เอาศิลาจารึก สำหรับ ประกาศไป นัยว่า จะเอาศิลาจารึกแผ่นอื่น
มาปักแทน เพราะในศิลาจารึกแผ่นเก่าชำรุดอยู่ ๒ แผ่นก็ และ เจ้า
พระยาพระคลังได้ให้เจ้าพนักงารเอาศิลาจารึกไปปักไว้หน้าวัด เมือง
มริต อีก แผ่น หนึ่ง

จดหมายฉบับนี้ ข้าพเจ้าได้เขียนไว้ตั้งแต่วันที่ ๒๐ พฤษภาคม
ค.ศ. ๑๘๔๘ (พ.ศ. ๒๓๙๒)

เจ้าพนักงารคนนั้นเองได้เอาศิลาจารึก กลับ มาปักไว้ที่หน้าวัด
อีก เมื่อ วันที่ ๒๒ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๘๔๘ (พ.ศ. ๒๓๙๒) เจ้าพนักงาร
ได้สลักใหม่ แต่ ถ้อยคำไม่ผิดกับแผ่นเก่าเลย

๘๖
จดหมาย มองซิ เออร์ ตูบิว

ถึงผู้อำนวยความสะดวก การ คณะต่างประเทศ

วันที่ ๓ เดือน ธันวาคม ค.ศ. ๑๗๕๗ (พ.ศ. ๒๒๙๒)

ในเวลานี้ เกิด การ ตำบัก ขึ้น ใน การ ที่ พวก เข้าวัด บาง คริว
ต้อง ถูกเกณฑ์ ให้ทำ ของ หวาน ให้แก่ พระเจ้าแผ่นดิน ใน วัน นักขัตฤกษ์
ในวัน ชนิดนี้ พระเจ้ากรุงสยามก็มีรับสั่งให้พวกเข้าวัดเหล่านี้
ทำของหวาน เช่น อัมมาก อ่าง ว่า สำหรับ งาร นั้น งารนี้ เป็นต้นว่า
สำหรับ งาร พิธีต่าง ศรีษะ ช้าง ซึ่ง ถือกันว่าเป็น พระเจ้าองค์หนึ่ง
หรือ สำหรับ งารไหว้ พระพุทธบาทด้วย ครั้น พวก เข้าวัด ได้รับ คำสั่ง
ให้ทำของหวานตามรับสั่ง พวกนี้ ก็ตอบว่า เขาไม่เข้าใจว่าช้าง
อะไร พระพุทธบาทอะไร แต่ก็คงทำตาม คำสั่ง หาจัด พระราชโองการ
ไม่ ข้าพเจ้าไม่ทราบ ว่าที่เขาคอบังนี้จะเป็น ด้วย ความโง่เขลา หรือ
อย่างไร แต่ข้าพเจ้าเองไม่เห็นชอบด้วย

๘๗
เมือง มริค

จดหมาย มองเรน เยอร์ เคอโลดี แยร์

ถึงผู้อำนวยความสะดวก การ คณะต่างประเทศ

วันที่ ๓๓ เดือน กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๗๕๓ (พ.ศ. ๒๒๙๖)

เมื่อข้าพเจ้าได้มาถึงโรงเขียนตามเนรแดง ก็ได้บ่ช่วยลงใน
วันนั้นเอง และเจ้าพระยาพระคลังก็ได้ให้คนเชิญมาตามอาการ
ข้าพเจ้า ทุก ๆ วัน และให้สืบดูด้วยว่า ข้าพเจ้ามีของแปลก ๆ มาฝาก
บ้างหรือไม่ ข้าพเจ้าจึงจำเป็นต้องเอานาฬิกาพก ๓ เรือน กับ ของ
ต่าง ๆ อีกหลาย อย่างไปให้เพื่อให้อยู่ติดตัวที่ เมื่อสองสามวัน
เจ้าพระยาพระคลังได้ถามมองซิเออร์ ตูบิว ว่ามองซิเออร์ โอมองได้
ฝากของ มาให้ตามที่รับปากไว้หรือไม่ คือเจ้าพระยาพระคลังบอก
ว่ามองซิเออร์ โอมองรับจะส่งผ้าผืน ผ้าปักลายทอง และเงิน กระฉาก
เงา เครื่องแก้ว และของอื่น ๆ ซึ่งเป็นของแปลกและหายาก มาให้
จากยุโรป ทุก ๆ ปีไม่เว้นเลย เจ้าพระยาพระคลังคงให้เจ้าพนักงาน
มีหนังสือไป ทวง ของ จาก มิชชันนารี ที่ประจำอยู่ที่เมืองมริค และให้
ไป ทวงคน เข้าวัดทั้ง ผู้หญิงผู้ชาย รวม ๓๐ คน ซึ่งเจ้าพระยาพระคลัง
อ้างว่ามองซิเออร์ โอมองรับจะยกให้ เป็น ทาสของ เจ้าพระยาพระคลัง
ทั้งตัว มองซิเออร์ โอมองเอง ก็ว่าจะยอมตัวเป็นทาสของเจ้า
พระยาพระคลัง ด้วยเหมือนกัน เพราะฉะนั้นเจ้าพระยาพระคลังถือว่า
มิชชันนารี ที่ประจำอยู่ เมืองมริค เป็น คน แทนตัวมองซิเออร์ โอมอง

จึง ต้อง การให้มิชชันนารี^๑ นั้น ๆ ส่ง ของ มาให้ ทุก ๆ ปี ตาม เคย เมื่อ ครั้ง
มองซิ เออร์ เดอ บราช ได้ รับ หนังสือ ชนิค^๒ นี้ ซึ่ง แรก พราหมณ์ ถือ มา นั้น
เพื่อยุ ข้าราชการ ที่ เมือง มริค ด้วย และพราหมณ์ ผู้ถือ จดหมาย
ได้บอก กับ มองซิ เออร์ เดอ บราช ว่า ถ้าเขาไม่ ได้รับ ของ ฝาก หรือ
จะ เรียก ว่าเครื่อง บรรณาการ แล้ว เจ้า พระยา พระคลัง ได้สั่งไม่ให้
พราหมณ์ กลับ เปน อัน ราก มองซิ เออร์ เดอ บราช ได้บอก ว่า ใครได้
รับ ของ ใด ว่าอย่างไร มองซิ เออร์ เดอ บราช ไม่ ได้ทราบ เรื่อง ด้วยเลย
และ มองซิ เออร์ เดอ บราช เอง ก็ไม่มี ของ อะไร จะให้ แต่ถึง จะพูด
อย่างไร ๆ พราหมณ์ คนนั้น ก็หาฟังไม่ และจะ เชี่ยวชาญ ให้เรียกรายเงิน
จาก พวก เจ้าวัด ๓๐๐ คน เพื่อ เอาไป ซื้อ ของ ให้ จึงได้ การ ที่จะให้ แรก
พราหมณ์ คนนี้ กลับ ไปเสีย ก็ไม่มี อย่างอื่น นอกจาก จะให้ ของ แก่ ตัว
พราหมณ์ เท่านั้น และได้บอก กับ พราหมณ์ ว่า ตัว ข้าราชการ เอง จะ
กลับ เข้าไป ยัง กรุง ศรี ออยุธยา เมื่อ กลับ ไป ถึง แล้ว ข้าราชการ จะได้ ไป
ทูลต่อ เจ้า * ว่า มองซิ เออร์ เดอ บราช ได้ ตอบ ว่า อย่างไร

ข้าพเจ้าเข้าใจว่า การ เรื่อง นี้ เป็นเรื่อง ที่ ตมกัน แล้ว เพราะ
เมื่อ ข้าราชการ กลับ มาถึง กรุง ศรี ออยุธยา ก็ไม่ได้ ยื่นใคร พด ถึง เรื่อง นี้
เลย และ เสด็จมณฑล ของ เจ้าผู้เขียน หนังสือ ไปยัง มองซิ เออร์ เดอ บราช นั้น
ได้มาหา ข้าราชการ ถึง สอง ครั้ง แต่ก็ไม่ได้ พด ถึง เรื่อง นี้ เลย (เสด็จมณฑล
ของ เจ้า คนนี้ ได้เรียก เจ้าว่า เป็น เจ้า พระยา พระคลัง) แต่เมื่อ
วัน หนึ่ง ข้าราชการ ได้รับ หนังสือ ที่ ส่งไป ยัง เมือง มริค มี ข้อความ

* ภาษาฝรั่งเศส คนนี้ใช้ คำว่า (Prince) ไม่ได้ ใช้
คำว่า (Barcalon)

ไม่ผิด กับ หนังสือ ฉบับ ก่อน ๆ เลย มองซิ เออร์ บรีโกต์ ผู้เป็น มิชชันนารี
อยู่ที่ เมือง มริค ได้ ส่ง ต้น จดหมาย มาให้ ข้าราชการ ทั้ง ส่ง หนังสือ ตอบ
ของ มองซิ เออร์ บรีโกต์ ซึ่ง เขียน เปน ภาษา ฝรั่งเศส มาให้ ข้าราชการ
ด้วย แต่ หนังสือ มองซิ เออร์ บรีโกต์ ฉบับ นี้ จะ ส่งไป ถวาย เจ้าไม่ได้
เป็น อัน ชด เพราะ มองซิ เออร์ บรีโกต์ ยอม จะยก พวก เจ้าวัด ใน เมือง
มริค ให้ แก่ เจ้า ทั้งหมด โดยไป เข้าใจ เสียว่า เจ้าองค์ นี้ เป็น คน ยุติธรรม
อยู่ใน ศีล ใน ขธรรม และรัก ขะบ พวก เจ้าวัด และใน จดหมาย ก็พูด
ด้วย ว่า คน นั้น คน นี้ ได้รับ ความ ยุติ ขธรรม จาก รัฐบาล และยัง มี ข้อ
ความ อย่างอื่น อีก หลาย อย่าง การ ที่ มองซิ เออร์ บรีโกต์ ทำดังนี้
ก็คง เข้าใจ ว่า ทำถูก แต่ ข้าราชการ จะต้อง พยายาม ทูล เจ้า องค์ นี้ ให้
เข้าพระทัย ว่า มิชชันนารี ที่ เมือง มริค ก็ดี ตัว ข้าราชการ เอง ก็ดี ไม่มี
อำนาจ อย่างใด ที่ จะ ยก คน เจ้าวัด ให้ เปน ทาส ของ เจ้าได้ พวก เจ้าวัด
ใน ค่าย ปอดุ เกิด เปน อัน มาก ได้ไป ถวาย ตัว เปน ทาส แก่ เจ้า องค์ นี้
เพื่อ จะได้ พัน ห้า ดิน และ เพื่อ จะได้ พัน ความ แต่การ ที่ พวก เจ้าวัด
เหล่านี้ ไป ยอม ตัว เปน ทาส นั้น ก็ ย่น เดือดร้อน อยู่แล้ว เพราะ เหตุว่า
ถ้า พวก นี้ จะไป เจ้าคราวใด หรือ ถ้า เจ้ารับสั่ง ให้หา เวลาใด ก็ต้อง
เอาของ ติด มือไป ถวาย ทุก คราว และถ้า เจ้าจะ เถนทให้ ทำการอย่าง
ใด ๆ พวก นี้ ก็ ต้อง ทำ โดยไม่ได้ ผล ประโยชน์ อะไร เลย แต่ต้อง ออก
ค่าไถ่ หัย ของ ตัว เอง ทั้ง ดัน

เมื่อ ข้าราชการ ได้ เต่าให้ ท่าน ฟัง ดังนี้แล้ว ท่าน ก็คง จะ เห็น ได้ ว่า
ไทย เปน คน มักได้ เพียงไร ถ้าคนใหญ่ คนโต ประพฤติตัว เช่นนี้ แล้ว
คนอื่น ๆ จะ ประพฤติตัว อย่างไร เต่า

จดหมายมองซิเออร์เดอโคนาโดลต์แยร์ ถึงมองซิเออร์เดอมาเกิลิอาต์

ค.ศ. ๑๖๕๖ (พ.ศ. ๒๒๙๙)

ด้วยมองซิเออร์เดอโคนาโดลต์แยร์เกิดโตไ้ถึงเป็นปากเสียงกับรัฐบาลเมืองมริค มงซิเออร์เดอโคนาโดลต์แยร์จึงทำเรื่องราวยื่นต่อเจ้าเมืองมริคขอกลับไปยังกรุงศรีอยุธยาเพื่อไปฟ้องร้องต่อรัฐบาล และขอให้เจ้าเมืองมริคส่งเรื่องราวของเขาไปยังกรุงศรีอยุธยาด้วย ฝ่ายเจ้าเมืองมริคขัดเคืองมากเกินกว่าที่มองซิเออร์เดอโคนาโดลต์แยร์จะทำได้ เรียกข้าราชการทั้งหลายมาปรึกษาหารือ และช่วยกันแต่งข้อหากด่าโทษมองซิเออร์เดอโคนาโดลต์แยร์เข้ามายังกรุงศรีอยุธยาเป็นข้อหาหลายข้อ ครั้นข้อหาได้มาถึงกรุงเทพฯ จึงได้มีพระราชโองการให้เจ้าพระยาพระคลังส่งมองซิเออร์เดอโคนาโดลต์แยร์ไปยังเมืองมริค และเรียกมองซิเออร์เดอโคนาโดลต์แยร์เข้ามาแก้คดี เจ้าพนักงานหัวหน้าของศาลเจ้าพระยาคลังได้มาบอกให้ข้าพเจ้าทราบในเรื่องนี้ ข้าพเจ้าก็ได้คัดค้านและขอร้องต่างๆที่จะไม่ให้การเป็นเช่นนั้น แต่ก็หาเป็นผลสำเร็จไม่ ข้าพเจ้ากลับต้องหาเสียอีกว่าข้าพเจ้าขัดรับสั่งของพระเจ้าแผ่นดิน เพราะเรื่องนี้เป็นอันตกลงตามนั้นแล้ว จะให้กลับกลายเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้

คดีเรื่องมองซิเออร์เดอโคนาโดลต์แยร์ได้พิจารณากันตลอดเดือนมกราคม จนบัดนี้ก็ยังไม่รู้คดีว่าในระหว่างนั้นมองซิเออร์เดอโคนาโดลต์แยร์ต้องไปศาลพร้อมกับมองซิเออร์เดอมาเกิลิอาต์ ๓๐ หรือ ๓๒ ครั้ง เวลาที่ไปฟังคดีนั้นต้องไปยังห้องใหญ่ซึ่งมีผู้พิพากษาอยู่ ๒ คน และ

ต้องถูกซักถามในข้อหาที่ได้ส่งมาจากเมืองคานาเวอ การที่ซักขานั้นเป็นด้วยเหตุที่ไม่ลงรอยอะไรกันก็ได้ เช่นวันวานนี้เขียนถ้อยคำไว้ว่าอย่างไร ไปพรุ่งนี้ก็ลบออกหมดต้องเขียนกันใหม่เช่นนั้นเป็นต้น ข้อที่หาผิดที่เป็นการไม่จริงก็มีมากกว่าความที่เป็นจริงก็มี ครั้นมองซิเออร์เดอโคนาโดลต์แยร์ผู้พิพากษาถามว่าจะให้เชื่อถ้อยคำของมองซิเออร์เดอโคนาโดลต์แยร์คนเดียวมากกว่าเชื่อถ้อยคำของเจ้าเมืองคานาเวอหรือของเจ้าพนักงานข้าราชการซึ่งประจำอยู่ ณ เมืองนั้น และถ้อยคำของผู้ช่วยเจ้าพระยาคลังซึ่งเวลานั้นอยู่ที่เมืองมริคหรืออย่างไร และเพื่อให้เห็นปรากฏว่ามองซิเออร์เดอโคนาโดลต์แยร์มีความผิดจริง เจ้าพนักงานจึงได้เรียกถามของพวกเจ้าเมืองมริคมาให้การด้วย ถามคนนี้เป็นคนเข้รักเหมือนกัน ได้มาให้การว่าคดีถามเองได้เคยไปร้องต่อศาลเมืองมริคบ่อยๆ แทนพวกเข้รักว่า ถ้าพวกเข้รักมีคดีถ้อยความในพวกของเขาเอง มองซิเออร์เดอโคนาโดลต์แยร์พิจารณาหรือเถียงโต้ให้ความนั้นสาบลงได้เลย ทั้งไม่ยอมรับด้วยเสียซ้ำ เพราะฉะนั้นถามจะทำการตามหน้าที่ในเวลาที่ยากหวิดคนนั้นปกครองอยู่ไม่ได้

ผลที่สุดของคดีเรื่องนี้ ข้าพเจ้าเชื่อว่าคงจะสูญหายกระจายไปวันไปเท่านั้น ฝ่ายผู้พิพากษาที่เป็นเพื่อนของเรา ความประสงค์ของเขาก็จะต้องการให้เราให้ของสดเชยกับความหนักแน่นที่เขาคิดหนึ่งพิจารณาและเขียนหนังสือเท่านั้น ก็เห็นจะต้องตกลงให้ของแก่ผู้พิพากษาเท่านั้นเอง

จดหมายของซีเออร์บีโกต์

ถึงผู้ อำนวยการคณะต่างประเทศ

วันที่ ๒ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๗๕๗ (พ.ศ. ๒๒๗๒)

เมื่อ วันที่ ๑๑ เดือน มิถุนายน เจ้าเมือง มริค ได้จับ บิดามารดา
 ของ ภรรยา น้อย แรก ฮามี่เนีย คน ๑ ไปใส่คุก ภรรยา น้อย คน นี้ ได้อ้อ
 กับสามี แล้ว โดย ทาว่า เมื่อ ก่อน แรก ฮามี่เนีย จะ ออก จาก เมือง มริค
 ได้ จัก การ ให้ บุตร ชาย ของ ตัว ไป รด นำนมดื่มน้ำ ใน วัด ของ เรา เมื่อ
 วันที่ ๑๕ (มิถุนายน) เจ้าเมือง มริค ได้ เรียก มารดา ของ เด็ก ซึ่ง อยู่ กับ บุตร
 ใน บ้าน ของ บิดา ไป ไล่ ส่วน แต่ มารดา ร้อง ขอ ทูเดา เพราะ บุตร ยัง บวช อยู่
 จะ ทิ้ง บุตร ไป ยัง ไม่ได้ ครั้น วันที่ ๑๖ (มิถุนายน) เจ้าพนักงาน จะ เขา
 บิดา มารดา ของ เด็ก ไป เขียน แต่ บิดา ของ เด็ก ได้ เขา เงิน ๘๐ แพรง ให้ แก่
 เจ้าพนักงาน ไทย คน ๑ เจ้าพนักงาน คน นี้ จึง ได้ ทำ เรื่อง รวด ถ้าว ความจริง ยื่น
 ต่อ ศาล ๆ ก็ได้ ปลดปล่อย ตัว จำ โดยทันที แต่ ครั้น มา เมื่อ วันที่ ๓๐
 (มิถุนายน) เจ้าพนักงาน เมือง ตะนาวศรี อีก คน ๑ ได้ จับ บิดา มารดา
 ของ เด็ก ใส่ คุก อีก เพราะ ทาว่า จำ โดย ไม่ได้ ยื่น คำร้อง กตาวโทษ เจ้า
 เมือง มริค คือ เสมียน ของ เจ้าเมือง แต่ ได้ ไป ยื่น ต่อ ศาล ซึ่ง เป็น การ ผิด
 หลง ทาง ครั้น เมื่อ วันที่ ๕ เดือน กรกฎาคม เจ้าพนักงาน ได้ ปลดปล่อย ตัว จำ โดย
 โดย เจ้าเมือง ทวาย ร้อง ขอ ให้ ปลดปล่อย ยังมี เด็ก ๆ อีก หลายน คน ซึ่ง เกิด
 แต่ มารดา อัน มิ ได้ เข้าวัด และ ที่ เรา ได้ ก็ เข้าวัด ใน วัด เมือง มริค เจ้านัก
 ภาร จะ ต้อง การ เขา ตัว เหมือน กัน แต่ เรา ได้ ขัด ขวาง ไว้ ไม่ ยอม ส่ง
 ตัว ให้ และ เมื่อ ได้ พุดกัน ทำ ไน้ ทำ นี้ แล้ว การ เรื่อง นี้ ก็ เป็น อัน สงบ ไป

ครั้น มา เมื่อ ปลดปล่อย เต็ม พุศศิกายน เจ้าเมือง ตะนาวศรี ได้ นำ
 ศิลาจารึก มา ด้วย แต่ เวลา นี้ ยัง เก็บ สอน อยู่ใน บ้าน ข้าพเจ้า ทา ทราบ
 ว่า จะ ทำ ประการใด ต่อ ไป ไม่ เรา พุด กัน ว่า ข้อ ห้าม ที่ จารึก ไว้ ใน ศิลา
 แผ่น นี้ ห้าม ดำหรับ คน ทุก ๆ ชาติ และ จะ รับ เด็ก เข้าวัด ได้ แต่ เฉพาะ ที่
 บิดา มารดา เข้าวัด อยู่ แล้ว แต่ ส่วน ศิลา จารึก ใน กรุงศรีอยุธยา นั้น เป็น
 แต่ ห้าม เฉพาะ ไทย ดาว มอญ มิ ให้ เข้าวัด เท่านั้น

เรื่อง เหตุการณ์ ที่ เกิด ขึ้น ใน เมือง มริค ตั้งแต่วันที่

๑๒ เดือน ธันวาคม ค.ศ. ๑๗๕๕ (พ.ศ. ๒๒๗๒)

ตลอด จนถึง วันที่ ๒๔ เดือน กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๗๕๐

(พ.ศ. ๒๒๗๒) ในระหว่าง เจ้าพนักงาน ของ พระ

เจ้ากรุงสยาม และ พวก มิชันนารี ฝรั่งเศส

ว่าด้วย ศิลาจารึก สำหรับ ประจาร

เมื่อ วันที่ ๑๑ เดือน ธันวาคม ค.ศ. ๑๗๕๗ (พ.ศ. ๒๒๗๒) ปลัด-

เมือง ตะนาว ศรี ได้ มา ยัง บ้าน ขาด หลวง มอญ ซีเออร์ บีโกต์ กับ มอญ ซี-
 เออร์ เมแยร์ จึง ได้ ออก ไป ต้อนรับ เมื่อ ได้ พุด จา ปราศ อัย กัน ตาม ขรรณ
 เข็ม แล้ว ปลัด เมือง ได้ บอก ว่า มี พระราชโองการ ใน พระ เจ้า กรุงสยาม
 สั่ง มา ให้ เขา ศิลา ซึ่ง จารึก ข้อ ความ ที่ มิ ให้ บรรดา มิชันนารี เขียด สอน
 ศาสนา นั้น มา บั๊ก ไว้ ที่ ประตู วัด ของ เรา เพราะ ฉนั้น ปลัด เมือง จึง รอ
 ให้ เรา รู้ ที่ ว่า เรา จะ ต้อง การ ให้ เขา ศิลา บั๊ก ลง ตรง ไทม มอญ ซีเออร์ บีโกต์
 จึง ได้ ตอบ ว่า ข้อ ห้าม ซึ่ง จารึก ไว้ ใน ศิลา นั้น ผิด ด้วย กฎหมาย ของ พระ
 เป็น เจ้า อัน เป็น เจ้า ของ โลก และ สวรรค์ เพราะ ฉนั้น ขอย่า ว่า แต่ ให้ รู้ ที่ ให้

ยากยิ่งนั้นเลย แต่เราจะยอมให้เอา ศีลามา บั๊ก ความ คำสั่ง พระเจ้า แผ่นดิน
 ก็ไม่ได้เป็นอันขาด ถ้าไทย จะ ต้อง การใช้กำลัง อำนวยแล้วก็ได้ เพราะ
 อำนวย ก็ อยู่ใน มือไทยแล้ว แต่กฎหมาย ของ พระ เป็น เจ้า ห้ามมิให้
 ใช้กำลัง ต่อสู้กับกำลัง เพราะฉะนั้นฝ่ายเรา จะทำอะไรไม่ได้ นอกจาก
 ทำใจเย็น และ รอ พระกรุณา ของ พระเป็น เจ้า และถึงแม้ว่า ศีลาจารย์
 นั้น จะได้ บั๊ก ใน เขต วัด หรือ นอก วัด ก็ ตาม เราก็จะไม่ ยอม ปฏิบัติ
 ตาม ข้อ ห้าม ที่ จารึกไว้ นั้น เป็น อัน ชาติ ถึง เรา จะ ต้อง เสีย ชีวิต ไป
 เราก็ จะ ยอมไม่ได้ เลย

ปลัด เมือง ตะนาว ศรี จึง ตอบ ว่า “ บาด หลวง พุด ถก เหตุไม่
 ที่ ยก มา อ่าง นั้น ก็ ใช้ ได้ แต่ พวก ข้าพเจ้า จำเป็น ต้อง ปฏิบัติ ตาม พระราช
 โองการ ของ พระเจ้า แผ่นดิน แต่ใน เรื่อง นี้ เรา จะได้นำ คำ ตอบ ของ
 บาด หลวง ไป เรียน ให้ เจ้าเมือง ตะนาว ศรี* ทราบ เสีย ก่อน และ เมื่อ การ
 จะ ควร ประการใด ก็แล้วแต่ ท่านเจ้าเมือง จะ สั่งมา ”

มองซิเออร์ บรีโกต์ จึง อ่อน จอน ปลัด เมือง ขอให้ ไป เรียน ท่าน
 เจ้าเมือง ให้มี ใบ บอรา เข้าไป กราบ ทูล ว่า ศีลาจารย์ นั้น อาจ จะ ทำให้
 พวก นาย เจริญ ทรัพย์ ที่ จะ เข้ามา ใน เมือง นี้ ดู เหมือน พวก มิชัน นารี ได้
 เพราะฉะนั้นจึงขอให้ พระเจ้ากรุงสยาม ได้โปรดถอน พระราชโองการ เสียเถิด

มองซิเออร์ บรีโกต์ ออกประกาศคดีความ

เมื่อวันที่ ๓๕ เดือน นั้นเอง (ธันวาคม) มองซิเออร์ บรีโกต์ ได้
 ออก ประกาศ จัด บ้าน ใน เรื่อง ศีลาจารย์ นั้น ประกาศ ฉบับ นี้ มองซิเออร์

* ในภาษา ฝรั่งเศส เมื่อ พุด ถึง เจ้าเมือง ตะนาว ศรี ใช้ คำว่า Viceroy
 ถ้า พุด ถึง เจ้าเมือง มริด จึง ใช้ คำว่า Governor

บรีโกต์ กับ มองซิเออร์ คูบด์ และ มองซิเออร์ เมแยร์ ได้ เห็น ชื่อ พริ้มกัน
 ทั้ง สาม คน มีใจ ความบอกรับบรรดา พวก เข้าวัด ทราบ ว่า ไทย มี
 ความ ประสงค์ จะ เอา ศีลาจารย์ นั้น มา บั๊ก ไว้ ที่ ประชวร แต่ พวก บาด หลวง
 ได้ คัดค้านไว้ และได้ แดง ต่อ เจ้าพนักงาน ของ พระเจ้า แผ่นดิน ว่า เรา
 จะไม่ ปฏิบัติ ตาม ข้อ ความ ใน ศีลาจารย์ นั้น เพราะ ฉะนั้น ถ้า พวก เข้าวัด
 เห็น เจ้าพนักงาน ไทย เอา ศีลาจารย์ มา บั๊ก ไว้ ใน ที่ใด แล้ว ก็ขอให้ เข้าใจ
 ว่า เราไม่ เห็น ชอบด้วย เลย และ ขอให้ พวก เข้าวัด มีความ หวาด เสีย ตก
 ใจ อย่างใด เพราะ พวก เรา จะ ใช้ กำลัง ไม่ได้ แต่ ต้อง ทำใจ เย็นไว้

พวกมิชชันนารีคดีความและขัตติชน

เมื่อ วันที่ ๓๑ เดือน ธันวาคม มองซิเออร์ คอนชตันแดง ได้มาบอก
 ว่า เขาได้ มา จาก ท่าน เจ้าเมือง ตะนาว ศรี ได้ ทราบ ว่า เจ้าเมือง ตะนาว
 ศรี จะ เอา ศีลาจารย์ นั้น ไป บั๊ก ไว้ ใน บ้าน แรก มาดามา คน ๓ ซึ่ง อยู่ ตรง
 หน้าบ้าน ของ เรา เมื่อ ได้ข่าว มา เช่น นั้น พวก เรา ก็ ออก จะ มีความ ยินดี
 มาก แต่ ครั้น ถึง วันที่ ๓๑ ธันวาคม พวก เรา ก็ ออก ปลาดใจ เพราะ ผู้
 เฝ้า ประตู มา รายงาน ว่า ใน เวลา ที่ เรา กำลัง ร้อง เพลง สวด อยู่ใน วัด
 พวก เจ้าพนักงาน ของ เจ้าเมือง ตะนาว ศรี ได้ มา กระที่ สำหรับ บั๊ก ศีลา
 จารย์ กอด้ กับ ประตู่ใหญ่ ของ วัด

เมื่อ การ เป็น เช่น นี้ เรา จึง ได้ เห็น พริ้มกัน ว่า ควร ให้ มองซิเออร์
 บรีโกต์ หลบ ตัว ไป เสีย สัก ๕-๕ วัน ก่อน ถ้า การ ที่ เรา ได้ ทาน ไว้ เป็น
 การ ที่ ทำให้ เจ้าพนักงาน ขัด เคือง แล้ว ก็ ควร ให้ โกรธ มองซิเออร์ คูบด์
 กว่า เพราะ มองซิเออร์ จวน จะ ไป เมือง ทวาย อยู่ แล้ว มองซิเออร์ บรีโกต์

จึงได้ยื่นขอ ขอให้มอง ซิเออร์ คิววัก กักกัน และ ชาติ ของ ให้ ที่สุด ที่ จะ
 รั้งไว้ได้ แล้วมองซิเออร์ บรีโกต ก็ หอบไป อยู่ ที่อื่น มองซิเออร์ เมแยร์
 ก็ไป ค่อย เหมือนกัน วันนั้น เป็น วัน อาทิจย์ แต่ เขา จะ ทำ อะไร ก็ ทำ ไม่
 ได้สักอย่าง เดียว จะ ส่ง มนต์ หรือ จะ ร้อง สวด ไม่ ได้ ทั้งสิ้น เพราะ เห็น
 กัน ว่า ไม่ควร จะ ให้ พวก เข่า รัค มา รวม กัน อยู่ ใน ที่ แห่ง เดียว ใน คืน วัน
 อาทิจย์ มองซิเออร์ บรีโกต กับ มองซิเออร์ เมแยร์ ได้ ไป พัก อยู่ ที่ บ้าน คน
 เข่า รัค ใน เมือง มริค พอ วัน จันทร์ เช้า มองซิเออร์ เมแยร์ ก็ กลับ มา ที่ พวก
 เขา เพื่อ ตาม ดู ว่า การ เรื่อง นี้ ได้ ไป ถึง ไหน ต่อ ไป พอ มองซิเออร์ เมแยร์
 มา ถึง เท่านั้น ก็มี คน มา เกาะ ประ ตู บอด ว่า เจ้า เมือง ตระนาวศรี ใช้ ให้
 มา ครั้น มองซิเออร์ คิววัก ออกไป ดู ก็ เห็น คน งาร หาย คน คน เหล่า นี้
 แจ้ง ว่า เจ้า เมือง ตระนาวศรี ใช้ ให้ มา เพื่อ มา เตรียม ที่ สำหรับ บั๊ก ศีดา จารึก
 ที่ ส่ง มา จาก กรุง ศรีอยุธยา มองซิเออร์ คิววัก จึง ตอบ ว่า ที่ เขา มา ใน
 เวลา นี้ เป็น เวลา ไม่ เหมาะ เลย เพราะ ชาติ หลวง ก่าตัง จะ ลง มี อสัต มนต์
 อยู่ แล้ว ขอ ให้ รอ จนกว่า จะ สวด มนต์ จบ เสีย ก่อน และ เมื่อ คน ท่างาร
 เหล่า นี้ จะ กลับ มา อีก เมื่อไร ก็ ขอ ให้ นำ คำ สั่ง ซึ่ง ได้ เขียน ชื่อ ประทับ
 ตรา เจ้า เมือง มา ด้วย เพื่อ จะได้ สอบ ให้ แน่ ว่า เขา ได้ มา ตาม คำ สั่ง
 ทาน เจ้า เมือง จริง หรือ ไม่ พวก ท่างาร จึง ตอบ ว่า ถ้า นั้น จะ ได้
 กลับ ไป เอา คำ สั่ง มา คง พอ ตัก กับ เวลา ที่ ชาติ หลวง จะ สวด มนต์ จบ
 กวรับ ที่ มองซิเออร์ คิววัก ขอ คำ สั่ง เช่นนี้ ก็ เพราะ เชื่อ ใน คำ ที่ มองซิเออร์
 คอนธัน แดง มา เต่า ว่า เจ้า เมือง ตระนาวศรี คิด จะ เขา ศีดา จารึก ไป บั๊ก
 ใต้ นอก เขต วัด ของ เรา ที่ไหน เจ้า เมือง จะ เบียด ยน ความ กิด ได้ เร็ว เช่นนี้

เวลา เข้า ๓ โมง ยกรับตรี ก้อ คน เป็น เจ้าพนักงาน ที่ ดำรง ของ เมือง
 มริค ได้ มา ยัง บ้าน เขา บอก ว่า ทาน เจ้า เมือง ตระนาวศรี จะมี คำ สั่ง มา
 ใน เรื่อง นี้ ไม่ ได้ แต่ เจ้า เมือง มริค จะได้ มี คำ สั่ง มา ให้ เป็น หลักฐาน
 มองซิเออร์ คิววัก จึง ได้ ตอบ ยกรับตรี ว่า เมื่อ ทาน เจ้า เมือง ตระนาวศรี
 อยู่ ที่ เมือง มริค แล้ว คำ สั่ง นั้น ควร จะ เป็น คำ สั่ง ของ เจ้า เมือง ตระนา
 วศรี จึง จะ ถูก ผู้น้อย จะ ทำ คำ สั่ง เห็น ผู้ใหญ่ ไม่ ได้ ยกรับตรี เมือง
 มริค จึง ถาม ว่า เมื่อ เจ้า พนักงาน ได้นำ ศีดา จารึก มา แล้ว ชาติ หลวง
 จะ เบียด ประ ตู วัด ให้ หรือ ไม่ มองซิเออร์ คิววัก จึง ตอบ ว่า ข้อห้าม ที่
 จารึก ไว้ ใน ศีดา นั้น เป็น สิ่ง ที่ ผิด ด้วย กฎหมาย ของ พระ เป็น เจ้า
 ถ้า เรา ขึ้น จะ ยอม ให้ เขา ศีดา นั้น มา บั๊ก แล้ว พระ เป็น เจ้า ก็ จะ กว
 เมื่อ เรา จะ ยอม ให้ เขา ศีดา มา บั๊ก ไม่ ได้ แล้ว เรา ก็ จะ ช่วย ในการ บั๊ก ศีดา
 ไม่ ได้ ยั้งเอง เพราะ นั้น เจ้า พนักงาน จะ หวัง ใจ ว่า เขา จะ เบียด ประ ตู
 รับ หรือ สั่ง ให้ ใคร เบียด ประ ตู รับ ไม่ ได้ การ ได้ คอย เฉพาะ คราว นี้
 ได้ ยุติ กัน เพียง นี้

ครั้น เวลา เข้า ประมาณ ๓ โมง ยกรับตรี ได้ กลับ มา อีก คราว นี้
 มี คำ สั่ง ของ เจ้า พระยา พระ สดั่ง มา ด้วย และ คำ สั่ง นั้น ก็ได้ ประ
 ทับ ตรา ถึง ๓ ดวง เมื่อ ยกรับตรี ได้ เอา คำ สั่ง มา ให้ เขา ดู แล้ว ยกรับตรี
 จึง ได้ ขอ ให้ เขา อนุญาต ในการ ที่จะ เขา ศีดา นั้น มา บั๊ก ใน วัด มองซิเออร์
 คิววัก กับ มองซิเออร์ เมแยร์ จึง พุด ว่า ใน เรื่อง นี้ คง คง เสีย ข้อ
 ก็ จะ ยอม ตาม คำ ขอ ร้อง ไม่ ได้ ถ้า เจ้า พนักงาน จะ เขา ศีดา มา บั๊ก ได้

แต่ พวกเราก็จะ ต้อง ร้อง คัด ค้าน อย่าง แข็งแรง เพราะเราไม่เต็มใจ และ
ถ้า เจ้า พนักงาน จะ ไร้อำนาจ และ อำนาจ พวกเราก็จะ ต้อง ทน หนึ่ง ทำ
ใจ เย็น ใจ ใน คราว นี้ ได้ พุดจา ได้ ตอบ กัน อยู่ ประมาณ ครึ่ง ชั่วโมง
ฝ่าย ขกบัตร์ ก็ ได้ พุดจา อ่อน อ่อน ใจ ใจ ทุก อย่าง ขอให้ เรา ยอม ให้
เจ้า พนักงาน ได้ เอา ศีดา ไป บัก ไว้ ตาม ที่ ๆ ได้ ะไว้ มิฉะนั้น ก็ ขอให้
บาท หลวง เบ็ด ประค ใน เวลา ที่ เจ้า พนักงาน นำ ศีดา มา ข้าง ฝ่าย บาท
หลวง ๒ คน ก็ ได้ แต่ ใจ ใจ ว่า การ ที่ บาท หลวง จะ ยอม เช่น นั้น เป็นการ
ผิด กฎหมาย ของ พระ เบน เจ้า เพราะ ฉะนั้น เรา จะ ยอม ไม่ได้ แต่ ถ้า
เป็นการ อย่าง อื่น ๆ แล้ว พวกเราก็จะ ได้ ปฏิบัติ ตาม พระราชโองการ
ด้วย ความ นอบ นอบ และ เต็ม ใจ ทุก ประการ

ขกบัตร์ เมืองมรดี จึงได้ เอาเรื่องแขกมอญมาอ้างว่า เมืองพระเจ้า
กรุงสยามได้ ออก ประ กาศ ห้าม ไม่ ให้ พวก แขก มอญ รับ พวก เจ้า รัตไป เจ้า
สาธนา มหะหมัด นั้น ก็ ไม่ เห็น พวก แขก มอญ คัด ค้าน หรือ ขัด ข้าง ว่า อย่าง
ไร เลย

ฝ่าย ขกบัตร์ เอง ก็ เป็น มหะหมัด แต่ ถึง คั้งนั้น มองซิเออร์ คุม บัว
ก็ ตอบ เอา ตรง ๆ ว่า สาธนา มหะหมัด ไม่มี ราคา อะไร เท่า กับ สาธนา ไทย
เหมือน กัน เพราะ ฉะนั้น ผู้ ที่ ถือ สาธนา มหะหมัด ก็ ดี ก็ อพยพ สาธนา
ก็ ดี เมื่อ ตาย ไป แล้ว จะ หวัง อื่น ไม่ได้ นอกจาก หวัง การ ทรมาน ไม่ มี ที่
สิ้นสุด ขกบัตร์ หมด พุด ใน คำ ตอบ เช่น นั้น แล้ว ก็ หนี ไป แต่ ได้ แสดง
ความไม่ตรี กับ เรา และ แสดง ตัว ว่า การ ที่ ต้อง มา ทำ ตาม คำสั่ง เช่น นั้น
ขกบัตร์ ไม่ เต็ม ใจ ทำ เลย

ครั้น เวลา เป็น ประมาณ ๕ โมง ท่าน เจ้าเมือง มรดี ได้ มา เอง
พร้อม ด้วย ขกบัตร์ และ เจ้าพนักงาน อื่น ๆ มา ขอให้ เรา ยอม ให้ เจ้า
พนักงาน ได้ เอา ศีดา จารึก มา บัก ไว้ ที่ ประตู่ วัด ใน เวลา ที่ เจ้าเมือง มรดี มา
พุด กับ เรา นั้น ก็ได้ ยก เหตุผล ต่าง ๆ มา อ้าง และได้ ไร้อำนาจ อย่าง เป็น
มิตร มองซิเออร์ คุม บัว กับ มองซิเออร์ เมแยร์ จึง ตอบ เจ้าเมือง มรดี ว่า
พวก เรา จะ ยอม ตาย ดี กว่า ที่ จะ ยอม ตาม ที่ เจ้าเมือง มา ร้อง เช่น นั้น คำ
ตอบ เช่น นี้ ก็ หา ได้ ทำให้ เจ้าเมือง มรดี ท้อถอย ไม่ แต่ ยัง คง พยายาม
พุดจา ให้ เป็น การ ตกตง กัน ให้ จึง ได้ เจ้าเมือง มรดี จึง ขอให้ เรา เบ็ด
ประค หรือ เบ็ด ประค ทั้ง ใจ เพื่อ เจ้าพนักงาน จะได้ เอา ศีดา เจ้า มา ได้
บาท หลวง จึง ได้ ตอบ ว่า ถ้า จะ เบ็ด ประค ให้ แล้ว ก็ เท่า กับ เป็นการ
ยอม ให้ เอา ศีดา มา บัก เพราะ ฉะนั้น จึง เป็น อื่น เบ็ด ประค ให้ ไม่ได้ ท่าน
เจ้าเมือง หัวเราะ แล้ว พุด ว่า

“ บาท หลวง จะ ต้อง การ ให้ ข้าพเจ้า ประ กาศ ส่ง คราม หรือ ” บาท
หลวง จึง ได้ ตอบ ว่า ท่าน เจ้าเมือง จะ ทำ อย่าง ไร ก็ ได้ ตาม ชอบ ใจ แต่ถ้า
จะ ทำ ส่ง คราม แล้ว ท่าน เจ้าเมือง ก็ จะ เห็น ว่า พวก บาท หลวง ไม่ได้ ขอ
ดี อย่าง ไດ แต่ คง มี ใจ เย็น อยู่ และ เชื่อ ใน บารมี ของ พระ เบน เจ้า อยู่
เต็ม ใจ เจ้าเมือง จึง ถาม ว่า “ ก็ ถ้า เช่น นั้น บาท หลวง จะ ให้ ข้าพเจ้า
เอา ศีดา นั้น ไป ทำ อะไร ได้ ” มองซิเออร์ คุม บัว จึง ตอบ ว่า คำแนะนำ
ของ บาท หลวง จะ มี อยู่ อย่าง เดียว เท่านั้น คือ ทาง คัด คัด ที่ ควร จะ ทำ
ตาย ศีดา แผ่น นั้น เสีย ครั้น บาท หลวง ได้ แสดง ตัว ว่า ไม่ ยอม ให้ เอา ศีดา
นั้น มา บัก ใน วัด แล้ว ท่าน เจ้าเมือง จึง แสดง ไม่ตรี ต่อ บาท หลวง และ

แสดง ความเสียใจ ที่ ต้อง มา รบกวน เช่นนี้ พวก บาทหลวงจึงได้ ชอบใจ
 ท่าน เจ้าเมือง ที่ได้ แสดงไมตรี กับ เขา และได้ ขอ ร้อง ให้ ท่าน เจ้าเมือง
 จักดล อย่างใด อย่างหนึ่ง ให้ ถอน คำสั่ง ใน เรื่อง นี้ เสีย ให้ จงได้ พวก
 บาทหลวง จึงได้ แสดงคำ ว่า ในการทงหลายทงปองซึ่งไม่ผิดด้วยกฎหมาย
 ของ พระเป็น เจ้า แล้ว พวก เขาก็ พร้อม อยู่ เสมอ ที่ จะ ทำ ตาม พระ ราช
 โองการ และ ทำ ตาม คำสั่ง ของ เจ้าพนักงาน ทัวไป เจ้าเมือง มริค จึงได้
 ดา บาทหลวง กลับไป เพื่อ จะ ไป รายงาน ให้ เจ้าเมือง ตะนาควี ทราบถึง
 ข้อ คัดค้าน ของ บาทหลวง และ เพื่อ จะ ได้ ปฤกษา กัน ว่า จะ ควร ทำอย่าง
 ไร ต่อไป ในคืนวันนั้น เองมองซิเออร์ เมแยร์ ได้ ไปรายงาน ให้ มองซิเออร์
 บรีโกต์ ทราบ ถึง เหตุการณ์ ที่ได้ เป็นไป มองซิเออร์ เมแยร์ ได้ ไป พบ
 มองซิเออร์ บรีโกต์ ดอย เรือ อยู่ กลางแม่น้ำ มองซิเออร์ เมแยร์ ก็ เสนอ
 ใน เรือ นั้น เอง

วันที่ ๓๓ (ธันวาคม) มองซิเออร์ เมแยร์ ได้ กลับ มา แต่ เวลาเช้า
 เพื่อ มา พัง ว่า จะ มี เรื่องราวกันอย่างไรต่อไป ครึ่งถึงเวลาเที่ยงพวกเราเห็น
 ว่า เจ้าพนักงาน ยังไม่มา จึง เห็น ควร ให้ ไปบอกมองซิเออร์ บรีโกต์ทราบ
 และ ให้ ขอน มองซิเออร์ บรีโกต์ กลับ มา ทำ การ นัก ชัด ฤกษ นาคีวัตต์
 (Nativite) พร้อม ๆ กัน ถ้าหากว่าเป็น การจำเป็นแล้ว ก็ ให้ มองซิเออร์
 บรีโกต์หอบไป เสีย อีก ก็ เด็ดกัน ในคืนวัน นั้น เอง มองซิเออร์ บรีโกต์ก็ได้
 มา ถึง แต่ ข้าง เจ้าเมืองตะนาควี คง คอย สัม อยู่ เสมอ เป็น แน่ เพราะ รุ่ง
 วันที่ ๓๔ (ธันวาคม) ยังไม่ ทั้น สว่าง ดี เจ้าพนักงาน ได้ มา บอก ว่า
 ท่าน เจ้าเมืองตะนาควี ต้อง การ จะ พบ กับ มองซิเออร์ บรีโกต์

มองซิเออร์ บรีโกต์ จึง ไปยัง บ้าน เจ้าเมือง ตะนาควี พร้อม ด้วย
 มองซิเออร์ คูบัว เจ้าเมืองตะนาควี ก็ได้ ต้อนรับ อย่าง ดี เจ้าเมือง
 ตะนาควี จึง ถาม ว่า มองซิเออร์ บรีโกต์ ไป เสีย จากบ้าน เพราะเหตุใด
 มองซิเออร์ บรีโกต์ จึง ตอบ ว่า ท่าน เจ้าเมือง จะ ต้อง การ เอา ศิลาจารึก
 มา บักไว้ ที่ พระคูวัด จึง จำ เป็น ต้องไป เสีย เพื่อ จะได้ ไม่ ต้อง เห็น ใน สิ่ง ที่
 นำ เสียใจ เช่นนี้ เจ้าเมืองตะนาควีจึง ย้อนถามขอให้ มองซิเออร์ บรีโกต์
 ได้ ยอม ให้ เจ้าพนักงาน เอา ศิลาจารึก ไป บักไว้ ตาม ที่ ที่ได้ กระไว้ และ
 อธิบาย ว่า ใน เวลา ที่ เอา ศิลาไป บัก นั้น มองซิเออร์ บรีโกต์ ไม่ ต้อง
 ตกใจ จะ ไป ทำ อะไร ก็ได้ เป็น แต่ ขอให้ เบียดพระคูวัดให้ ใน เวลา ที่
 เอา ศิลาไป เท่านั้น มองซิเออร์ บรีโกต์ จึง ตอบ ว่า ตาม ที่ ท่าน เจ้า
 เมือง ขอ ร้อง ดัง นี้ เป็น การ ที่ ผิดด้วย กฎหมาย ของ พระ เป็น เจ้า
 และ พวก เขาก็ พร้อม อยู่ ที่ จะ ส่ง ริวิตต์กว่า ที่ จะ ทำ การ ให้ ผิดกฎหมาย
 ของ พระ เป็น เจ้า ข้อ สำเนา ที่ เขา ยก มา อ้าง นั้น ท่าน เจ้าเมือง หา เรือ
 ไม่ กลับ มา ความ ผิดใ้ตาม และได้ เบียดัน ตัว ดำ ใน เตียนั้น
 เอง เจ้าเมือง ตะนาควี จึง ได้ เรียก ยกรบัตร เมือง มริค กับ หอย
 อดเยี่ยม เพื่อ มา เป็น ตำม แปล คำ ที่ได้ ตอบ กัน แต่ ตามใหม่ คน
 เป็น คน เข้าวัด เหมือน กัน รุ้อย เต็มใจ ว่า ข้อ ของ สำเนา ที่ จะ ยก มา
 อ้าง นั้น คง ไม่ มี น้ำหนัก อย่างไร เพราะ เจ้าเมือง ตะนาควี ไม่ เชื่อ
 จึงได้ ยก เอา ข้อ ปกติติค มา อ้าง ต่อไป ตำม คนใหม่ จึง ได้ อธิบาย ว่า
 เมือง มริค นี้ ไม่ มี บั้ม คุประตุหอบ อย่างใด ฝ่าย พวก นายเรือ ชาว
 ยุโรป ซึ่ง มา แวะ เมือง นี้ มัก มี ตุ๊ก เรือ เป็น อัน มาก ซึ่ง ถ้วน แต่ เป็นคน

ที่ เกาะทะตัง นั้น ถ้าพวกมันเห็นศิลาจารึกก่อนนั้น และเห็นว่า ศิลาจารึกได้ปักใน
เขตวัดด้วยแล้ว พวกเรือเหล่านี้ก็ อาจจะขัดเคืองได้ บางทีพวกนาย
เรือและลูกเรือ จะถอนศิลาทิ้งเสีย และจะทำอะไรต่อไปอีกก็ทราบไม่ได้
ตามเหตุผลที่ตามยกมาซึ่งงาน ท่านเจ้าเมืองตระนาจศรีเห็นด้วย จึงได้บอก
กับมองซิเออร์บรีโกต์ว่า เรื่องนี้ จะต้องมีบอกเข้าไปกราบทูลเสียก่อน
และจะได้พยายามจัดการให้ถอนคำตั้งใน เรื่องนี้ เสียให้จงได้

เจ้าพนักงานเอาศิลาจารึกไปปักจนได้

ตั้งแต่วันที่นั้น มาคือวันที่ ๒๔ เดือน ธันวาคม เราไม่ได้ยิน
พูดถึงเรื่องนี้อีกต่อไป จนถึงวันที่มองซิเออร์ เมเยร์ จะเข้าไป
ไปกรุงศรีอยุธยา คือวันที่ ๑๕ มกราคม ค.ศ. ๑๗๕๐ (พ.ศ. ๒๒๙๓)
จึงได้มีเรื่องขึ้นอีกคือ ในวันนี้ เจ้าพนักงานจะเอาศิลามาปักไว้
ที่ประตูโบสถ์ มองซิเออร์บรีโกต์ จึงได้ยื่นหนังสือต่อเจ้าพนักงาน
ฉบับ ๑ ซึ่งมีใจความยกเหตุผลคัดค้านต่าง ๆ ตั้งที่ ได้เคยสรุปอธิบายด้วย
ปากแต่ครั้งก่อนแล้ว เวลานั้นเจ้าเมืองตระนาจศรี ได้กลับ ไปเมือง
ตระนาจศรี แล้ว เจ้าพนักงาน จึงได้รับหนังสือไว้ว่าจะส่งไปให้
เจ้าเมืองตระนาจศรี และจะต้องรอฟังเสียก่อนว่าท่านเจ้าเมืองจะว่าอะไร
และเจ้าพนักงานก็ลากลับไปวันที่ ๒๒ เดือนนั้นเอง (มกราคม) เจ้า
เมืองตระนาจศรี ได้กลับมาถึงเมืองมริต จึงได้เรียกให้มองซิเออร์
บรีโกต์ไปหา และได้บอกกับมองซิเออร์บรีโกต์ว่า ถึงจะคัดค้าน
ว่าอย่างไรก็ตาม แต่เจ้าเมืองตระนาจศรี จะฟังไม่ได้ จำเป็นจะต้อง

เอาศิลาจารึก ซึ่งส่งมาจากกรุงศรีอยุธยาไปปักไว้ที่ประตูโบสถ์ให้
จงได้ มองซิเออร์บรีโกต์จึงตอบว่า ถ้าทำเช่นนั้นก็ต้องทำโดย
มองซิเออร์บรีโกต์ และพวกเข้่วร็ดทั้งปวงไม่เห็นชอบด้วย เจ้าเมือง
ตระนาจศรี จึงตอบว่า “ก็แล้วจะเป็นอะไรไป พวกชาวต่างประเทศ
ที่ เป็นคนเข้่วร็ดก็ จะมาเมืองนี้ จะมารบกับเราหรือ ถ้าเขา
ทำอย่างไร เราก็ จะทำตอบเขาดุๆ เดียวกัน เพราะฉะนั้น คำตั้ง
ของข้าพเจ้าให้เจ้าพนักงานเอาศิลามาปักไว้ ในบริเวณที่ของท่าน
ในวันฤกษ์ดี” แล้วได้ส่งหมายกันถึงเรื่องอื่น ๆ อีก ครั้นหนึ่ง มองซิเออร์
บรีโกต์ก็ลากลับไป

วันฤกษ์ดี หรือร้าย นั้น ตกในวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ ในวันนี้เวลา
เช้า ๑ โมง เจ้าเมืองมริตกับเจ้าพนักงาน เบนฮันมาก ได้มายังบ้านลาด
หลวง พวกคนใช้ในบ้าน ได้บอกจำมองซิเออร์บรีโกต์ไม่อยู่ เจ้าเมือง
มริต จึงขอพบกับมองซิเออร์คึมัว เจ้าเมืองมริตจึงได้เข้ามาใน
บ้านแล้ว ขึ้นไปขึ้นบน จึงพบกับมองซิเออร์คึมัว เจ้าเมืองมริต ได้
พูดกับมองซิเออร์คึมัวว่า เจ้าเมืองตระนาจศรี ใช้ให้มาเพื่อเอาศิลา
จารึกมาปักในบริเวณนี้ และเจ้าเมืองมฤตไม่มีหนทางที่จะขัดได้
ต่อไปแล้ว มองซิเออร์คึมัว จึงขอพูดเพียงแต่ให้มีเดาเขียน
หนังสือบอกเข้าไปยังกรุงศรีอยุธยาและให้มีเดารับตอบด้วย เจ้า
เมืองมริตจึงแนะนำให้มองซิเออร์คึมัวออกไปพบกับเจ้าเมืองตระนาจ
ศรี ดูดีกว่า มองซิเออร์คึมัวจึงได้ไปหาเจ้าเมืองตระนาจศรี ด้วยตัว
เอง และได้พยายามอธิบายว่า ถ้าเจ้าเมืองตระนาจศรี จะต้องการ

หา รือ เดียง และ เกียรติยศ และ ต้อง การ ให้ วิจารณ์ ได้ พัน อ้น ตรา ย เดว
 ก็ ควร จะ งต เรือง คีตา น เดย ตัก ว่า ถึง การ เรือง น จะ ทำ ให้ เจ้า เมือง
 ตะนาว ศรี ตอง ตระ ชี วิค ก็ ควร จะ งต อยู่ นั้น เอง แต่ เจ้า เมือง ตะนาว
 ศรี หา พัง เดียง มอง ชิเออร์ คูบัว ไม่ เจ้า พนัก งาม ได้ นำ คีตา ตาม หลัง
 มอง ชิเออร์ คูบัว มา และ เมื่อ มอง ชิเออร์ คูบัว กลับ มา จาก บ้าน เจ้า
 เมือง ตะนาว ศรี ประ คุวัด ยัง เป็ด อยู่ เจ้า พนัก งาม จึง ได้ เอา คีตา เข้า
 มา และ ได้ บัก ใจ ใน บริเวณ ที่ ดิน ของ เรา ข้าง ซ้าย มือ โกลด์ กับ ประ คุโบสถ์
 บ้านใหญ่ แล้ว เจ้า พนัก งาม ได้ ทำ ออก ล้อม หิม นั้น ใจ

พวก มชัชนาวี คต คำน

วันที่ ๒๔ (กุมภาพันธ์?) มอง ชิเออร์ บรี โกด ได้ ให้ กัด สำเนา
 ข้อ ความ ที่ จารึก ใจ ใน คีตา มอง ชิเออร์ บรี โกด ได้ พบ กับ เสมียน ของ
 เจ้า เมือง ตะนาว ศรี และ พบ กับ คน ไทย อื่น ๆ จึง ได้ พยายาม อธิบาย ว่า การ
 ที่ พระ เจ้า กรุง สยาม ทำ การ ตั้ง นั้ เท่า กับ พระ เนคร บอด แต่ พวก ไทย
 หา พัง ไม่

ข้อ คัด คำน ที่ เรา ได้ ทำ ไว้ มี ใจ ความ ดังนี้

“เรา ผู้ มี ชื่อ ช่าง ทำ ยัน บรรดา บาด หลวง และ มิชัชนาวี ใน
 ประ เทศ สยาม ที่ ใน เวลา นี้ อยู่ ที่ เมือง มริค ขอ ประ ภาศ ให้ คน
 ทั้ง หลาย ทั้ง ปวง ยัน จะ เกี่ยว ข้อง ใน เรื่อง นี้ และ ประ ภาศ แก่ สำนคิษย์
 ของ เรา ให้ ทราบ ว่า เรา ปฏิเสธ ไม่ รับ ร้ ใน คำ ตั้ง ที่ มา จาก กรุง ศรี
 อยุธยา อัน เป็น คำ ตั้ง ขัด กับ สวด สนา ของ เรา เพราะ คำ ตั้ง อ้น นั้น ห้าม

มิ ให้ เรา ตั้ง สวณ สวด สนา แก่ คน มิ จา ตา ที่ รือ และ ห้าม มิ ให้ เรา รับ คน
 เหล่า นั้น เข้า รัค ใน สวด สนา ของ เรา เรา จึง พร้อม กัน คัด คำน ใน คีตา แผ่น
 น ซึ่ง ได้ จารึก คำ ตั้ง อ้น ร้าย กาจ เช่น นี้ และ เรา หวัง ใจ ว่า คน ทั้ง โลก
 คง จะ ได้ ทราบ ว่า คีตา จารึก แผ่น นี้ ได้ มา บัก ใจ ใน เขต วัค ของ เรา
 โดย เจ้า พนัก งาม ได้ ใช้ ว่า นาจ และ โดย เรา ไม่ ได้ ยิน ยอม ด้วย เลย
 เรา จึง ขอ ประ ภาศ ให้ ทราบ ว่า ตาม ข้อ ห้าม ซึ่ง ได้ จารึก ใจ ใน แผ่น
 คีตา นั้น เรา จะ ไม่ ปฏิบัติ ตาม เบน อ้น ขาด และ ถึง แม้ จะ ต้อง เสีย
 ชีวิต เรา จะ ไม่ ทำ ตาม ข้อ ห้าม นั้น เลย ตั้ง เรา ได้ แจ้ง ให้ เจ้า พนัก งาม
 ของ พระ เจ้า กรุง สยาม ให้ ทราบ ได้ แล้ว แต่ เรา ขอ แดง ดัว ว่า ใน
 การ อย่าง อื่น ๆ ซึ่ง ไม่ เป็น การ ขัด กับ กฎหมาย ของ พระ เบน เจ้า เดว เรา
 ก็ พร้อม อยู่ ที่ จะ ปฏิบัติ ตาม พระ ราช โอง การ ของ พระ เจ้า กรุง สยาม ทุก
 ประ การ

“ประ ภาศ ฉบับ นี้ ได้ เขียน ที่ วัค โนคร ตาม เตอ ตา คอน เซบซีของ
 ณะ เมือง มริค เมื่อ วันที่ ๓๕ ธันวาคม ค.ศ. ๑๗๕๗ (พ.ศ. ๒๒๙๒)

“เรา จึง ได้ เชื้อ พร้อม กัน คอ หน้า พยาน ซึ่ง มี ชื่อ ช่าง ทำ ยัน นี้

- (เซ็น) บรี โกด บาด หลวง มิชัชนาวี
- (เซ็น) คูบัว มิชียอง แอร์ อ่า ปอ ซคอ ดิก
- (เซ็น) เมแยร์ มิชียอง แอร์ อ่า ปอ ซคอ ดิก

“เรา ผู้ มี ชื่อ ช่าง ทำ ยัน เป็น คน เข้า รัค ตั้ง บ้าน เรอน อยู่

พระเมือง มริค รับ รอง จำ ประกาศ ที่ ได้ เขียน มา ใน หน้า คำนี ได้ ประ
ภาค ใน ที่ ประ ชุม ณ วัด ที่ เรียก กัน ว่า วัด โนคร อาม เดอ ตา คอนเซบชียอง ดิง
จึง ได้ เขียน ชื่อ ไว้ เป็น พยาน ที่ เมือง มริค เมื่อ ณ วันที่ ๒ เดือน มกราคม
ค.ศ. ๑๗๕๐ (พ.ศ. ๒๒๙๓)

- (เซ็น) ตา บอต
- (เซ็น) เดอ เมอร์
- (เซ็น) เอน คาร์ นอง
- (เซ็น) โย เซฟ เดอ บดง

จดหมาย มองซิเออร์ บรีโกต์

ถึง ผู้ อำนวยการ การ คณะ ต่าง ประเทศ

วันที่ ๒๕ เดือน กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๗๕๐ (พ.ศ. ๒๒๙๓)

รัฐบาลไทย เข้าใจ ว่า เป็น หน้า ที่ ของ ข้าพเจ้า ที่ จะ ต้อง ปกครอง
คน เข้า รัศ ที่ ไป ทั้ง ชาว ต่าง ประเทศ และ คน พนม เมือง เพราะ เหตุ ฉะ
ใน เวลา ที่ ชาว ฝรั่งเศส หรือ ชาว ประเทศ อื่น ๆ มา และ ที่ เมือง นี (มริค)
ถ้า พวก นี ไม่ ยอม ให้ ของ แก่ พวก ไทย แล้ว พวก ไทย ก็ จะ มา เอา ของ ที่
ข้าพเจ้า ให้ จึง ได้ ดู เหมือน ข้าพเจ้า จะ มี อำนาจ บังคับ ให้ เขา เขา ของ ไป
ให้แก่ คน ไทย ได้ ท่าน ก็ คง จะ เห็น ได้ ว่า การ เช่น นี มี ชันนารี ตาม ญัตติ
ตัว ข้าพเจ้า จะ ทำ อย่าง นั้น ไป ได้ หรือ เพราะ มี ชันนารี ไม่มี อำนาจ อะไร
นอกจาก อำนาจ ของ ลูก ประจำ และ อำนาจ ของ การ ถอด มนต์ เท่านั้น

เพราะ ฉนั้น ข้าพเจ้า จึง ได้ มี จดหมาย ไป ยัง มงเซอเยอร์ เดอ ยูดีโอ โปติศ
ขอให้ หา ทาง แก่ ใน เรื่อง นี หรือ มี ฉนั้น ก็ ขอ อนุญาต ให้ ข้าพเจ้า ลง
เรือ ฝรั่งเศส ไป อยู่ ที่ อื่น และ จะ ต้อง เลื่อน เฉพาะ เรือ ลำ ที่ ไม่ ยอม ให้
ของ แก่ ราชอาณาจักร ไทย เพื่อ เรือ ลำ นั้น จะ ได้ เทียบ หา เสมียง อาหาร ด้วย
ใช้ ก่า ดั่ง ถ้า ไม่ ทำ เช่น นี แล้ว ไทย ก็ จะ ไม่ รัจัก ผิด รัจัก ชอบ เคย เมื่อ
ข้าพเจ้า ได้ ลง เรือ ไป แล้ว ถ้า พวก เข้าวัด จะ ก่อ ความ กตริ ก็ ให้ ตาม
ข้าพเจ้า ไป หรือ จะ ไป ที่ เมือง ทวาย เสีย ก็ได้

ความ เห็น ถึง ข้อ ความ ที่ ได้ จารึก

ไว้ใน แผ่น ศิลา สำหรับ ประจาร

เรื่อง การ จำ เป็น ที่ จะ ต้อง คัด คำน

จดหมาย มองซิเออร์ คูบัว

ถึง มงเซอเยอร์ เดอ โดดีแยร์

ค.ศ. ๑๗๕๓ (พ.ศ. ๒๒๙๖)

ด้วย ข้าพเจ้า ได้ รับ จดหมาย จาก มองซิเออร์ เดอบอง ฉบับ ๑ ซึ่ง
ข้าพเจ้า จะ ย่อ ความ ให้ ท่าน ทราบ ใน จดหมาย ฉบับ นี เพราะ ไม่ ทราบ ว่า
มองซิเออร์ เดอบอง จะ ได้ มี จดหมาย มา ยัง ท่าน หรือ ไม่ ตาม ความ เข้า
ใจ ของ มองซิเออร์ เดอบอง นั้น เข้าใจ ว่า ประกาศ พระราช โองการ ซึ่ง
จารึก ไว้ ใน แผ่น ศิลา นั้น หา ได้ เป็น ประกาศ รัศ ขวาง ต่อ ดำสนา ไม่ เป็น
แต่ ห้าม มิให้ สังฆราช และ มีชันนารี ได้ สอน การ ดำสนา ที่ ไม่ จริง เท่านั้น
แต่ ถึง ฉนั้น ก็ เป็น การ หมิ่น ประมาท เพราะ เท่า กับ หา ว่า สังฆราช

และพวก มิชันนารี ได้รับ รอง ว่า ตัวได้ ทำความ ผิด โดย ต่อ ดวง คน ไทย
 จึงได้ สัญญา ว่า จะไม่ ประพฤติ เช่น นั้น อีก ต่อไป เพราะ ฉนั้น ควร ตั้งข
 ราช และ มิชันนารี จะ ทำ หลักฐานไว้ ให้ เป็น พยาน ปรากฏ ทัวไป ว่า ตาม
 ความ ที่ เรา หา นั้น เป็น ความ แท้ การที่ ควร จะ ทำ ดังนี้ ก็ เพื่อ สำหรับ
 หา ความ จริง และ เพื่อ เป็น เกียรติยศ ของ ศาสนา และ ของ คณะ บาด หลวง
 ทัวไป ทั้ง สำหรับ เป็น การ แสดง ว่า ตัวไม่ได้ ประพฤติ ผิด อย่างใด ด้วย
 แต่ การ ที่ จะ ทำ หลักฐานไว้ ดัง ว่านี้ ใน เวลานั้น และ ต่อ มา ก็ หา ได้ มี
 ใคร ทำไม่ เพราะ ฉนั้น จึง จำเป็น ต้อง มา ทำ กัน ใน เวลานั้น

ใน การ เรื่อง นี้ จะ หนี ได้ ไม่ได้ ถ้า หนี หนึ่ง ได้ ก็ จะ ทำให้ เสีย ชื่อ
 และ เสีย เกียรติยศ แก่ ศาสนา และ คณะ บาด หลวง ทัวไป ทั้ง จะ ทำให้
 เป็น การ หมิ่น ประ มาท แก่ บุค คณ ซึ่ง ควร จะ รักษา ชื่อ เสียงไว้ ไม่ ให้ มัว
 หมอง เอย

การ ที่ ได้ หนึ่ง กันไว้ เช่นนี้ น่า กลัว จะ มี คน เห็นไป ว่า เป็น การ
 ที่ รับรอง ใน ข้อ ความ ที่ จารึกไว้ ใน ศิลา นั้น และ ก็ อาจ จะ เป็น แล้ว
 เพราะ ได้ มี เสียง ต้อ กัน ทัว อินเดี๋ย ว่า ตั้งขราช และ มิชันนารี ใน เมือง
 ไทยได้ สัญญา ว่า จะไม่ รับ คน เข้า รัต อีก ต่อไป และ ก็ น่า กลัว ว่า ชาว
 ต้อ อิน น จะ มี คน เชื่อ เอา ด้วย เพราะ คน ทั้ง หลาย ได้ ถ่ม หมด แล้ว ว่า
 ใน เรื่องนี้ มองเซนเยอร์ เดอ โรชาติ ได้ จัดการ อย่างไร ถ้า แม้ ว่า บาด หลวง
 รับ คน ได้ เข้า รัต พวก ไทย ก็ พุด ว่า บาด หลวง ทำ ผิด ต่อ ความ ที่ ได้ สัญญา
 ไว้ และ หา ว่า มิชันนารี พุด ไม่ได้ จริง ถึง พวก บาด หลวง จะ พุด ว่า ไม่ได้
 สัญญาไว้ ก็ ตาม แต่ ไทย ก็ ชี้ ศิลา จารึก และ พุด ว่า “นี่ แม้ ข้อ ที่

สัญญาไว้ ถ้า ข้อ ความ ที่ จารึกไว้ นี้ เป็น ความ แท้ แล้ว เหตุใด เมื่อ เวลา
 จารึก ศิลา ตั้งขราช จึง ไม่ได้ คัด คำน ใจ เด่า ถ้า ตั้งขราช ไม่ได้ ยอม แล้ว
 ก็ คง จะ คัด คำน ไว้ เป็น แน่ ที่ว่า ตั้งขราช ไม่ได้ ยอม นั้น หลักฐาน อยู่ ที่ไหน ”

เพราะ ฉนั้น ใน การ ที่ ไทย ได้ เอา ศิลา จารึก ไป บั๊ก ไว้ เมื่อ ครั้ง มอง
 เซนเยอร์ เดอ โรชาติ เป็น ตั้งขราช โดยไม่ มี ใคร คัด คำน ไว้ อย่าง ๑ ผู้ ที่
 มา แทน มองเซนเยอร์ เดอ โรชาติ ใน ภาย หลัง ก็ หนึ่ง เสีย อย่าง ๑ ดาย เข็ม
 ของ ถ้าม อย่าง ๑ ศิลา นี้ ได้ ตั้ง ขึ้น ใหม่ เมื่อ ค.ศ. ๑๗๕๗ (พ.ศ.
 ๒๒๘๒) โดยไม่ มี ใคร ว่ากล่าว ประการ ใด อย่าง ๑ เป็น สิ่ง ที่ กระทำให้
 เข้าใจ ว่า ตั้งขราช และ บาด หลวง ได้ ยอม ต่อ ข้อ ห้าม ซึ่ง จารึก ใน ศิลา นั้น
 แล้ว และ รับรอง ใน ความ แท้ ที่ จารึก ไว้ นั้น ด้วย

ด้วย เหตุ ทั้ง ปวง เหล่านี้ จึง เป็น การ เห็น ได้ ง่าย ว่า ถึง แม้
 ว่า มองเซนเยอร์ เดอ โรชาติ จะ วาง ตัว ไม่ ยอม ต่อ เจ้าพระยา พระคตัง ถึง
 แม้ ว่า มองเซนเยอร์ เดอ โรชาติ ได้ แสดง ว่า ถ้า ไทย รับ จะ เอา ศิลา นั้น มา บั๊ก
 ใน วัด จะ ไม่ เรียก คน เข้า รัต มา ประชุม ใน วัด อีก ต่อไป ถึง แม้ ว่า เมื่อ
 เวลา เจ้าพนักงาน ไทย ได้ เอา แผ่น ศิลา มา บั๊ก มองเซนเยอร์ เดอ โรชาติ
 มิ ได้ อยู่ ใน ที่ นั้น ด้วย และ ถึง แม้ ว่า มองเซนเยอร์ เดอ โรชาติ ได้ ให้ หยุด
 การ พิธี แท้ เพื่อ แสดง ความ ไม่ พอใจ ใน เรื่อง ศิลา นี้ ก็ จริง อยู่ แต่ ถึง กระ
 นั้น การ ปฏิบัติ ต่าง ๆ เหล่านี้ ก็ มิ ได้ ยกเว้น ที่ ตั้งขราช เดอ โรชาติ จะ ต้อง
 คัด คำน เป็น พิเศษ ใน ข้อ หา อัน แท้ ซึ่ง ได้ จารึก ไว้ ใน ศิลา แผ่น นี้ เพราะ
 เป็น เรื่อง ที่ สำคัญ อย่าง ยิ่ง จึง เป็น การ จำเป็น ที่ จะ ให้ มี หลักฐาน ปรากฏ
 ไว้ ชัด กาด นาน ว่า เรา มิ ได้ เห็น ชอบ ด้วย ศิลา จารึก แผ่น นี้ เอย (ถึง แม้

ว่า คำคัดค้าน นั้น จะไม่ ถึง พระเนตร พระกรรณ พระเจ้าแผ่นดิน ก็ ตาม แต่
ก็ คง จะได้ ทราบ ถึง พวก เข้าวัด และ พวก ที่ไม่ได้ เข้าวัด อยู่ นั้น เอง

อีก ประการ ๑ ถึง หาก ว่า การ ที่ จะ ประกาศ คัด คำน ดัง ว่า มา
จะ เป็น การ ทำให้ พระเจ้าแผ่นดิน กริ้ว ก็ ตาม ถึง ดัง นั้น ก็ ควร จะ ประ
ภาศ คัด คำน อยู่ นั้น เอง เพราะ เหตุ ว่า ถึง จะไม่ ควร ทำให้ ผู้ ชุม เหว มี
ความ โกรธ ก็ จริง แต่ เมื่อ เป็น หน้า ที่ แล้ว ก็ จะ มี อยู่ ไม่ได้ เหมือน กัน
จำ เป็น จะ ต้อง ทำ การ อย่าง ไດ ให้ รู้ ถึง บริสุทธิ ในใจ ของ ตัว ผล ที่ สุด จะ
เป็น อย่างไร ก็ ต้อง แล้ว แต่ พระเป็น เจ้า เมื่อ ครั้ง ไทย ได้ เอา ศิลาจารึก
ไป บุก ไว้ ที่ เมือง มริค นั้น มอง ซิเออร์ บริโกต์ ได้ ทำ หนังสือ คัด คำน ยื่น
ต่อ เจ้า เมือง ตะนาวศรี และ เจ้า เมือง มริค การ ที่ มอง ซิเออร์ บริโกต์ ได้
กระทำ เช่นนี้ ก็ หา ได้ มี ผลร้าย อย่าง ไດไม่ แต่ ฝ่าย พวก มิชันนารี ใน เมือง
มริค ก็ได้ รู้ ถึง สบายใจ ที่ได้ ทำ ตาม หน้า ที่ ของ ตัว แต่ ขอ อย่า ให้ เข้าใจ
ว่า การ ที่ พวก บาทหลวง ได้ คัด คำน เช่นนี้ จะ ทำให้ ไทย รู้ ถึง ผิด หามิได้
การ ที่ ทำ ดังนี้ ไม่ เป็น ข้อ แก่ ไชโย ใน เกียรติยศ ที่ เสีย ไป แต่ ข้อ ที่ เสีย หาย
นั้น ก็ คือ ที่ สังฆราช และ มิชันนารี นิ่ง เสีย เพราะ พวก นี้ จะ ลง ชื่อ แก่ ชื่อ
หมิ่น ประมาท ได้ ง่าย

การที่จะคัดค้านไม่เป็นประโยชน์อะไร

การที่พวกบาทหลวงได้จัดทำไปเป็นการที่ถูก (๑)

ค.ศ. ๑๗๕๕ (พ.ศ. ๒๒๙๘) เมื่อปี ค.ศ. ๑๗๓๐ (พ.ศ. ๒๒๗๓)

พระเจ้าแผ่นดินสยามได้ให้เอาศิลาจารึกไปปักไว้ในสถานที่ของคณะ

(๑) เราไม่ทราบว่ามีผู้แต่งเรื่องนี้จะเป็นใคร

บาทหลวงในกรุงเทพฯ ศิลาแผ่นนี้ได้จารึกประกาศมีข้อความห้าม
มิให้พวกมิชชันนารีฝรั่งเศส สอนศาสนาคริสต์แก่คนไทย มอญ และ
ลาวในประกาศพระราชโองการที่จารึกในแผ่นศิลาแผ่นนี้ มีความเท็จอยู่หลาย
ข้อ เช่น คำกล่าวอ้างของเซนต์โรซาดีผู้ซึ่งถึงแก่กรรมแล้วนั้น
ได้ยอมรับว่าตัวได้ไป สอนศาสนาคริสต์แก่คนไทย มอญ และ ลาวเป็น
ความจริง จึงได้ไปขอโทษโดยเอาดอกไม้ ชูปเทียนไปถวายพระเจ้า
แผ่นดิน ดังนี้

เมื่อปี ค.ศ. ๑๗๕๘ (พ.ศ. ๒๒๙๑) ตัวอักษรที่จารึกในแผ่นศิลาได้ลบ

เดือนไปหลายตัว พระเจ้าแผ่นดินจึงได้ให้จารึกเสียใหม่ และได้ทรง
รู้ให้ถามสัญญาว่าจะได้เป็นพระศอยตรวจตรา ให้ได้ปฏิบัติตาม
ข้อความในประกาศนี้จริงทุกประการ เพราะฉะนั้นจึงต้องตั้งปัญหาถาม
ว่า วิเอกขาปอสตอลิกในเมืองไทยจะควรคัดค้านในข้อเหล่านี้คือ ๑
คัดค้านประกาศพระราชโองการนี้ ๒ คัดค้านในข้อเท็จจริง ๓ คัดค้าน
ในข้อที่ถามได้สัญญาไว้หรือไม่

มี คน เห็น ว่า วิเอกขาปอสตอลิก จำเป็นจะต้องคัดค้านในข้อ
เหล่านี้ เพราะเหตุว่าไม่ทราบเลย ว่า เมื่อ ค.ศ. ๑๗๓๐ (พ.ศ. ๒๒๗๓)
มองซิเออร์ เดอโรซาดีผู้ถึงแก่กรรมแล้ว ได้คัดค้านไว้ เมื่อครั้งเอา
ศิลาแผ่นนี้ มาตั้ง หรือ ไม่ และ ไม่ทราบ ว่า เมื่อ ค.ศ. ๑๗๕๕ (พ.ศ. ๒๒๙๘)
คราวเอาศิลาแผ่นนี้ มาปักใหม่ ท่านสังฆราชเคอญูต์โอไบติส ซึ่ง เป็น วิเอก
ขาปอสตอลิก ในปัจจุบันนี้ จะได้คัดค้านไว้หรือไม่

ในความเห็น อันนี้ ข้าพเจ้า จะต้อง ตอบว่า ข้าพเจ้า ไม่ เห็น
จำเป็น ที่มอง เซน เยอร์ เดอ ยูติ โอ โปติส จะ ต้อง ตัด ค้าน ใน ประ กาศ อันนี้
เพราะ เหตุ ว่า มอง เซน เยอร์ เดอ โรชาติ ผู้ ถึง แก่ กรรม ได้ ตัด ค้าน ไว้
แล้ว เพราะ เหตุ ว่า มอง เซน เยอร์ เดอ ยูติ โอ โปติส ก็ ตัด ค้าน ไว้ แล้ว
เหมือนกัน

ใน ข้อ ที่ ว่า มอง เซน เยอร์ เดอ โรชาติ ได้ ตัด ค้าน ไว้ แล้ว นั้น ข้อ
นี้ ก็ พอ จะ แล เห็น ได้ เพราะ จะ ต้อง ระวัง ถึง ความ ประพฤติ และ การ ปฏิบัติ
ของ สังฆราช ผู้ นี้ ใน เวลา ที่ ไทย กด ชับ บั คั้น พวก เข้าวัด ก่อน ที่ ได้ เขา
ศีกา จารึก มา ตั้ง และ ก่อน ที่ ได้ มี ประ กาศ พระ ราช โอง การ ที่ ได้
จารึก ไว้ ใน ศีกา นั้น ใน เวลา นั้น ท่าน สังฆราช ได้ ทำ อย่าง ไร บ้าง
ก็ ถูก เรียก ไป ที่ ศาล เจ้า พระยา พระ คตัง เจ้า พระยา พระ คตัง จะ บัง
คับ ให้ สังฆราช สัญญา ว่า ไป จะ ไม่ ส่ง นาสา ศิศ เคียน แก่ คน
ไทย คน มอญ เพราะ เป็น พระ ราช ประสงค์ ของ พระ เจ้า แผ่น ดิน ให้
เป็น ดัง นั้น ท่าน สังฆราช ได้ ตอบ อย่าง เด็ด ขาด ว่า จะ สัญญา เช่น นั้น
ไม่ ได้ เจ้า พระยา พระ คตัง ก็ ชู ว่า จะ ทำ โทษ ต่าง ๆ แต่ ท่าน สังฆราช ก็
หา ได้ ครั้น คร้าม ไม่ และ ก็ ยืน คำ ไม่ ยอม สัญญา ดัง นั้น เอง จน ที่ สุด
ก็ ได้ พูด ว่า ถ้า พระ เจ้า กรุง สยาม ยัง จะ ชื่น ห้าม ไม่ ให้ ส่ง นาสา
ศิศ เคียน แล้ว การ ที่ สังฆราช จะ อยู่ ใน เมือง ไทย ค่อ ไป ก็ ไม่ มี ประ
โยชน์ ใดๆ แล้ว เพราะ ฉะนั้น ไม่ เห็น ทาง อย่าง อื่น นอก จาก สังฆราช
จะ ต้อง ตา กลับ ไป ยัง ประเทศ ฝรั่งเศส เท่านั้น

ถึง แม้ ว่า ท่าน สังฆราช จะ ได้ ตอบ ถึง เพียง นี้ ก็ แต่ ไทย ก็ หา
ฟัง ไม่ จึง ได้ ออก ประ กาศ ห้าม ใน การ ส่ง นาสา ของ เรา และ ได้
เอา ประ กาศ นั้น จารึก ไว้ ใน แผ่น ศีกา ด้วย เมื่อ ได้ จารึก ศีกา แล้ว แล้ว
ไทย ก็ จะ คิด เขา ศีกา นั้น มา ตั้ง ไว้ ใน ที่ บุชา พระ ใน โบสถ์ คน จะ ได้ เห็น
ทั่ว ๆ กัน ฝ่าย สังฆราช ก็ ทราบ อยู่ ว่า ตน ไม่ มี อำนาจ อย่าง ใด ที่ จะ
ขัด ชั้น มิ ให้ พระ เจ้า แผ่น ดิน มา จัก การ ใน ที่ ดิน ของ โรงเรียน ได้ และ
ทราบ อยู่ ว่า ตน ไม่ มี อำนาจ ที่ จะ ขัด ชั้น ห้าม ปราบ ใน ข้อ นี้ ได้ สังฆราช
จึง ตก ลง เห็น ว่า ใน เรื่อง นี้ จะ ทำ ะไร ไม่ ได้ นอกจาก แสดง ด้ว ว่า
ไม่ ชอบ และ ไม่ ยอม รับ รั ในการ ที่ จะ เขา ศีกา จารึก มา ตั้ง และ แสดง ให้
ไทย เห็น ใน ความ ไม่ พอ ใจ ของ ตัว เท่านั้น เพราะ ฉะนั้น สังฆราช เดอ
โรชาติ จึง มิ ได้ ทำ หนังสือ ตัด ค้าน ใน การ ที่ จะ เขา ศีกา จารึก มา บัง ไว้ ใน
วัด เพราะ หนังสือ ที่ จะ ตัด ค้าน นั้น จะ ไม่ เป็น ประ โยชน์ อย่าง ใด ทั้ง กลับ
จะ ทำ ให้ พระ เจ้า แผ่น ดิน ทรง พระ พิโรธหนัก ขึ้น ไป อีก และ คน ทั้ง
หลาย ก็ ย่อม ทราบ อยู่ แล้ว ว่า มิ ชน นารี คง จะ ระวาง มิ ให้ ผู้ ที่ คิด จะ
กต ชี ได้ ชัด เคื่อง ได้

อีก ประการ ๑ ถึง แม้ ว่า สังฆราช เดอ โรชาติ ไม่ ได้ ทำ หนังสือ ตัด ค้าน
ใน การ ที่ เขา ศีกา จารึก อัน นี้ มา ตั้ง ก็ จริง อยู่ แต่ ท่าน สังฆราช ได้
ตัด ค้าน ด้วย กิริยา ซึ่ง เป็น ประ โยชน์ และมี หน้า หน้า ยิง กว่า ที่ จะ ตัด ค้าน
ด้วย ดาย ดักษณ อักษร หรือ ตัด ค้าน ด้วย ปาก เสี้ย อีก กต ชี ค่อ พอ ท่าน
สังฆราช ได้ ทราบ ว่า ไทย คิด จะ เขา ศีกา จารึก ไป ตั้ง บน ที่ บุชา พระ ท่าน

สังฆราชก็ประกาศว่า จะไม่ให้พวกเขารัดมาประชุมในโบสถ์นี้
 และจะไม่ทำพิธีศพในที่บูชาพระนี้ อีกต่อไป ท่านสังฆราชจึงได้
 จัดห้องในโรงเรียนตามแผนไว้ห้อง ๓ สำหรับให้พวกเขารัดใช้
 ค้างโบสถ์ การที่สังฆราชได้ทำเช่นนี้ ไม่เป็นการคัดค้านในตัว และไม่
 เป็นการแสดงให้เห็นว่าสังฆราชไม่พอใจในศิลาจารึกนั้น ตอกหรือ
 แต่ในเรื่องนี้ยังมีคนสงสัยอยู่ หรือว่าท่านสังฆราชได้คัดค้านจริง
 หรือไม่ และยังมีคนอยากทราบให้แน่อีกว่าท่านสังฆราชได้
 คัดค้านจริงหรือไม่ เมื่อเช่นนั้นก็ควรจะระงับดูว่าเมื่อไทยได้ทราบ
 ว่าถ้าไทยขึ้นเอาศิลาไปปักไว้ในที่บูชาพระ ท่านสังฆราชก็จะไม่ให้
 พวกเขารัดมาประชุมในวัดอีกต่อไปนั้น ไทยได้ทำอย่างไรเล่า ก็คือ
 ไทยได้เปลี่ยนความคิดทันที หาได้เอาศิลาไปปักไว้ในที่บูชาพระ
 ตามความคิดเดิมไม่ แต่ได้เอาไปปักไว้ใกล้กับโบสถ์ และศิลา
 นั้นก็ได้ปักอยู่ในที่เดิมจนเท่าทุกวันนี้ แต่ในเวลาก่อนที่จะเอา
 ศิลาจารึกนี้ไปปักในวัดนั้น ไทยก็จะเขียนเชิญให้ท่านสังฆราช
 ยอมให้ไทยเอาศิลา นั้นไปปัก และถ้าสังฆราชได้ยอมเช่นนั้นก็
 เท่ากับยอมตามข้อความในประกาศนั้นด้วย ในข้อนี้ไทยก็ได้รับ
 ความระงายในการที่ท่านสังฆราชขัดขืนได้ เพราะฉะนั้นไทยจึงได้
 เอาศิลาไปไว้ในเขตวัด และได้ให้คนไปบอกท่านสังฆราชให้มา
 ช่วยในการที่จะตั้งศิลา นั้น โดยประสงค์ว่าถ้าสังฆราชไปช่วยดู
 ด้วยแล้ว ก็คล้ายๆกับสังฆราชได้ยอมแล้วเหมือนกัน แต่ในคราว
 นี้ไทยก็เข้าใจผิดไม่สมควรปรารถนาอีก จึงจำเป็นต้องเอาศิลา นั้นปัก

ลงที่ โดยสังฆราชหาได้มาเกี่ยวข้องกับด้วยไม่ เพราะในเวลาที่ไทย
 กำลังตั้งศิลาอยู่นั้น ท่านสังฆราชไม่ยอมออกจากห้องเคยเปนอน
 ชาติ การที่ท่านสังฆราชไม่ยอมต่างๆเช่นนี้ ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นการ
 คัดค้านไม่ยอมให้เอาศิลาจารึกมาปักไว้ในวัดอยู่แล้ว
 ถ้าจะยังมีคนเกรงอยู่ ว่าตามข้อความที่ข้าพเจ้าได้กล่าว
 มาในตอนบนนี้ เป็นการที่มองเขมเบอร์เคอโรชาติยังแสดงไม่พอ
 ใจในเรื่องศิลาจารึกนี้แล้ว ก็ยังมีพยานปรากฏอยู่อีกอย่าง ๓ ซึ่ง
 จะเห็นได้ว่าสังฆราชเคอโรชาติได้แสดงความไม่พอใจเป็นการพอ
 เพียงอยู่แล้ว คือก่อนที่จะเกิดเรื่องศิลาจารึกอันนี้ ในวันนักขัตฤกษ์
 เฟตติเยอ ที่โรงเรียนตามแผนได้เคยมีการแห่ทักๆบ่มิได้เว้นเคย
 และในการแห่นั้นพวกไทยไม่จำพรหรือผู้ตีเค็ดหรือผู้ใหญ่ชอบมาดู
 และช่วยการแห่เสมอมา ครั้นเมื่อไทยได้เอาศิลาจารึกนี้มาปักไว้
 แล้ว การแห่ที่จำนั้นก็ตั้งตั้งแต่นั้นมา ฝ่ายไทยก็ได้ตามฉา
 เหตุใดจึงได้งดการแห่เสีย ไทยจึงได้รู้สึกตัวอย่างชัดเจนว่าพวก
 เราไม่พอใจในเรื่องศิลาจารึกนี้ เพราะเมื่อไทยตามเช่นนั้นก็ได
 รับคำตอบว่าการที่จะมีแห่เช่นนี้ พวกเขารัดจะต้องมีความยินดี
 ไปร้องออกไปร้องใจจึงจะแห่ได้ แต่มาบัดนี้พวกเขารัดมีแต่ความ
 เสียใจและสลดใจที่ได้เห็นศิลาจารึกอันนี้ เพราะศิลา นั้นเป็นการ
 ร้ายต่อศาสนา นัก การที่คัดค้านด้วยวิธีไม่มี การแห่ นั้นก็ยังคง
 ปฏิบัติมาตลอดจนเท่าทุกวันนี้ เพราะถึงแม้ว่าไทยจะได้พุดหลาย

คงจะอยาก จะดูการ เห็น อีก ก็จริง แต่ พวก บาด หลวง ได้ เห็น กัน ว่า
ไม่ ควร จะ ความ ใจ และ ก็ คง ชอบ ไทย เช่นเดียวกับ มอง เซน เยอร์
เดอ โรชาติ ได้ ชอบ ใน เวลา ก่อน ที่ ถึง แก่ กรรม

๒ ตามที่ ข้าพเจ้า ได้ กล่าว ว่า มอง เซน เยอร์ เคย อยู่ ไโอ โปดิศ
ได้ คัดค้าน ใน เรื่อง ศีตา จารึก นั้น ก็ พอ จะ เห็น จริง ได้ แต่ จะ ต้อง
กดบัง ระฤก ถึง เวลา ที่ ไทย จะ มั่งคั่ง ให้ พวก เข้าวัด ไป ช่วย ในการ แห่ ที่ ไทย
ได้ แห่ พระ พุทธ รูป เมื่อ หลอย บิ มา แล้ว นั้น ว่า มอง เซน เยอร์ เคย อยู่
ไอ โปดิศ ได้ ชอบ ไทย ด้วย จุดหมาย และ ด้วย ฉะนั้น ว่า อย่างไร บ้าง

๑ แต่ ใน ที่ นี้ ข้าพเจ้า จำ เป็น จะ ต้อง ยืนยัน อีก ครั้ง ๑ ว่า หาก ว่า ดัง สมราช
ทั้ง ๒ คือ ดัง สมราช เดอ โรชาติ กับ ดัง สมราช เคย อยู่ ไโอ โปดิศ จะ ไม่ ได้ คัดค้าน ใน
เรื่อง ศีตา จารึก นั้น จริง แต่ ข้าพเจ้า ยัง จะ ต้อง ยืนยัน ว่า การ ที่ จะ
คัดค้าน นั้น ไม่ เป็นการ จำเป็น อย่างไร เลย การ ที่ จำเป็น จะ ต้อง คัดค้าน
นั้น ต้อง ประกอบ ด้วย เหตุ หลอย ประการ คือ ๑ ถ้า การ ที่ คัดค้าน นั้น ได้ งบประมาณ
ดัง ใน การ ที่ ดำเนิน ธุระ ได้ จึง ควร จะ คัดค้าน หรือ ๒ ถ้า ไม่ คัดค้าน แล้ว
อาจจะ ทำให้ ไทย เข้าใจ ว่า เรา ได้ ยอม เห็น ชอบ ด้วย แล้ว จึง ควร จะ คัดค้าน
หรือ ๓ ถ้า คัดค้าน แล้ว ไทย ก็ คง จะ ไม่ เขา ศีตา นั้น ไป บั๊ก หรือ เมื่อ บั๊ก
แล้ว ไทย จะ ยอม ถอน ให้ จึง ควร จะ คัดค้าน

๒ ที่ ว่า การ คัดค้าน ไม่ จำเป็น เห็น ได้ แต่ การ ที่ คัดค้าน ได้ งบประมาณ
ดัง ใน การ ที่ ดำเนิน ธุระ ได้ เสีย ชื่อ ไป หรือ ได้ เป็น ประโยชน์ อย่าง อื่น นั้น ก็ คือ
เมื่อ เรา รู้ ใจ นิธิ ของ ไทย แล้ว เรา จะ หวัง ใจ ได้ หรือ ว่า ไทย จะ ทำ
การ อย่างไร ก็ จะ งบประมาณ การ ที่ ดำเนิน ธุระ ได้ เสีย ชื่อ ไป หรือ จะ ทำ การ อย่างไร

ใด ที่ จะ เป็น ประโยชน์ ต่อ สำเนา ได้ เมื่อ ไทย มี นิธิ เช่นนี้ จะ ไม่ เป็น
การ นำ กัด ว่า ไทย จะ กดบัง ถูก สำเนา ยิ่ง ขึ้น ไป อีก หรือ และ ถ้า ได้
คัดค้าน ดัง ว่า แล้ว จะ ไม่ นำ กัด ว่า จะ กดบัง กาย เป็น การ ร้าย ยิ่ง กว่า
เดิม ไป อีก หรือ จริง อยู่ หน้า ที่ ของ มิซันนารี นั้น จะ ต้อง ทำ การ ทุก
อย่าง ที่ จะ บั๊บกั๊ก ให้ พวก มิซันนารี ตูหมิ่น แก่ ดำเนิน ธุระ ศีตา ได้ แต่
ใน การ ที่ จะ ทำ นั้น ก็ จะ ต้อง ระมัดระวัง ว่า การ นั้น ๆ จะ ไม่ กดบัง ทำให้ พวก ที่ ไม่
นับถือ สำเนา ได้ ถูก หรือ หมิ่น ประมาท สำเนา ยิ่ง กว่า เดิม หรือ ทำให้ พวก
ที่ ถู สำเนา อยู่ แล้ว ได้ เบื่อ หน้า ซึ่ง อาจจะ กระ ทำให้ พวก เข้าวัด ละทิ้ง
สำเนา ได้ แต่ จะ อย่างไร ก็ ตาม ถึงแม้ ว่า การ ที่ ได้ เขา ศีตา จารึก
แผ่น มา ตั้ง ไว้ ใน กรุง ศรีอยุธยา จะ เป็น การ ถูก กัด สำเนา สัก ปาน ใด
ก็ ดี แต่ การ ที่ จะ คัดค้าน ใน ศีตา จารึก นี้ จะ ไม่ มี ผล อย่างไร นอกจาก
จะทำให้ พวก เข้าวัด มีความ หัก ดะ และ ทำให้ ไทย ขัด เคือง มาก ขึ้น
ไป อีก เท่านั้น

๒ การ ที่ ไม่ ได้ คัดค้าน ไว้ นั้น จะ ถู ว่า เป็น การ ยอม ตาม ข้อ ความ
ที่ จารึก ไว้ ใน ศีตา นั้น ไม่ ได้ เพราะ เหตุ ว่า ถ้า ถู ว่า การ ที่ ไม่ คัดค้าน เป็น
การ ยอม ตาม ข้อ ความ ที่ จารึก ไว้ ใน ศีตา อัน เป็น ข้อ ความ ขัด ขวาง ต่อ
ดำเนิน ธุระ ศีตา แล้ว ก็ เท่า กับ ทา ว่า พวก ดัง สมราช และ มิซันนารี
มิได้ ทำ การ ตาม หน้า ที่ เพราะ ใน พงศาวดาร ไม่ ปรากฏ เลย ว่า ใน
การ ที่ ได้ มี ประกาศ ต่าง ๆ เป็น ครั้ง เป็น ครั้ง ใน ที่ ต่าง ๆ ซึ่ง ขัด ขวาง
แก่ การ ดำเนิน ธุระ นั้น จะได้ มี ใคร คัดค้าน ใน ประกาศ เหล่า นั้น เลย จน ครั้ง
เดียว แต่ ปรากฏ ใน พงศาวดาร ว่า เมื่อ ได้ เกิด มี ประกาศ ขัด ขัด ขวาง แก่

การล่าสัตว์นั้นเมื่อใด พวกสังฆราชและมิชชันนารี กลับหันไปเสีย
ที่อื่นตามคำสั่งสอนของพระเยซูคริสต์ หายศราว ซึ่งการเป็นดังนั้นก็ เป็น
พยานอันปรากฏว่า สังฆราชและมิชชันนารีในสมัยนั้น เห็นว่าไม่จำเป็นที่
จะต้องคัดค้าน และคนทั่วโลกเห็นพ้องด้วยกับสังฆราชและมิชชันนารี
เหล่านั้น เพราะฉะนั้น เมื่อพยานในพงศาวดารมีปรากฏอยู่เช่นนั้น เหตุ
ใดมองเซอเยอร์ยูดิโอ โปดิส จึงจำเป็นจะต้องคัดค้านเล่า

ข้าพเจ้ายังยืนยันว่า การที่จะคัดค้านประกาศพระวาทะของ
ซึ่งจารึกไว้ในแผ่นศิลา นั้นเป็นการไม่จำเป็นอย่างใดเลย เพราะเหตุ
ว่าถึงแม้สังฆราชจะได้คัดค้านอย่างใดก็ตาม ประกาศพระวาทะของ
ก็คงจะต้องจารึกลงในศิลาอยู่นั่นเอง และไทยคงจะไม่ถอนประกาศ
หรือคงจะไม่ทำลายศิลา นั้นเป็นแน่ การที่มีผู้คิดเห็นว่า ถ้าสังฆราช
ได้คัดค้านแล้วจะเป็นการกระทำให้พระเจ้าแผ่นดินผู้ออกประกาศได้ถอน
ประกาศของตนตามคำคัดค้านนั้นแล้ว ผู้ที่นั้นก็คงจะลืมนึกถึงนิสัย
และสติปัญญาของเจ้าแผ่นดินฝ่ายทวิปฮาเซีย ฝ่ายพวกมิชชันนารีที่
อยู่ในเมืองมริค เมื่อเวลาไทยเอาศิลาจารึกอันมีข้อความคล้ายกับศิลา
จารึกในกรุงศรีอยุธยา ไปปักไว้ในเมืองมริคนั้น ได้ทำหนังสือคัด
ค้านในเรื่องนี้ก็จริงอยู่ และถึงแม้ว่าลทธิวิชัยปกครองในระหว่าง
เจ้าเมืองมริค กับขุนนางข้าราชการซึ่งปกครองอยู่ในกรุงศรีอยุธยาได้
พระกรรณโดยตรงของพระเจ้าแผ่นดินจะต่างกันมากก็จริงอยู่ แต่การ
ที่มิชชันนารีในเมืองมริคได้คัดค้านไว้ นั้น ได้ทำให้เป็นประโยชน์อย่างไร
บ้าง ประโยชน์ที่ได้คัดค้านไว้ นั้นไม่มีอย่างใดเลย เพราะไทยก็คง

เอาศิลาจารึกไปตั้งไว้จนได้ และไทยก็ได้ตั้งคำคัดค้านของพวก
มิชชันนารี จนชนิดเดียว ถึงที่กรุงศรีอยุธยาเองถ้าเอาสังฆราชได้คัดค้าน
อย่างพวกมิชชันนารีที่เมืองมริค ผลที่สุดก็คงจะลงรูปเดียวกับที่
เมืองมริคเหมือนกัน การที่ข้าพเจ้าได้กล่าวถึงนี้ มีได้หมายความว่า
ว่า ถ้าพระเจ้าแผ่นดินจะทรงพระวาทะที่ออกประกาศชี้แจงแก่การ
ล่าสัตว์ จะห้ามมิให้พวกมิชชันนารีชี้แจงหรือจัดทูลคัดค้าน หาก
เป็นเช่นนั้นไม่ ถ้ามิชชันนารีจะคัดค้านหรือชี้แจงได้ ก็ควรที่จะจัด
ทำไป แต่ที่ข้าพเจ้ายังคงยืนยันอยู่ในที่นี้นั้น ก็คือที่ถือกันเป็น
ธรรมดาว่าเป็นการจำเป็นที่จะต้องคัดค้านในที่ทั้งปวง และในเรื่องทั้ง
ปวงโดยไม่เลือกที่จะควรหรือไม่ควรอย่างไร และยังในเมืองไทย
ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินมีอำนาจเหนือกฎหมายแล้ว ไม่ควรที่จะคัดค้าน
หรือพยายามที่จะคัดค้านเลย ถ้าหากว่ามีข้อที่ควรที่จะคัดค้านได้
หรือมีข้อที่ดำเนิน การอย่างใดที่ควรจะทำได้ พวกมิชชันนารีก็ได้ทำมา
ชั่วกาดนานมาแล้ว กล่าวคือ ถึงแม้จะมีประกาศห้ามบรมขยง
ใดก็ตาม แต่พวกมิชชันนารีก็คงพยายามสอนล่าสัตว์เรื่อยไป และ
ได้คอยระวังมิให้ผู้ที่คิดกบฏซึ่งการล่าสัตว์ได้ขัดเคืองได้ไปเป็นอันขาด

พวกสังฆราชและมิชชันนารีได้ครองเห็นแล้ว ว่าศิลาจารึก
อันนี้เป็น การให้ร้ายแก่ล่าสัตว์ของเราที่จริงอยู่ แต่ไม่ใช่ข้อขัดขวาง
อันสำคัญสำหรับที่จะให้คนไทยได้เข้าใจ ข้อขัดขวางที่สำคัญจริง ๆ
นั้นก็คือหัวใจของคนไทยนั่นเอง ข้อนี้จะต้องอธิบายให้กว้างขวาง

ออกไปว่า ใน สิ่ง ที่ เกี่ยว ด้วย วิทยานาน นั้น ไทย ก็ เคย มี ได้
รู้ ถึง ถึง เลย ใน ชั้น นี้ ต้อง ได้ ไป เห็น แก่ ศา ศิว เอง จึง จะ เชื่
ได้ง่าย

แต่ ใน เรื่อง ที่ จะ ควร คัด คำน หรือ ไม่ นั้น จำ จะ ต้อง อธิบาย
ต่อไป อีก ก็ จะ ต้อง ชี้ ให้ เห็น ว่า ไม่ จำ เบน จะ ต้อง คัด คำน อย่าง ไດ
เพราะ เหตุว่า ประกาศ พระราช โองการ นั้น เต็ม ไป ด้วย ความ เท็จ ทั้ง นั้น เช่น
ใน ข้อ ที่ ว่า มอญ เซนเยอร์ เคอ โรชาติ ได้ รู้ ถึง ความ ผิด จึง ได้ เขา ออก ไม่
รูป เทียน ไป ถวาย เพื่อ ขอโทษ ตั้ง นั้น เบน นั้น ความ เท็จ ข้อ นี้ จะ เห็น ไป
ว่า เบน การ ทำ ให้ ท่าน สังฆราช เคอ โรชาติ เสีย ชื่อ ได้ หรือ จะ เห็น ว่า
เบน การ ทำ ให้ การ แม่ สังฆนา คริสต์ เตียน ใน เมือง ไทย มี วมอง ไป ก็ ได้ แต่
ตาม ที่ ได้ ถัด มา ข้าง บน นี้ แล้ว การ ที่ จะ ต้อง คัด คำน ไม่ จำ เบน ก็
เพราะ เหตุว่า เรื่อง นี้ ทำให้ การ แม่ สังฆนา คริสต์ เตียน มี วมอง ไป และ
ถ้า การ แม่ สังฆนา มี วมอง แล้ว ก็ เท่า กับ เบน การ เสีย ชื่อ แก่ สังฆราช
เคอ โรชาติ เหมือน กัน แต่ ถ้า มอญ เซนเยอร์ เคอ โรชาติ ผู้ ที่ จะ ต้อง รับ
ความ เสีย หาย โดยเฉพาะ เห็น ว่า ไม่ ไร หน้า ที่ ของ ตัว ที่ จะ คัด คำน ใน
เรื่อง นี้ แล้ว เหตุไฉน มอญ เซนเยอร์ เคอ ยูติ โอ โปติส จึง จะ ต้อง คัด คำน
ด้วย แล้ว พวก ไทย ก็ ได้ พยายาม ทุก อย่าง ที่ จะ บังคับ ให้ สังฆราช เคอ โร
ชาติ สัญญา ว่า จะ ไม่ สอน สังฆนา คริสต์ เตียน แก่ คน ไทย และ เมื่อ จะ สอน
สังฆนา แก่ พวก เข้าวัด ก็ จะ ใช้ หุด เบน ภาษา ไทย ไม่ ได้ แต่ ถึง ไทย จะ
บังคับ อย่างไร ก็ ตาม มอญ เซนเยอร์ เคอ โรชาติ มี ได้ ยอม สัญญา เลย
ก็ เมื่อ ไทย คิด การ ไม่ สำเร็จ เช่น นั้น จะ แสดง ตัว ว่า แพ้ สังฆราช ก็ ไม่ ได้

จึงจำเป็น ต้อง ถ่วง คำเท็จ และ เหตุ ที่ ทำให้ ไทย มี โอกาส ถ่วง เท็จ
 ได้ นั้น มี อยู่ ดังนี้ คือ เมื่อไทยได้ พยายาม ทุก อย่าง ที่จะให้ สังฆราช
 เคอ โรชาติ สัญญา ดัง ที่ ถ่วง มา แล้ว นั้น สังฆราช เคอ โรชาติ ก็ได้ ยก
 เหตุ ผล ต่าง ๆ มา อ้าง ใน การ ที่ ตัว จะ รับ สัญญา เช่น นั้น ไม่ได้ แต่ ตาม
 เหตุ ผล ที่ สังฆราช ยก มา อ้าง นั้น หา เป็น ที่ พอใจ ของไทยไม่ เพราะ ใน
 ระหว่าง ที่ไทย ถ่วง ถ่วง กัด ขี บับ คน พวก เข้าวัด นั้น ไทยก็ได้ ทำ การ ผิด
 ยุติธรรม หลาย อย่าง ทั้งไทย ก็ มี ความ กดัว หาร ของ ฝรั่งเศส เป็น
 อัน มาก ไทย จึง วิคต ว่า ถ้า ความ เรื่อง นี้ ทราบ ไป ถึง พระเจ้าแผ่นดิน
 ฝรั่งเศส แล้ว พระเจ้าแผ่นดิน ฝรั่งเศส คงจะ คิดอ่าน มาแก้ แค้นไทยเป็นแน่
 เพราะ ฉะนั้นไทย จำเป็น จะ ต้อง คิด อ่าน บ้าง กัน มิให้ ฝรั่งเศส มา แก้ แค้นได้
 จึงได้ พยายาม หาหนทาง ได้ความ ผิด ให้ แก่ มงเซมเยอร์เคอ โรชาติ เพื่อ
 เป็น ข้อแก้ ตัว ว่าที่ไทย ทำ เช่น นั้น ก็เพราะ สังฆราช มี ความ ผิด แต่ การ
 ที่ไทย เข้าใจ ผิด เช่น นี้ เมื่อ ใคร รู้จัก นิโธย ของไทยแล้ว ก็ ดูไม่ เป็น
 การ ปลาด ะไร เลย ครั้นไทย จะ เกือบ หมด หวัง ว่า จะ ทำ การ ไม่
 ดำรง แล้ว ก็ พอดี มงเซมเยอร์เคอ โรชาติ ได้ หา โอกาส ให้ ไทย ขึ้น เอง
 คือ ใน เวลานั้น มงเซมเยอร์เคอ โรชาติ ไม่ทัน ได้ ครัก ครอง แต่ เพื่อ จะ
 หลีก ให้พ้น จากการที่ไทย จะ บังคับ ให้ สัญญา ดังถ่วง มาแล้ว นั้น จึงได้
 แอบ แอบ ถ้า พระเจ้า กรุงสยาม ขึ้น จะ รัช ฆวาง ใน การ ที่ คน จะ เข้าวัด
 ดังนี้ แล้ว การ ที่ สังฆราช จะ อยู่ ใน ประเทศ สยาม ค่อยไป ก็ ไม่ มี
 ประโยชน์ ะไร ะไร เพราะ ฉะนั้น สังฆราช ต้อง ขอ อนุญาต กัดไป ยัง

ประเทศ ฝรั่งเศส ก็ กว้า ฝ่ายไทย นั้น ถือ ว่า บาด หลวง เหมือน กับ เป็น
 สายสำหรับ โยง พระราชไมตรี ใน ระหว่าง พระเจ้าแผ่นดิน ทั้งสอง ให้ติดต่อกัน
 เพราะ ฉะนั้น การ ที่ มองเซนเยอร์เดอ โรชาติ ขอตา กลับไป ฝรั่งเศส นั้น ไทย
 จึงเข้าใจ ว่า สังฆราช มี เจตนา จะทำให้ ขาด พระราชไมตรี ในระหว่าง พระเจ้า
 แผ่นดิน สยาม และ พระเจ้า แผ่นดิน ฝรั่งเศส และ เข้าใจ ด้วยว่า สังฆราช
 จะ คิด พา ฝรั่งเศส กลับ เจ้า มา ทำ การ แก่ แค้น ไทย ซึ่ง เป็น การ ที่ ไทย
 กลัว ยิ่ง นึก เจ้าพระยาพระคลัง จึง บอกกับ สังฆราช เดอโรชาติ ว่า การ
 ที่ สังฆราช ได้ โต้ตอบ อย่างไร จนที่สุด สังฆราช ขอตา กลับนั้น เป็น การ
 ที่พระเจ้า กรุงสยาม ไม่พอพระไทย อย่างยิ่ง จึงได้ ทรงกริ้วมาก ท่านสังฆราช
 จึงได้ ตอบ เจ้าพระยาพระคลัง ว่า สังฆราช มิได้ คิด ร้าย อย่างใด แต่ ถ้า
 คำโต้ตอบ ของ สังฆราช และ การ ที่ สังฆราช ขอ ตา กลับ เป็น สิ่ง ที่ไม่
 พอ พระไทย พระเจ้ากรุงสยามแล้ว สังฆราช ก็ จะ ขอเอาดอกไม้ ชูบเทียนไป
 ถวาย ตาม ขนบธรรมเนียม ของไทย เพื่อ ขอโทษ สังฆราชเดอโรชาติ ก็ได้
 เอา ดอกไม้ ชูบ เทียนไป ถวาย อย่าง ว่า โดยมีได้ รู้สึก ว่าไทย จะไปคิด
 การ อย่างไร แต่ไทย ก็ได้ จับ เอา เหตุนี้ไป ทำให้ เป็น ผล ร้าย ขึ้น โดย
 ไทยเอาไป อ้างว่า การ ที่ สังฆราช เดอโรชาติ เอา ดอกไม้ ชูบเทียนไป
 ถวายนั้น ก็ เพื่อ ขอโทษ ใน การ ที่ สังฆราชได้ ทำ ผิดใน การ ที่ไป เทียด
 ตอน สำนาศรีศเคียน แต่ ความเท็จ อันนี้ไทยก็ได้ จารึก ไว้ ในศิลา
 ซึ่งมี ประกาศ พระราชโองการด้วย ทั้งไทยก็ ยินดีว่า ถ้า พระเจ้า
 กรุง ฝรั่งเศส จะ มา แก่ แค้น ใน การ ที่ไทยได้ ช่มแวง สังฆราช เดอโรชาติ แล้ว
 ไทยก็ มี ข้อ ที่ จะ แก่ ตัวได้ พอ อยู่ แล้ว

ตาม เหตุผล ที่ ได้กล่าวมาทั้งนี้ ข้าพเจ้าหวัง ใจ ว่า คง จะ
 มี คน เห็น พ้อง กับ ข้าพเจ้า ว่า คง จะ มี เดียด กว้างกว่าที่จะไปคัดค้าน
 ความเท็จ อันน่า เกิดยศ เช่นนี้ และ การ ที่ กล่าว เท็จ เช่นนี้ ก็ เป็น
 การ ที่ ทำให้ เดียด เกียรติยศ ต่อ ไทย มากกว่า มอง เดียด แก่เซน เยอร์เดอโร
 ชาติ เดียด อีก

ชีวิตก ในเรื่อง โรงเรียนมหาพราหมณ์
 จดหมายมองเซนเยอร์เดอโดดีแยร์
 ถึงผู้ อำนวยการคณะต่างประเทศ

วันที่ ๓๐ เดือน พฤษภาคม ค.ศ. ๑๗๕๕ (พ.ศ. ๒๒๙๘)

เมื่อ เดือน กรกฎาคม ปี ก่อนนี้ พวกเรา ได้ เกิด ความวิตก ใน เรื่อง
 โรงเรียน ที่ มหา พราหมณ์คือ เสมียน ของ เจ้า พระยา พระ คลัง คน ๓
 ได้ มา ยังบ้าน บาด หลวง และ สันทนา กับ มอง เซน เยอร์ เดอยูดี โอ โปติศ
 เสมียน ผู้ นั้น จึง ได้ ตาม ขึ้น ว่า ที่ มหาพราหมณ์ นั้น ได้ เป็น ประโยชน์
 ต่อ เรา อย่าง ไบ่ บ้าง ที่ มหาพราหมณ์ นั้น ได้ เป็น ของ เรา มา แต่เมื่อไร
 และ เรา มี หนังสือ สำคัญ สำหรับ เป็น หลัก ฐาน ว่าที่คน ที่ มหาพราหมณ์ นั้น
 เป็น ของ เรา จริง หรือ ไม่ ภาย หลัง อีก สัก ๓-๔ วัน ได้ มี ขุนนาง อีก
 คน ๓ มา ที่ บ้าน บาด หลวง ได้ ยื่น หนังสือ เจ้า พระยา พระ คลัง ถึง มอง
 เซน เยอร์ เดอยูดี โอ โปติศ มี ข้อ ความ ถาม เรื่อง ที่ มหาพราหมณ์ เช่น
 เดียว กับ ที่ เสมียน เจ้า พระยา พระ คลัง ได้ มา ถาม ครั้ง ๓ แล้ว มอง เซน

เยอร์ เคยอยู่โฮโปดิส จึง ได้ตอบ อย่าง ระวังกว ว่าที่ มหาพราหมณ์
 นาคา เป็น ที่ ขวงพวกบาด หลวง ช้านาน มาจนจำเวลาไม่ได้ เสียแล้ว และ
 การ ที่ บาด หลวง ได้ เป็น เจ้า ขาง ที่ มหาพราหมณ์ นี้ ก็ โดย เป็น ที่ ดิน
 ซึ่ง พระ เจ้า แผ่น ดิน พระ องค์ ได้ พระ ราชทาน ให้แก่ คณะ บาด หลวง ที่
 มหาพราหมณ์ นี้ ใช้ เป็น โรง เรียน ส่วน วิชา แก่ นัก เรียน เพราะ เป็น ที่
 เจียบ สงัด เหมาะ แก่ การ เถ่า เรียน แต่ ส่วน หนังสือ ตำรา นั้น เดิม ก็มี
 อยู่ แต่ก็ หาย เสีย เมื่อ ครั้ง คณะ บาด หลวง ได้ ก่อ ชี บับ คั้น ต่าง ๆ และ
 ใน เวลานั้น มี เด เพียง หนังสือ พอ ให้ ปรากฏ ว่า เรา ได้ ไป อยู่ ใน ที่ นั้น เท่านั้น
 ข้อ คอบ เหล่า นี้ ชุน นาง ผู้ นั้น คง จะ ได้ ไป รายงาน ให้ เจ้า พระยา
 พระ ศดัง ทราบ เป็น แน่ เพราะ เรื่อง นี้ ก็ เป็น อัน สงบ ไป และ เรา ก็ ไม่
 ได้ ยืน พุด ถึง อีก ต่อ ไป แต่ การ ที่ มา ถาม เช่น นี้ จะ ประ สงค์ อะไร
 ข้าพเจ้า หา ทราบ ไม่ ข้าพเจ้า เป็น แต่ ทราบ ว่า แต่ ก่อน ๆ มาก ก็ เคย มี
 คน มา ถาม เช่น นี้ หลาย ครั้ง แล้ว แต่ก็ ไม่ ได้ มี ผล ร้าย อะไร เกิด
 ขึ้น เลย